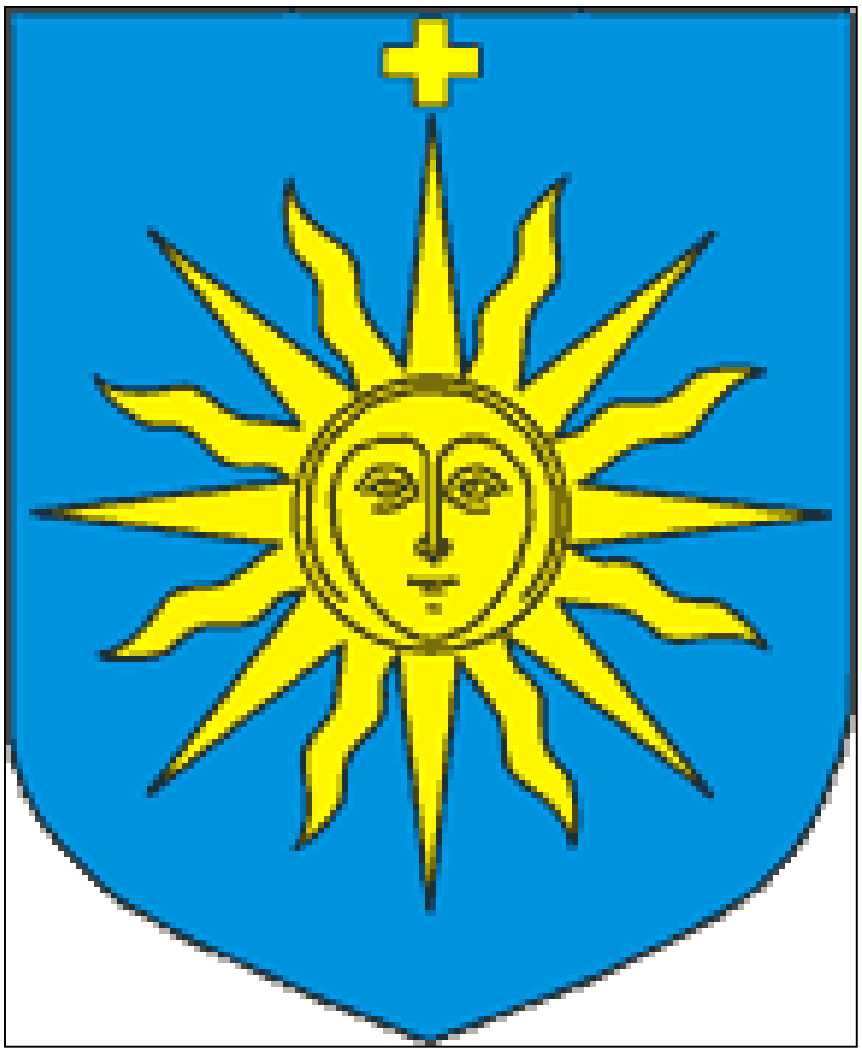

ПОДІЛЛЯ.

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

ВИПУСК ВІСІМНАДЦЯТИЙ

ТОМ ДРУГИЙ

Хмельницький національний університет

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра української філології

ПОДІЛЛЯ.
ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск вісімнадцятий

Том другий

Електронний збірник наукових праць

Хмельницький

2025

УДК 908(477.43)
П 44

Поділля. Філологічні студії : електронний збірник наукових праць. Головний редактор М. Торчинський. Хмельницький, 2025. Випуск вісімнадцятий. Том другий. 166 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри української філології Хмельницького національного університету (протокол № 9 від 28 квітня 2025 року).

Редакційна колегія: Марія Гавриш, Василь Денисюк, Любов Олійник, Інна Приймак, Наталія Торчинська, Михайло Торчинський (головний редактор, відповідальний за випуск), Оксана Ющишина, Анатолій Янчишин.

Збірник наукових праць містить статті магістрантів, аспірантів, науковців і викладачів ЗВО, присвячені аналізу проблем, пов’язаних із вивченням мови, української та зарубіжної літератури та методик їх навчання.

Для мовознавців, літературознавців, методистів, учителів та всіх, хто цікавиться філологічними питаннями.

П 44

© Автори статей, 2025

© Хмельницький

ЗМІСТ

БЕНЬ Олена. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ……...…….……..…….6

ВАТАГА Олександр. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ОЗВУЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ СТРІЧОК «РІК ТА МОРТІ», «РОЗЧАРУВАННЯ», «ГОТЕЛЬ ГАЗБІН», «КІНЬ БОДЖЕК»)……...……..10

ВЛАСЮК Наталія. СТРУКТУРА І СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ПОЕТОНІМІВ РОМАНУ-ФЕЄРІЇ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАЧАРОВАНІ МУЗИКАНТИ» ……...…….……...…..17

ГАВРИШ Марія. СТІЙКІСТЬ ТА МОВНИЙ КОНФОРМІЗМ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ…….…….....31

ГЕБЕШ Анна. ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ВЛАСНИМИ НАЗВАМИ…….……...……..44

ГОРОДЕЦЬКА Анастасія. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЯВИЩ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ……..……..…48

ДЕНИСЮК Василь. ТОПОНІМІКОН «ЩОДЕННИКА» МИКОЛИ ХАНЕНКА……..56

ДЕРИШ Ірина. КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ……...……...…..……63

ОБЕРЕМОК Анна. ТОПОНІМІЧНА ЛЕКСИКА В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА……..…….…….….67

ОЛІЙНИК Любов, КОРОТКЕВИЧ Софія. ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ В ПОЕЗІЇ АНАТОЛІЯ ПАСІЧНИКА…….…….….76

ПЕТРИШИНА Ольга. ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ……..…….…….……83

ПОНОМАРЕНКО Діана, ЛЕБІДЬ Олена. МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТА ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЧИТАННЯ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ…….87

САВРІЙ Роман. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОМИЛОК В УСНОМУ ТА ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ 5–7 КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ…….…..……..……94

СЕНЬОВСЬКА Марія, СКУРАТКО Тетяна. «МАТЕРИНСЬКА ПРОЗА»: ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ……...103

СКУРАТКО Тетяна, ПАНАСЮК Алла. ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІСТИКИ В. ҐЖИЦЬКОГО 50–80-ИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ…….….109

ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло, ТОРЧИНСЬКА Наталія. ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ ПРОСТОРОВИХ ОБ’ЄКТІВ НА ВЕНЕРІ…..……..……..……...115

ТУРЧАК Олена. ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ОПОВІДАННІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ДЕРЕВІЙ»…...138

ШЕВЧЕНКО Дар’я. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ……...……142

ЯЦІЙ Василь. ЕТИМОЛОГІЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ТРЬОХ КОЗАЦЬКИХ ПРІЗВИЩЕВИХ НАЗВ……...147

CHAIKA Oksana. TRANSLATION FOR LOW-RESOURCE LANGUAGES: CHALLENGES AND FUTURE DIRECTIONS FOR UKRAINIAN AND LUXEMBOURGISH…….159

MYKHAYLUK Andriy. INDIVIDUAL AND SOCIETY IN ASIAN AMERICAN QUEER PROSE: SHAPING IDENTITY……..……163

Олена БЕНЬ, вихователька Хмельницького закладу
дошкільної освіти № 38 «Світанок»

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті аналізуються особливості формування мовленнєвого етикету в дітей дошкільного віку. Розкриваються зміст та структура етикету. Зроблено висновок, що знання мовленнєвого етикету, вміння дітей спілкуватися допоможуть їм уникнути багатьох проблем, будуть основою в культурному та духовному розвитку особистості.

Ключові слова: *комунікативний розвиток, культура мовлення, мовленнєве спілкування, мовленнєвий етикет.*

Формування мовленнєвого етикету в дошкільників є достатньо актуальною проблемою в наш час і заслуговує на детальне та досконале вивчення. Коли дитина засвоює етикетну лексику, вона опановує культурно-мовні еталони, які характерні для того культурного середовища, в якому знаходиться [5].

Проблема виховання мовленнєвого етикету в дітей дошкільного віку завжди перебувала в полі зору педагогів та мовознавців. Зокрема, Василь Сухомлинський вважав, що культура мовлення є дзеркалом духовної культури людини. Тому дуже важливо навчити дитину змалку спілкуватися та мислити, дотримуючись загальноприйнятого етикету [3].

Педагогічні основи формування мовленнєвого етикету дошкільників сформульовано у працях А. Богуш, М. Вашуленка, К. Журби, О. Миронюк, В. Сухомлинського та інших, які вказували на необхідність та важливість навчання дітей культури спілкування.

У Державному Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на важливості та обов’язковості опанування дошкільниками мовленнєвого

етикету, оскільки в наш час велике місце у вихованні освіченості випускника дошкільного закладу належить саме мовленнєвому розвитку особистості [1].

Комунікативний та мовленнєвий розвиток дитини переважно залежить від середовища, в якому вона перебуває, яку мову вона чує від оточуючих [2]. Діти відчувають, як розмовляють дорослі – голосно чи помірно, спокійно чи роздратовано, з повагою чи зневажливо, – і, наслідуючи їх, копіюють почуте. Уважно прислухайтеся, як говорить ваша дитина, і ви обов'язково помітите, що в її інтонаціях виявляються особливості вимови членів родини. Малюк передає жести та міміку батьків, використовує ті вислови, які часто вживаєте ви. Тому можна зробити висновок, що мовленнєве багатство близьких, як і вади їхньої мовленнєвої культури, переходить у спадок дитині.

Оволодіння рідною мовою як засобом і способом людського спілкування є одним із найважливіших надбань дошкільного дитинства. За допомогою мови дитина налагоджує контакт з оточуючими людьми, і важливо, щоб ці контакти носили доброзичливий характер. А для цього дитина повинна навчитися доброму та гуманному ставленню до людей, способам їх вираження, зокрема і мовним способом.

Під мовленнєвим етикетом розуміють вироблені в суспільстві правила мовленнєвої поведінки, які обов'язкові для членів суспільства, національно специфічні, стійко закріплені в мовленнєвих формулах, проте водночас історично змінюються. У повсякденному спілкуванні діти засвоюють правила гарного тону, при цьому вони наслідують поведінку дорослих, однолітків, друзів. Особистий досвід спілкування дитини з іншими людьми недостатньо великий. Тому вирішальне значення має формування усвідомлених навичок мовленнєвого спілкування та культури поведінки.

Мовленнєвий етикет є важливою частиною етикету, оскільки він передбачає оволодіння культурними нормами мови, вміння використовувати мовні правила привітання, представлення, прощання, здатність формулювати свої думки у вигляді тез, суджень, проблем [4]. Маленькі дошкільнята тільки починають пізнавати всі тонкощі спілкування. Через їхні психологічні

особливості й недостатній досвід навички спілкування, зокрема й мовленнєві, мають свої закономірності. Навички мовленнєвого спілкування формуються в дошкільників у процесі їхніх контактів з довкіллям. Інтенсивність та успішність їх формування залежить від того, наскільки у процесі становлення комунікативних навичок наявний момент цілеспрямованого їх розвитку з боку вихователів. Комунікативні вміння реалізуються дитиною у всіх видах та сферах спілкування, і від їх сформованості залежить успішність спілкування та задоволеність ним дошкільника.

Комунікація дошкільнят характеризується віковими особливостями: гостротою сприйняття, емоційністю, відсутністю стійкості мотивів поведінки та наслідування. Зміна змісту спілкування відбувається на основі використання різноманітної інформації та навчального матеріалу. У процесі, коли дитина дорослішає, в результаті набуття життєвого досвіду та систематичного навчання вдосконалюються вміння культури спілкування з однолітками та дорослими.

Правильне використання етикетних формул у мовленні допомагає у встановленні контакту між співрозмовниками, а також у підтримуванні спілкування у ввічливому тоні. Правила мовленнєвого спілкування мають зв’язок із загальними етичними нормами, в основі яких лежать моральні поняття та принципи: доброта, делікатність, увага до оточуючих.

Батьки та вихователі повинні завжди пам’ятати, що прищеплені з дитинства навички, зокрема й мовленнєвого етикету, приносять людині величезну користь протягом усього подальшого життя. Вихователям потрібно стежити за тим, щоб діти не конфліктували один з одним, спокійно вирішували суперечки, вміли приймати точку зору свого товариша, не були егоїстичними, не вимагали надмірної уваги до себе з боку усіх дорослих, які \ї оточують, а також були чуйними та привітливими.

Можна зробити висновок, що формування навичок мовленнєвого етикету є одним з основних засобів виховання та розвитку дошкільників. Знання мовленнєвого етикету, вміння дітей спілкуватися допоможуть їм уникнути

багатьох проблем, будуть основою в культурному та духовному розвитку особистості. Через те, що в етиці спілкування особливу вагомість має моральний аспект, потрібно постійно звертати увагу вихованців на те, що і чому, добре чи погано. Особливо важливо донести до свідомості дітей, що запропоновані їм норми поведінки ґрунтуються на моральних цінностях українського народу: гуманності, доброзичливості, працелюбності, правдивості, повазі до людей. Тому діти повинні змалку долучатися до традицій народного етикету.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Богуш А. М., Бєлєнька Г. В., Богінич О. Л. та ін. Київ, 2012. С.3 9.

2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.

3. Казковий світ В. Сухомлинського. *Бібліотека вихователя дитячого садочка*. 2005. № 9–10. С. 17–19.

4. Кононко О. Л. Духовність, душевність, моральність. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4–5.

5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Білан О. І. Тернопіль : Мандрівець, 2022. С. 264.

Олександр ВАТАГА, студент групи 1МУА
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник – Ольга ПАВЛУШЕНКО,
кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри української мови

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ОЗВУЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ СТРІЧОК «РІК ТА МОРТІ», «РОЗЧАРУВАННЯ», «ГОТЕЛЬ ГАЗБІН», «КІНЬ БОДЖЕК»)

У статті проаналізовано особливості використання фразеологічних сполук в українському перекладі популярних англомовних мультсеріалів. Дослідження зосереджене на стилістично-смислових функціях фразеологізмів у перекладених версіях анімаційних стрічок.

Ключові слова: *дублювання, мова кінотекстів, стилістичні функції, фразеологізм.*

Мовний контент анімаційного кіно став об’єктом наукового обговорення у вітчизняному лінгвістичному дискурсі зовсім недавно, що, очевидно, пояснюється поширенням у цьому секторі культурного продукту багатосезонних серіалів, і не тільки для дітей, а й для дорослих. Серед них помітно домінують стрічки іноземного виробництва в українськомовному дублюванні, що зумовило дослідницьке зацікавлення особливостями українських версій оригінальних англомовних кінотекстів О. Павлушенко та О. Ватаги (емотивні засоби експресивности вислову в американському серіалі «Рік та Морті») [2], О. Підгрушної (здобутки і втрати результатів перекладу з погляду їхньої відповідності оригінальному тексту на матеріалі мультсеріалу

«Мій маленький поні: дружба це магія» [5], Ф. Прилипка (лексичні комунікеми в мові перекладу дитячої анімації) [6], Д. Ромашкіна та Д. Кайсіної (засоби вираження гумору в українському озвученні «Рік та Морті») [7].

У процесі переозвучування діалогічних текстів англомовних мультсеріалів українською мовою виникає потреба в адекватній передачі стилістичних та емоційних нюансів оригіналу, тому, крім лексичного матеріалу, автори дублювання ретельно підбирають і фразеологізми як стійкі мовні конструкції з акумульованими в них образними значеннями. Фразеологізми виступають важливими вербальними засобами національної картини світу, оскільки відображають етнокультурні й етноментальні особливості мовної спільноти, яка їх створила.

Дослідження фразеологізмів у контексті українського переозвучення мультсеріалів є актуальним із кількох причин, що включають насамперед лінгвокультурну адаптацію (адже мультсеріали, як і належить продукту масової культури, несуть у собі культурні коди та стереотипи, які потребують адаптації для української аудиторії), а також творення комічного ефекту й бажання досягти колориту живого мовлення з його характерними особливостями.

Мета статті – розглянути особливості вживання фразеологізмів в українському переозвученні англомовних мультсеріалів та проаналізувати їхні стилістичні функції в кінотекстах мультиплікаційних серіалів «Рік та Морті», «Розчарування», «Готель Газбін», «Кінь Боджек». Ми свідомо не зіставляємо мову перекладу з мовою оригіналу, адже мова перекладу сама по собі становить окрему культурну цінність, особливо у випадку з використанням фразеологізмів, оскільки ці одиниці є унікальними й оригінальними для кожної лінгвальної системи.

Аналіз праць, зорієнтованих на окреслену проблематику, дає нам підстави стверджувати, що цей напрям досліджень здебільшого опрацьовують юні науковці: чимала частина робіт (до того ж, опублікованих недавно, за останні роки) – кваліфікаційні й виконані здобувачами ступеня вищої освіти магістра. Так, Дарина Пархоменко докладно аналізує фразеовжиток у переозвученні м/ф

«Грінч» [4]. Анастасія Феоктістова акцентує увагу на особі Олекси Негребецького і на його авторському стилі перекладу, на засобах стилістичної адаптації тексту, які є в його творчій майстерні, зокрема фразеологізмах. Дослідниця зазначає, що перекладач намагається в українській мові знайти контекстуально відповідні еквіваленти фразеологізмам оригіналу й за допомогою них посилює естетичний аспект мови перекладу [8, с. 73].

За нашими спостереженнями, численні фразеологізми, вжиті в мовному оформленні діалогів аналізованих анімаційних серіалів, відтворюють національний лінгвокультурний колорит, близький українському глядачеві. Вони слугують оживлювальним складником у контекстах, які як ментальні моделі є динамічними утвореннями [3 с. 207]. Використання фразеологічних одиниць, традиційних для мовленнєвої практики пересічних українців, для дублювання реплік мультперсонажів, далеких від життєвого простору глядачів, також підсилює комічний ефект. Великий Джо: *Поркі, годі* ***бити байдики****: обшукай короля* (РЧ8С1С). Принцеса Керолайн: *То нехай та жінка напише твою книжку:* ***баба з возу!*** (КБ1С1С). Джеррі: ***Притримай коней****, Ріку* (РМ2С1С). Король Плутону: *Ви й справді* ***дали перцю*** *тим хробакам з NASA* (РМ9С1С). Пан Целіндр Джонсон: *Ніхто* ***не покладе око*** (РМ8С1С). Боджек: *Тоді я вже* ***пущуся берега*** (КБ6С2С). Люцик: ***Надерти*** *Сатані кислий* ***зад*** (РЧ10С5С). Містер Арахісове Масло: *Треба* ***взяти їх у шори*** (КБ8С3С). Зог: *Це що, типу* ***камінь в мій город****?* (РЧ10С1С); Рік: *Це були мої* ***п'ять копійок***; ***Втнув фортелі*** *зі своїми ногами* (РМ1С1С). Містер Арахісове Масло: ***Як у Бога за пазухою*** (КБ1С1С). Керолайн: *Ніхто* ***не точить на тебе зуб*** (КБ10С1С).

Автори української версії озвучування вдаються до фразеологізмів, щоб яскраво виразити сильні емоції мультперсонажів, афектного стану: крайнього обурення, захвату, здивування тощо. Адам: *Що ти від мене хочеш? Вже* ***всіх собак повішала*** (ГГ6С1С). Люцик: *Збоченець, аж* ***дрижаки взяли*** (РЧ10С5С). ДП: *Я вже думав, що ти* ***дуба дав*** (КБ9С1С).

Фразеологізми слугують засобом дотепного озвучування характеристики іншого персонажа. Валентіно про Енджела: *Наркоші, як ти, до змін –* ***як до***

неба рачки (ГГ2С1С). Гвен про Малфуса, свого колишнього: *І щойно знайшов кулон вічності –* ***зірвався з котушок*** (РЧ8С1С). Чарлі про жертовність Сера Пентіуса: «***Життям заплатити*** *мав*» (ГГ8С1С). Безіменний парафіянин стосовно незаконно засудженого: ***Цап-відбувайло****: нарешті ця релігія кудись рухається* (РЧ10С2С). Рік: *Треба повернути ваших батьків, вони мені всі* ***мізки винесуть*** (РМ7С2С). Рік про свого онука Морті: *Хіба не ти* ***намагався у пупець землі податися****?!* (РМ6С1С).

Автори використовують у репліках фраземні сполуки і для оцінки персонажами подій, поведінки, змін, ситуацій, вчинків інших осіб. Джестер: *А тепер* ***дуля з маком*** (РЧ1С1С), Ельфо: *У замку грошей* ***до чорта*** (РЧ7С1С). Зог: *Усі на мене* ***мають зуба*** (РЧ4С4С). Татко: *А ти мені* ***носа втер*** (РЧ2С4С). Меншенький: *Ну все, годі* ***ходити околяса*** (РЧ10С3С). Стен: *Оу, сьогодні* ***дуба дала*** (РЧ9С4С). Бет: *Що ти* ***нюні розпустив****, принцесо інцесту* (РМ9С3С). Містер Арахісове Масло: *Це точно* ***влетить*** *тобі* ***в копієчку*** (КБ8С2С). Геральд: *Дякую, що* ***сидите сиднем*** *на цих твердих лавах уже понад чотири години* (РЧ10С5С). Енджел: *А тепер ти хочеш* ***дати*** *йому* ***дах над головою****?!* (ГГ2С1С). Олівія: ... *бо інакше ми б* ***поїхали дахом*** (КБ3С2С). Даєн: *Ця справа* ***– ні риба ні м'ясо*** *і я зараз не лише про косаток* (КБ3С3С) (у цьому прикладі фразеологізм є компонентом смислового каламбуру). Рік: *Не думаю, що тобі треба його поради, Морті, бо його власний шлюб* ***висить на волосині*** (РМ6С1С). Чарлі: *Що ж, тут роботи ще* ***повна торба*** (ГГ7С1С). Рік: *Але гадаю, що і сліпоглухонімий зрозумів би, що Бет намагається* ***дати драла*** *від тебе* (РМ6С1С). Люцифер: *Знаєш, у мене зараз стільки справ,* ***хоч лопатою горни*** (ГГ5С1С). Енджел: *Від новин люди тупо* ***по фазі поїхали***; *Ви* ***за пазухою змію пригріли*** (ГГ2С1С). Аластор: ***Словами не опишеш*** *нашу гордість*; *Тут* ***є*** *своя* ***родзинка*** (ГГ5С1С). Хаск: *Хтозна, кому вона на цей раз* ***перейшла дорогу*** (ГГ5С1С). Розі: *То що тебе так* ***вибило з колії****, люба?* (ГГ7С1С).

Оцінку власних дій, спроможностей, рис чи стану персонажі теж оригінально висловлюють, послуговуючись фразеологізмами. Джеррі: *Справді усю* ***душу вклав*** (РМ6С1С). Сер Пентіус: *Що ж, нічогенько я* ***сьогодні на горіхи***

усім надавав! (ГГ3С1С). Меркімер: *Боже, від вас* ***голова йде обертом*** (РЧ1С5С). Рік: *У певному сенсі* ***мої руки зв'язано****, Морті* (РМ2С2С). Веггі: *Чому коли за це взялася я, все* ***пішло по сраці****?* (ГГ3С1С). Рік: *Я ж не засуджую, лиш* ***кажу правду-матку****, я ж бо людина науки* (РМ9С1С). Меркімер: *Не налякаєш! Я* ***ляканий вродився*** (РЧ1С1С), Ельфо: *У мене є дівчина і я* ***не стрибаю*** *з місця* ***в гречку*** (РЧ7С1С). Мімзі: *Я тут гуляла неподалік,* ***ґав ловила****, і раптом згадала, що ти якраз у цій дірі живеш* (ГГ5С1С). Аластор: *Лягай-но спатки:* ***не зімкну*** *я* ***очей*** (ГГ5С1С).

Гумористичних конотацій додають фразеологізми вказівкам, порадам чи побажанням. Ельфо: *Татку,* ***не мели дурниць:*** *ти нас усіх переживеш* (РЧ5С2С); ***Припни-но*** *свого* ***язика****, жирний шахрай* (РЧ4С3С). Містер Арахісове Масло: ***Ні пуху ні пера*** *тобі, мій друже* (КБ1С2С). Рік: *Лишень* ***кирпу не задирай*** (РМ10С1С). ДП: ***Стули пельку****, брудний гострососковий виродок* (РМ3С2С).

Цілий пласт фразеологізмів формують традиційні для мовної практики українців усталені вислови, об'єднані темою алкоголю, його вживання та стану після цього процесу, залежности від нього. До прикладу: Джессіка: *Бо ти* ***п'яний в зюзю*** *постійно плакався мені по телефону!* (РМ6С3С). Саммер: *Жесть, дідусь Рік напевне* ***напився до*** *таких* ***чортиків*** (РМ4С3С). Пендергаст: *Пам'ятаєте той переможний бенкет, ... коли Ви* ***напились до білочки*** *і вибили мені око*? (РЧ1С3С). Інколи про вживання алкоголю мовиться завуальовано, з акцентом на веселощах і розвагах. Юніті: *Старому Ріку не до снаги* ***гульбанити*** *з цілою планетою* (РМ3С2С). Поетичним є означення почарківця у фразах Люцика: *Я тобі не казав, та мій* ***друг по чарці*** *кидав мене на гроші не один раз* (РЧ10С5С) та Хаска: *Не шукати ж мені нових* ***друзів по чарці*** (ГГ7С1С). Мімзі характеризує рівень алкогольної залежности Хаска: *Він був єдиним, хто* ***пив, як проклятий,*** *і ще мав сили танцювати зі мною* (ГГ5С1С). Черрі Бомб: *Ти диви, п'янчужка день* ***сливу не залив*** *і вже засуджує нас* (ГГ6С1С).

Подеколи автори озвучування використовують фразеологізми в каламбурах: обігрують два значення одного слова чи словосполуки, що

поєднується двома окремими смисловими зв'язками з різними частинами чи членами речення: це стилістична фігура, що має назву «зевгма». Її широко використовував у творчості як засіб ситуативного гумору відомий американський новеліст із псевдонімом О. Генрі [1, с. 15]. Наприклад, після удару Зог реагує на репліку схваленням ***З язика зняла!*** *Разом із зубом*, – після чого спльовує зуб (РЧ4С2С), а Бін дає оцінку матері: *Моя мама* ***не просто мізки пудрить:*** *вона їх їсть* (РЧ2С3С). Своєрідно використано прийменник ***під*** у фразеологізмі та в синтаксичному сполученні слів із просторовим значенням у фразі Зога: *Твоя сестра трохи* ***під градусом та ще й під столом*** (РЧ6С1С). Красень Вайт-Броуді Молодший: *Ми не спілкуємося:* ***стосунки дохлі****, та й* ***тато теж*** (РЧ5С2С). Бог: ***Я готував*** *їх* ***з любов'ю*** *та* ***майонезом*** (РЧ1С4С). Дагмар: *Ох, від тебе* ***тхне бренді*** *та* ***поразкою!*** (РЧ1С5С).

Також фразеологізми виконують роль власне каламбурів. Наприклад, шоу антропоморфного коня Боджека називалося: ***Викинути коника***. Гумористично з цієї причини звучать його фрази-паремії, наприклад, ***Дарованому коню в зуби не заглядають*** (КБ9С1С) або ж *Я* ***мало копита не відкинув*** (КБ1С1С).

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що використання фразеологізмів в українському озвученні англомовних мультсеріалів є ефективним засобом стилістичної адаптації. Фразеологічні одиниці забезпечують передачу національного колориту, створюють комічний ефект та сприяють емоційній виразності діалогів. Виявлено, що вони використовуються для характеристики персонажів, оцінки подій та вираження емоцій. Окрему групу становлять фразеологізми, пов'язані з тематикою алкоголю. Також зафіксовано випадки використання фразеологізмів у каламбурах та інших стилістичних фігурах.

Список використаної літератури

1. Євтушенко Н. І. Каламбур як компонент ситуативного гумору в оповіданнях О. Генрі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Філологія. 2019. Т. 3, № 39. С. 14–18.

2. Павлушенко О., Ватага О. Емотивні засоби експресивности вислову в українській версії англомовного мультиплікаційного серіалу «Рік та Морті». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Філологія (мовознавство). 2024. Випуск 39. С. 17–24.

3. Панін Є. Мисленнєва картинка як тип фразеологічного концепту. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія Філологія. 2022. Т. 1, № 47. С. 203–209.

4. Пархоменко Д. Д. Лінгвостилістичні особливості перекладу мультфільму «The Grinch» українською мовою : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія»: наук. керівник О. Л. Клименко. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 65 с.

5. Підгрушна О. Г. Мовні та позамовні аспекти локалізації мультсеріалів українською мовою (на прикладі англомовного мультсеріалу My Little Pony: Friendship Is Magic). *Закарпатські філологічні студії.* Редколегія: Зимомря І. М. (голов. ред.), Палінчак М. М., Бідзіля Ю. М. та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2, випуск 25. С. 107–116.

6. Прилипко Ф. Є. Емоційно-оцінні комунікеми в українськомовній мультиплікації. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова.* Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. № 7. С. 112–120.

7. Ромашкін Д. Д., Кайсіна Д. М. Специфіка перекладу сучасного гумору на прикладі мультиплікаційних серіалів для дорослих. IN STATU NASCENDI. 2021. № 21. С. 148–153.

8. Феоктістова А. О. Особливості перекладацького методу Олекси Негребецького (на матеріалі анімаційних стрічок) : магістерська робота : 035.01. Київ, 2023. 124 с.

Наталія ВЛАСЮК, студентка групи СОУмз-23-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Оксана ЮЩИШИНА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології

СТРУКТУРА І СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ПОЕТОНІМІВ РОМАНУ-ФЕЄРІЇ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАЧАРОВАНІ МУЗИКАНТИ»

У статті проаналізовано 218 поетонімів роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти». Виокремлено вітопоетоніми (142; 65,0 %), топопоетоніми (42; 19,0 %), ідеопоетоніми (14; 6,9 %), прагмапоетоніми (8; 3,7 %), ергопоетоніми (1; 0,4 %), космопоетоніми (1; 0,4 %); апелятивоніми (10; 4,6 %). Серед них – 158 простих (72,5 %); 51 складений (23,4 %) і 9 складних (4,1%) поетонімів.

***Ключові слова**: Галина Пагутяк, поетонім, роман-феєрія, структура, функції.*

Підвищений інтерес до вивчення поетонімів у художніх текстах пояснюється розширенням досліджень у сфері загальної і приватної поетики, стилістики, мови художньої літератури, лінгвістики тексту, ідіостилю окремого автора чи специфіки жанру [11, с. 399].

Теоретичні основи вивчення поетонімів описані у працях Л. О. Белея, Ю. О.Карпенка, М. М. Торчинського та ін. [2; 7; 12].

Творчістю Галини Пагутяк цікавиться велика кількість вітчизняних учених, таких як А. В. Артюх, І. Біла, Г. Бокшань [1; 3; 4]. О. О. Лілік й О. В. Сазонова проаналізувала антропоніми в художньому дискурсі Г. Пагутяк (на матеріалі романів «Урізького циклу») [9]. І. Гречин з’ясувала, що топоніми у збірці Г. Пагутяк «Уріж та його духи» відіграють першорядну роль у

формуванні як мовної картини світу, так і його культурного простору [5]. Проте поетонімікон роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» не досліджено, що зумовлює **актуальність** роботи.

Мета розвідки – аналіз онімного простору роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» з погляду структурних і стилістично-виражальних можливостей поетонімів.

Об'єктом дослідження є поетоніми роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти», а **предметом** – структура власних назв та їхні стилістично-виражальні особливості.

Незважаючи на те, що основне стилістичне навантаження в побудові логічного сюжету лягає на антропопоетоніми, важливим є функціонування всіх пропріативів у романі-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти».

Ми виявили 218 поетонімів, які згрупували за лексико-семантичними ознаками, відповідно до класифікації М. М. Торчинського.

І. ***Вітопоетоніми*** – власні назви живих істот [12, с. 239] (142; 65,0 %):

1) ***антропопоетоніми*** – імена, прізвища, по батькові, прізвиська людей [12, с. 239] (96 одиниць):

- найменування чоловіків (*Адам, Амбодик, Боніфацій, Вольф, Георгій Домницький, Гриць, Домницький, Домницькі, Журавницький, Іваниця, Івасик, Івась, Івашко, Ігнацій Л.*, *Ілько, Каспер, Лешко, Лешко Грибовецький, Ліські, Лука, Лукаш, Лукаш Г.*, *Матвій, Матвій Домницький, Матеуш, Матеуш Домницький,* «*М.Д.*», *Микита, Миколай, Миколай Р.*, *Михайло, Михась, Олександер, Олександер Домницького, Осип, отець Бартоломеуш*, *отець Варфоломій*, *отець Василій*, *отець Григорій*, *отець Даниїл*, *отець Миколай*, *отець Онуфрій*, *отець Серафим*, *отець Теофіль*, *Перевізник, Петро, Петрусь, Северин, Сидорка, Стефан, Стефан Ліський, Тиміш, Тимотей, Тимофій, Федь, Федьо, Яків, Яків Флорентійчик, Якуб, Якуб Флорентійчик, Ян Ліщинський, Яношик, Ясько, Ясьо*);

- найменування відомих людей (*Адам, Андреас Сілезіус, Беатріче, Галатея, Гесіод, Данило Романович, Данте, Іов, Кальвін, Лаура, Луцілій,*

Макіавеллі, Марк Аврелій, Медічі, Нерон, Овідій, Пігмаліон, *Роман Мстиславович, Сенека, Цицерон, Ян*);

- найменування жінок (*Гандзя, Ганна, Докія, Маринка, Маруся, Настя, Текля, Терезія, Феська, Грициха*; *Ліська*; *Текля Ліська*);

2) ***міфопоетоніми*** – власні назви міфічних об'єктів: релігіопоетоніми – власні назви, засвідчені в релігійних ученнях:

- ангело- й агіопоетоніми – власні назви помічників Бога та імена святих, великомучеників відповідно (*Акакій, Апостол, архістратиг Михаїл, Богородиця, Варвара-великомучениця, Велика Богиня, Діва, Діва Марія, Ілія, Йов, Марія, Мати Божа, Матір Божа, Найсвятіша*, *Найсвятіша Панна, Параскева П'ятниця, Прекрасна Панна, Пресвята Діва, Пречиста Діва, свята Параскева, свята Параскева П'ятниця, святий Йоан, святий Онуфрій, святий Петро, святий Симеона-стовпник, святий Франциск*);

- теопоетоніми – іменування богів, зокрема монотеопоетоніми – назви богів у системі монотеїзму [12, с. 240–242] (*Бог, Господь, Господь Ісус, Ісус, Отець, Отець Небесний, Пан Біг, святий Дух, Син, Спаситель, Христос*) і політеопоетоніми – назви богів у системі політеїзму (*Амур, Зевс, Перун, Церера*);

3) ***зоопоетоніми*** – клички тварин, зокрема гіпопоетоніми – клички коней [12, с. 240–242] (*Сивулька*).

У поетоніміконі твору найпотужніший семантико-стилістичний потенціал мають антропоніми, адже саме вони становлять невід'ємний компонент системи засобів художньої виразності твору [6, с. 5]. Необхідність прийняття мотивованих рішень під час називання персонажів зумовлює кропітку роботу письменниць із віднаходження найменувань серед реального антропонімікону або вдавання до індивідуально-авторського назвотворення [8, с. 52].

У досліджуваному романі Галини Пагутяк функціонують різні за структурною моделлю антропопоетоніми, серед них визначено:

1) прості антропопоетоніми (70 одиниць):

1.1) особові імена:

1.1.1) жіночі особові імена: ***Докія*** *рада була, що ще не встигла розпалити в печі* [10, с. 92]; *Третій син господарював у Воловині, а донька* ***Маринка*** *з зятем у Демні* [10, с. 20]; ***Настя*** *вірить, наче в неї дар від того, що пані тримала її за руку* [10, с. 53]; *Хотіла, аби* ***Текля*** *вінчалася в нашого священика* [10, с. 32];

1.1.2) чоловічі особові імена: ***Миколай*** *з* ***Лукашем*** *хіба боялися, що справа зайшла надто далеко…* [10, с. 8]; *Звісно,* ***Боніфацій*** *боявся, але його страх був перемішаний з цікавістю* [10, с. 10]; *Йшлося насправді про професійну честь* ***Лукаша*** [10, с. 114]; ***Теофіль*** *покрутив носом, бо пахло не так солодко, як у церкві* [10, с. 129].

Серед виявлених антропопоетонімів фіксуємо зменшено-пестливі імена героїв. Вважаємо, що такі назви виражають певну експресію, яка проявляється в доброзичливому ставленні персонажів один до одного й, очевидно, письменниці до своїх героїв: ***Івашко****, старший серед пастухів, подумав, що варто б сказати* [10, с. 3]; *Видиш,* ***Михасю****, я подумав, що наш рід на тобі закінчується* [10, с. 138]; ***Ясьо*** *заревів, а решта бахурів поховалися під лавки* [10, с. 64];

1.2) прізвища і прізвиська: *Перед Великоднем вони поставили пам'ятники на могилах* ***Домницьких****, виконавши перед світом свій товариський обов'язок* [10, с. 111]; *Хлопець вклонився старому* ***Перевізнику*** [10, с. 62];

2) складені двослівні антропопоетоніми (26 одиниць):

2.1) «ім'я + прізвище» або «ім'я + прізвисько»: *Минув щойно тиждень від його заручин з панною* ***Теклею Ліською*** [10, с. 32]; *Вони ще були далеко, ті хмари – можна встигнути до двору* ***Лешка Грибовецького****, родича Лукаша* [10, с. 112]; ***Олександер Домницький*** *не залишив по собі справ у суді, а про славу не дбав так, як дбав про честь* [10, с. 8];

2.2) «загальна назва + клерикал-псевдонім»: ***Отець Варфоломій*** *присягався, що не давав жодного зілля* [10, с. 133]; *Її спорудив попередній настоятель –* ***отець Миколай*** [10, с. 135]; *Зате образів було чимало, бо писав їх* ***отець Серафим*** *тут-таки в монастирі* [10, с. 126];

2.3) «ім'я + ініціал»: *Він послав листа до свого щирого приятеля* ***Ігнація Л****., начальника сеймової канцелярії* [10, с. 30]; *…пан* ***Лукаш Г.*** *зауважив*

про себе, що лише велике горе має таку властивість відчиняти двері й серце навстіж [10, с. 8]; *Нижчий зростом шляхтич, пан* ***Миколай Р****. подумав, що когось напевно тут чекають* [10, с. 8];

3) складні антропопоетоніми (один онім): *Помолився за кожного, згадавши веселого Тимотея, суворого* ***Миколая-теслю****, що зробив сам собі труну* [10, с. 138]. Уживання прикладки разом з іменем посилило стилістичну роль власної назви, увиразнило сприйняття образу, надало інформацію про те, що вміє робити персонаж.

З'ясовано, що Галина Пагутяк в проаналізованому романі не використала формули «ім'я + ім'я по батькові» та «прізвище + ім'я + ім'я по батькові».

У досліджуваному творі функціонує 20 антропопоетонінів, які ми відносимо до групи «***власні назви відомих людей***» (істориків, письменників, громадських діячів, літописців, князів тощо): *Олександер давно вже поглядав у бік* ***Кальвіна*** [10, с. 20]; *І два приятелі, забувши про* ***Марка Аврелія*** *та* ***Сенеку****, ступили за поріг і вжахнулись від прірви, котра постала перед ними* [10, с. 9]; *Напис втискається йому в шкіру, запечатує серце, запечатує уста, щоб бути гідним мужем, виплеканим на молоці* ***Цицерона*** *та* ***Марка Аврелія*** [10, с. 22]; *Доки читаєш – з ним згоден, а визирнеш у світ – занадто складний, щоб послугуватись порадами навчителя* ***Нерона*** [10, с. 2].

Серед власних назв відомих людей – 16 простих поетонімів (*Беатріче, Галатея, Гесіод, Данте, Іов, Кальвін, Лаура, Луцілій, Макіавеллі, Медічі, Нерон, Овідій, Пігмаліон, Сенека, Цицерон, Ян*) і 4 складені назви (*Андреас Сілезіус, Данило Романович, Марка Аврелія, Романа Мстиславович*). Галина Пагутяк лише згадує власні імена відомих людей для детальнішого висвітлення подій, але вони не є персонажами аналізованого твору.

Рідше в романі Галини Пагутяк ««Зачаровані музиканти» фіксуємо ***міфопоетоніми***, зокрема релігіопоетоніми:

- ***теопоетоніми*** (монотеопоетоніми: *Третій син у родині ставав або вояком, здобуваючи собі маєток, або посвячувався* ***Богові****, і вже* ***Бог*** *забезпечував йому статок* [10, с. 4]; *Зупинився на півдорозі, спинив час,*

відведений кожній істоті ***Господом****, аби проявити себе* [10, с. 134]; *– Во ім'я* ***Отця****, і* ***Сина****, і* ***святого Духа****…* [10, с. 25]; *Вони ще перед* ***Христом*** *тут були* [10, с. 97]; політеопоетоніми: *Чи не тому* ***Амура*** *завжди зображають з луком* [10, с. 137]; *І збентежився, бо* ***Зевс****, може, й сердиться, але на те і літо, щоб холод ставав до битви з теплом* [10, с. 10];

- ***ангело-*** й ***агіопоетоніми***: *Ми домовились, що то буде* ***Діва Марія*** *зі святим духом у вигляді голуба* [10, с. 59]; *– А се що за музики? Отам, коло* ***святої Параскеви***? [10, с. 130].

За структурою міфопоетоніми здебільшого є простими – 26 одиниць (89 % від усіх виявлених міфопоетонімів) (*Акакій, Амур, Бог, Господь, Діва, Зевс, Йоан, Христос*), 13 – складеними (*Матір Божа, Найсвятіша Панна, Отець Небесний, Пресвята Діва*) і лише 3 – складними (*Богородиця, Варвара-великомучениця, Симеон-стовпник*).

Галина Пагутяк відповідно до жанру вводить у роман-феєрію значну кількість міфопоетонімів для створення емоційного підтексту, емоційної напруженості, щоб підтримувати зв'язок із читачами. Головною їхньою функцією є емоційно-експресивна.

Лише один ***зоопоетонім***, зокрема гіпопоетонім, функціонує в художньому тексті, який є простою назвою: *А як стане зимно, перебереться до стайні, до* ***Сивулька*** [10, с. 52]. Використання зоопоетонімів дозволяє достовірно зобразити деякі аспекти життя персонажів, показати зв'язок між людиною і твариною [8, с. 149]. Вірному помічникові Петра авторка дає кличку, зумовлену зовнішньою характеристикою.

II. ***Топопоетоніми*** – власні географічні назви [12, с. 242] (42; 19,0 %). Як стверджує М. М. Торчинський, «потреба локалізувати місце дії, яка описується, є необхідною для більшості художніх творів, тому не дивно, що одним із найбільш продуктивних класів поетонімії є топопоетонім» [12, с. 242]. Серед них виокремлюємо:

- ***ойкопоетоніми*** – власні назви населених пунктів (21): астіпоетоніми – найменування поселень міського типу (*Афіни, Болонья, Галич, Дзюрки,*

Жидачів, Журавно / Журавне, *Краків, Львів, Падуї, Перемишль, Прага, Рим, Флоренція;* комопоетоніми – найменування поселень сільського типу [12, с. 242–244] (*Воловине*, *Гніздичів, Демня*, *Кораблище, Орішківці*, *Раделичі, Сугрів*, *Чортория*);

- ***хоропоетоніми*** – найменування територій (11): суверенопоетоніми – власні назви незалежних держав [12, с. 242] (*Еллада, Італія, Литва, Річ Посполита, Руська держава, Франція*)*;* районопоетоніми – найменування адміністративних частин держави [12, с. 243] (*Волощина, Журавенщина*, *Мадярщина, Середземномор'я, Сілезія*);

- ***гідропоетоніми*** – власні назви водних об'єктів (5 одиниць): потамопоетоніми – найменування рік (*Дністер, Дунай*, *Свіча, Стрий*); лімнопоетоніми – власні назви озер [12, с. 246] (*Обшир*);

- ***оропоетоніми*** – найменування об'єктів рельєфу (3 одиниці): едитопоетоніми – назви гірських систем (*Бескиди*); скопулусопоетоніми – власні назви гірських вершин, піків, стрімчаків (*Бокоцин*); тумулусопоетоніми – власні назви горбів та інших невеликих підвищень [12, с. 242-245] (*Гора*)*;*

- ***спелеопоетонім*** – назва підземного об'єкта [12, с. 246] (1): *Вифлеємська печера*;

- ***сильвопоетоніми*** – власні назви лісових чи фруктових насаджень [12, с. 243] (1): *Чорний ліс.*

Топопоетоніми аналізованого роману несуть історичну, етнографічну, естетичну інформацію та відіграють особливу роль для локалізації описаних подій. Це все створює унікальну картину світу, у якому живуть герої твору.

Топопоетоніми як складники поетонімії художнього тексту не тільки локалізують місце дії, створюючи геопросторову домінанту тексту, але й маркуються інформаційно- та емоційно-стилістично, допомагаючи розкрити зміст твору [3, с. 150].

Вибудувана топопоетонімами система художнього простору твору впливає на його композицію, образну систему, значною мірою визначає специфіку ідіостилю автора. За своєю природою топопоетоніми є різноплановими

пропріативами, призначеними донести до читача відомості щодо локального аспекту життя персонажів твору [3, с. 150].

Топопоетоніми поряд з вітопоетонімами відіграють важливу роль у романі Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти»:

- ***ойкопоетоніми***: астіпоетоніми (*Правда, великих знавців різьбярства в Журавному не було, хоча чимало шляхтичів вчилося замолоду в* ***Падуї***, ***Болоньї***, *і бувало в* ***Римі*** *та у* ***Флоренції****, і бачили тамтешнє мистецтво, й могли порівняти* [10, с. 58], *Першим про дивацтво Домницького почув пан Миколай, коли вертався зі* ***Львова*** [10, с. 20]); комопоетоніми (*Якось надвечір, до корчми, що стояла при дорозі, не доїжджаючи до* ***Гніздичева****, увійшов молодий хлопець* [10, с. 62], ***Орішківцям*** *не судилось відродитись* [10, с. 74]);

- ***хоропоетоніми***: суверенопоетоніми (*Політичні погляди пана Миколая були доволі ортодоксальними, і за ними стояла велич Риму й воскресла* ***Італія*** *Медічі, Макіавеллі, Данте* [10, с. 59], ***Руська держава*** *відійшла, як Рим, як Афіни, і тепер є інша,* ***Річ Посполита****, яка підтримує лад у цих землях, боронить від турків,* ***Литви****, московитів* [10, с. 19]; районопоетоніми (*Яношик, як я чув, тільки вчора вернувся з* ***Волощини*** [10, с. 35], *Перед очима шляхтича постали картини, бачені ним колись у* ***Сілезії****, що розповідали історію блудного сина* [10, с. 72]);

- ***гідропоетоніми***: потамопоетоніми (*Шкода, що* ***Дністер*** *великий, і пливе по чужих землях, тому тіла можна й не знайти...* [10, с. 34], *Видно, така доля була в старого перевізника – возити причинних через ріку, що звалася* ***Дунай****, і відділяла один світ від іншого* [10, с. 149]; лімнопоетоніми (*Правда, серце його на дні озера* ***Обшир****, ..., щоби бути коло своєї Пані* [10, с. 164];

- ***оропоетоніми***: едитопоетоніми (*Не стада худоби, що проходять нею з Волощини у бік пасовиськ* ***Бескидів****, не риба з Дністра* [10, с. 16]); скопулусопоетоніми (… *звідки відкривався чудовий вид на Дністер та* ***Бокоцин*** [10, с. 147]); тумулусопоетоніми (*Монастир святого Духа поблизу Раделич, ... стояв на горі, яку так і звали* ***Горою*** [10, с. 125]);

- ***спелеопоетонім*** (*Але на образах не було ні* ***Вифлеємської печери****, ні храмів Божих, ні знарядь катувань* [10, с. 130]);

- ***сильвопоетонім*** (*Чув, що є печери, геть далі, і зовсім близько* ***Чорний ліс*** [10, с. 75]).

Більшість топопоетонімів – прості за будовою (36; 85,7 %): *Болонья*, *Волощина, Галич*, *Дзюрки, Жидачів, Італія, Львів, Обшир, Стрий*; виявлено чотири складені власні назви (4; 9,5 %) (суверенопоетоніми *Річ Посполита* і *Руська держава;* спелеопоетонім *Вифлеємська печера*; сильвопоетонім *Чорний ліс*); а районопоетонім *Середземномор'я* і комопоетонім *Чортория* є складними (2; 4,8 %) пропріативами.

З'ясовано, що топопоетоніми роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» є найменуваннями закордонних країн і міст (*Еллада, Литва; Болонья*, *Краків, Падуї, Флоренція*) і, звичайно, власними назвами на позначення українських географічних об'єктів (*Бескиди, Галич, Дунай, Журавенщина, Львів, Стрий*).

Топопоетоніми виконують номінативну, характеристичну, локалізаційну, текстотвірну функції в романі-феєрії.

ІІІ. ***Ідеопоетоніми*** – найменування об'єктів ідеологічної сфери [12, с. 247] (14; 6,9 %):

1) ***хронопоетоніми*** – власні назви часових проміжків, які вживаються в художніх творах:

- ***геортопоетоніми*** – найменування свят (*Введення, Великдень, Зелені свята, Різдвяні свята, Спаса, Стрітення)*: *Отже, після* ***Великодня*** *двоє шляхтичів вирушили в недалеку мандрівку до православного монастиря* [10, с. 111]; *Отець Даниїл позичив давній літопис зі* ***Спаса*** *і хотів мати копію для себе* [10, с. 128];

- ***темпопоетоніми*** – власні назви часових відрізків середньої тривалості: тижнів і місяців, в окремих випадках – років [12, с. 247–250] (*Великий піст*): *Правда, людиська мали* ***Великий піст*** *і не полювали, однак могло щось трапитися з малими і оленицями* [10, с. 145]);

2) ***бібліопоетоніми*** – власні назви будь-яких писемних творів [12, с. 248] (*Біблія, «Богородиця», «Метаморфози», «Отче наш», Старий Тестамент*): *У **Біблії** ж написано, як сини неба сходили на землю і брали собі жінок земних* [10, с. 97]; *Перехрестилась і проказала «**Отче наш**» уголос. А тоді «**Богородицю**»* » [10, с. 102];

3) ***артіпоетоніми*** – власні назви творів мистецтва, які функціонують у художніх творах [12, с. 247] (*«Не перейти Дунай-річку глибокую...», «Тихо тече Дунай, тече, а ще тихше дівка косу чеше...», «Червона ружа трояка»*): *Люди називали ріку Дністер, а він вперто – Дунаєм. Як у пісні: «**Тихо тече Дунай, тече, а ще тихше дівка косу чеше**...» Або: «**Не перейти Дунай-річку глибокую**...» Або ще є така пісня «**Червона ружа трояка»**, де жінка мовить до лихого мужа…* [10, с. 149] .

Ідеопоетоніми, прагмапоетоніми, космопоетоніми, ергопоетоніми й апелятивоніми теж виконують текстотвірну функцію в романі Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти», наповнюють його різноманітними відомостями про окремі деталі життя героїв, розкриваючи читачеві їхні звички, уподобання тощо.

Ідеопоетоніми в образній структурі досліджуваних романів відіграють важливу роль, першочергово постаючи достовірними показниками часопростору творів [8, с. 199].

Найбільшою продуктивними є ідеопоетоніми складеної конструкції (7); це дво- (найчастіше, їх 5) і багатослівні назви: *Великий піст, Зелені свята, «Не перейти Дунай-річку глибокую...», «Отче наш», Різдвяні свята, Старий Тестамент, «Тихо тече Дунай, тече, а ще тихше дівка косу чеше...», «Червона ружа трояка»*. Фіксуємо 5 простих ідеопоетонімів, тобто однослівних однокореневих афіксальних та безафіксних поетонімів: *Біблія, Введення, «Метаморфози», Спаса, Стрітення.* Найменше складних ідеопоетонімів (2): *«Богородиця», Великдень.*

Галина Пагутяк використала ідеопоетоніми в художньому тексті здебільшого з метою уточнити період подій, наповнити сюжет інтелектуально-

філософським підтекстом, створити інформаційне тло, забезпечити бажані емоції, асоціації в читачів.

IV. ***Прагмапоетоніми*** – власні назви тих об'єктів, які мають безпосередній стосунок до матеріальної сфери діяльності людини [12, с. 250] (8; 3,7 %). Зокрема, виявлено ***архітектуропоетоніми*** – власні назви споруд, зведених людиною із житловою, виробничою, розважальною або іншою метою [12, с. 250]:

- ***домопоетоніми*** – найменування будинків як архітектурних споруд, зокрема андомопоетоніми – найменування приміщень культового, оборонного, виробничо-комерційного та іншого призначення (нежилого) [12, с. 250] (*капличка св. Миколая, костел св. Миколая, Лаврівський монастир, Монастир Святого Духа, Монастирська церква, Онуфріївський монастир, Спасівський монастир*): *Петро вернувся швидко, бо* ***костел св. Миколая*** *був недалеко* [10, с. 24]; *Міг би вибрати собі навіть* ***Спасівський монастир****, або й* ***Лаврівський****, якби хотів* [10, с. 116];

- ***конструкціпоетоніми*** – власні назви інших споруд [12, с. 250] – *Західна брама*: *Він поплескав коня по шиї, пригостив його кусником хліба і повів стежкою, що виходила до* ***Західної брами*** [10, с. 41]).

Усі прагмапоетоніми – це складені конструкції: двокомпонентні (модель «прикметник + іменник») (5), зокрема: *Західна брама, Лаврівський монастир, Монастирська церква, Онуфріївський монастир, Спасівський монастир;* трикомпонентні (модель «іменник + прикметник + іменник») (2): *костел св. Миколая, Монастир святого Духа*.

Прагмапоетоніми Галина Пагутяк вводить у художній текст з метою створити культурно-історичний фон, реалістично відтворити події та для уточнення їх місця і, звичайно, забезпечити бажані емоції в читачів.

V. ***Ергопоетоніми*** – власні назви об'єднань людей, зокрема ***школопоетоніми*** – власні назви освітніх установ [12, с. 252] (1; 0,4 %) (*Замойська академія*): *Мав довчитись у* ***Замойській академії****, звідки батько забрав його задля такої оказії, як заручини* [10, с. 116]). Це складена двослівна

назва, яка відповідає моделі «прикметник + іменник». Відповідно до змісту та ідейно-тематичного спрямування, ергопоетонім *Замойська академія* забезпечує номінативну та ідентифікаційну функції.

VI. ***Космопоетонім*** – власна назва космічного тіла [12, с. 240] (1; 0,4 %) (*Місяць*): *Хоч була ніч, увесь яр світився вогнями: холодними світлячками, діточками* ***Місяця*** [10, с. 159]). Він є простою назвою, яка виконує номінативну та емоційно-експресивну функції.

VII. ***Апелятивоніми*** – загальні назви, які з певними стилістичними настановами функціонують у художньому мовленні як власні (10; 4,6 %): ***персоноапелятивоніми*** – загальні найменування осіб, які в художньому мовленні функціонують як власні назви [12, с. 250] – *Дама, Пані, Прекрасна Дама, Німці, Чехи*): (… *а він міг тепер любити лише її – свою* ***Пані*** [10, с. 86], *Як той куртуазний лицар, що лягає, встає і чинить славні діла з думкою про свою* ***Прекрасну Даму*** [10, с. 106]); ***абстракціапелятивоніми*** – назви абстрактних понять [12, с. 250] – *Доля, Смерть, Суд*: *Але змирювались, мусили змиритись, бо цілий світ хилився покірно перед* ***Долею*** [10, с. 12]; *Адже на ярмарках і на празниках часто ставили вистави, де грала* ***Смерть*** *з косою* [10, с. 81]; ***об'єктоапелятивоніми*** – назви предметів і явищ природного та штучного походження [12, с. 250] (*Всесвіт, Камінь*): *Бо вона обіймала й тулила до себе увесь* ***Всесвіт*** [10, с. 164]; …*не зможе побачити* ***Каменя*** [10, с. 117].

У романі вісім простих апелятивонімів – *Дама, Пані, Німці, Чехи, Доля, Смерть, Суд, Камінь,* два складені – *Прекрасна Дама, Прекрасна Панна* і один складний – *Всесвіт.* Вважаємо, що вони виконують текстотвірну, номінативну, емоційно-експресивну функції.

Проаналізувавши онімний простір роману-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» із структурного, мотиваційного та стилістичного аспектів, можемо зробити певні висновки.

1. Онімний простір роману Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» є засобом вираження зображуваних подій, що створює образну структуру, а також є прикметною особливістю мовно-художньої практики письменниці й

стилістичної системи твору. Поетоніми аналізованого твору ілюструють майстерність авторки в доборі онімів, що є важливим текстотвірним засобом.

2. Особливістю онімного простору роману «Зачаровані музиканти» є функціонування значної кількості поетонімів, що створюють сюжетно-композиційну канву художнього твору (вітопоетоніми, топопоетоніми), а також є фоном для розвитку фабули, конкретизують та деталізують описи подій, характеристику героїв та надають експресивності художньому тексту (ідеопоетоніми, прагмапоетоніми, ергопоетоніми, космопоетоніми, апелятивоніми). З'ясовано, що зазначені групи власних назв дібрані відповідно до ідейного задуму авторки та жанрово-стильових особливостей аналізованого твору.

Перспективу подальших ономастичних досліджень вбачаємо в комплексному вивченні онімного простору інших творів Галини Пагутяк, що допоможе простежити динаміку розвитку ідіостилю письменниці.

Список використаної літератури

1. Артюх А. В. Проза Галини Пагутяк : герметичність як домінанта індивідуального стилю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська мова. Київ, 2009. 21 с.

2. Белей Л. О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – XX століття: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 1996. 394 с.

3. Біла І. Метароман Галини Пагутяк: текст і контекст : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

4. Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.01 – українська мова. Київ, 2017. 20 с.

5. Гречин І. Топоніміка збірки Галини Пагутяк «Уріж та його духи»: маркування етнокультурного простору. *Художні феномени в історії та сучасності («Пам'ять та ідентичність») :* тези доповідей VI Міжнародної наукової конференції. Харків, 2020. С. 38–39.

6. Доценко М. В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2018. 199 с.

7. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Наукові записки*. Кіровоград, 2001. Випуск 37. С. 170–172.

8. Козловська Д. В. Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні характеристики поетонімії романів українських письменниць початку XXI ст. : дис. … канд. філол. наук. : 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2018. 260 с.

9. Лілік О. О., Сазонова О.В. Антропоніми в художньому дискурсі Галини Пагутяк (на матеріалі романів «Урізького циклу». *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка*. Серія. Філологічні науки. Мовознавство. Дрогобич, 2019. № 11. С.83–87.

10. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти : роман-феєрія. Київ, 2010. 224 с.

11. Терещенко Л. В. Антропонімікон байкарської спадщини П. П. Білецького-Носенка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія : Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Випуск 16. С. 399–404.

12. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

Марія ГАВРИШ, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету

МОВНА СТІЙКІСТЬ ТА МОВНИЙ КОНФОРМІЗМ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджено вияви мовної стійкості та мовного конформізму в сучасному українському суспільстві. Проаналізовано причини мовного конформізму українців, які формувалися історично та соціопсихологічно. Звернено увагу на позитивні зміни в повсякденному спілкуванні українців.

***Ключові слова**: мовна поведінка, мовна стійкість, мовний конформізм, політика українізації.*

Актуальність проблеми. Мовна ситуація в Україні історично характеризується співіснуванням української та російської мов, що зумовило появу двох протилежних тенденцій – мовного конформізму **і** мовної стійкості**.** З одного боку, значна частина українців звикла пристосовуватися до мовних обставин, часто переходячи на російську мову у спілкуванні з російськомовними співрозмовниками. За даними соціолінгвістичних досліджень, у 74,8 % випадків українськомовні громадяни переходять на російську, якщо в розмові з'являється російськомовна особа [4]. Ця масова практика є проявом мовного конформізму і спадком колоніальної мовної політики. З іншого боку, в українському суспільстві завжди були носії мовної стійкості – люди, які попри тиск продовжували послуговуватися рідною українською мовою в різних сферах життя, зберігаючи свою мовну та національну ідентичність.

Мета статті – проаналізувати причини виникнення мовного конформізму та чинники, що сприяють формуванню мовної стійкості, а також наслідків обох явищ для розвитку української мови та національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Мовний конформізм – це явище мовної поведінки, за якого людина пасивно підлаштовується під мову співрозмовника або домінантної спільноти, навіть усупереч власним уподобанням чи рідній мові. Поняття конформізму загалом означає «пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання наявних порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами» [6, с. 262].

У мовній сфері конформізм кваліфікується як відсутність власної мовної позиції й некритичне прийняття мовних норм тієї групи, що чинить найбільший соціальний тиск. Іншими словами, мовний конформізм українців полягає у звичці переходити на мову співрозмовника (особливо російську), підпорядковуючись мовному «диктату» оточення [4]. Така поведінка сформувалася історично під впливом статусу російської мови як престижної й панівної, і часто помилково виправдовується ввічливістю або прагматизмом. Насправді ж, як зазначає соціолінгвіст Лариса Масенко, автоматичне перестрибування з української на російську – це не стільки ввічливість, скільки психологічна поступка тиску середовища [1]. Мовний конформізм означає готовність «зливатися з оточенням», невистачання сміливості виділятися мовно [1], що зрештою загрожує витісненням української мови з багатьох сфер спілкування.

Мовна стійкість, навпаки, визначається як здатність і готовність мовця послідовно зберігати вибір рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, незважаючи на зовнішній тиск чи спокусу перейти на іншу мову. У науковій літературі мовну стійкість розглядають як рису індивідуальної та колективної мовної поведінки, яка є надзвичайно важливою для збереження стабільності національної мови в умовах двомовності [2, с. 236]. Це означає, що мовно стійка особистість у повсякденному спілкуванні послуговується рідною мовою (українською) навіть у ситуаціях, коли легше було б перейти на мову більшості. Мовна стійкість спирається на внутрішнє переконання мовця щодо цінності власної мови, почуття мовного обов’язку перед собою і спільнотою. Дослідники наголошують, що мова для людини виступає конструктом

ідентичності і внутрішнім чинником самовизначення громадянина за національною належністю [2, с. 236]. Отже, мовна стійкість пов'язана з усвідомленням: зберігаючи рідну мову, індивід стверджує свою ідентичність та демонструє лояльність до нації й культури. У колективному вимірі мовна стійкість проявляється як тенденція мовної спільноти протистояти асимілятивним впливам та підтримувати функціонування своєї мови у всіх основних суспільних сферах.

Явище перемикання мов (code-switching) та вибору мови спілкування в багатомовному середовищі є центральним об'єктом дослідження соціолінгвістики. Мовна поведінка індивіда в ситуації двомовності визначається низкою чинників: середовищем спілкування, співвідношенням престижу мов, особистими установками й навичками, а також психологічними механізмами пристосування.

Мовний конформізм можна розглядати як окремий випадок комунікативної адаптації – коли мовці, прагнучи бути «як всі» або догодити співрозмовнику, підлаштовують свою мову під мовні очікування більшості. У межах теорії комунікативної акомодації (Howard Giles) відомо, що люди часто змінюють мовний код для досягнення соціальної згоди або схвалення. У випадку України історично склалося, що російська мова асоціювалася із владою, міською культурою і «нормою», тоді як українська – із селом або приватною сферою. Це породило суспільний стереотип про необхідність переходити на російську «із ввічливості». Змалечку українців привчали: «відповідати тією мовою, якою до тебе звертаються – ознака вихованості» [1]. Така установка закріпила на рівні суспільної норми конформістську мовну реакцію: при найменшому сигналові російськомовності багато хто автоматично переключається на російську. Психологічно це підкріплюється бажанням не виділятися, страхом бути «білою вороною» в переважно російськомовному колективі [1].

Соціолінгвістичні підходи пояснюють мовний конформізм також явищем диглосії – коли дві мови в суспільстві мають різний статус і функції. Протягом

тривалого часу в Україні склалася своєрідна диглосія: українська мова виконувала роль мови «домашньої», неформальної, а російська – офіційної, урбаністичної та міжетнічного спілкування. У таких умовах розвився білінгвізм з асиметрією: більшість українськомовних добре розуміла й знала російську, водночас багато російськомовних українською володіли гірше. Це призводило до того, що комунікативний тиск майже завжди був однобічним: українець швидше перейде на російську, ніж навпаки. Мовне середовище виступає потужним механізмом впливу: у великому місті, де значна частина сфери послуг, медіа, культури функціонує російською, українськомовна особа може відчувати психологічний дискомфорт і меншовартість, коли продовжує говорити українською [1]. Отже, фактор престижу і звички більшості є визначальним: люди схильні переходити на мову, що домінує в конкретному соціумі, аби бути «своїми».

Механізми впливу на мовну поведінку включають не лише психологічний тиск оточення, але й інституційні чинники – освіту, медіапростір, державну політику. Якщо школа або університет переважно російськомовні, випускники таких закладів автоматично легше й частіше послуговуватимуться російською у професійній діяльності. Якщо телебачення, музика, книжковий ринок заповнені в основному російськомовним продуктом, то навіть носії української мови поступово перейматимуть мовні шаблони сильнішого інформаційного поля. Імперська та радянська колоніальна мовна політика також заклала довготривалі механізми впливу: штучне обмеження сфер вжитку української мови, витіснення її з міст, маргіналізація як «просторіччя» – усе це сприяло виробленню в багатьох українців комплексу мовної неповноцінності. Тому мовний конформізм можна розглядати як певний постколоніальний синдром, наслідок тривалої асиміляції, коли пригнічена спільнота починає сприймати мову домінатора як «норму» і навіть після формального здобуття незалежності продовжує їй підкорятися.

Водночас соціолінгвісти відзначають, що в суспільстві діють і протилежні механізми – ті, що живлять мовну стійкість. До них належать: сімейне

виховання в пошані до рідної мови, національно-культурні рухи, які підносять престиж української мови, а також державна мовна політика, спрямована на захист і розвиток українськомовного простору. Теорія мовної лояльності (Joshua Fishman) підкреслює важливість етнічної ідентичності: якщо мовець ототожнює рідну мову із власною нацією й культурою, він менш схильний її зрікатися. Зміцненню мовної стійкості сприяє позитивний приклад – коли люди бачать успішних особистостей, публічних діячів, що принципово спілкуються українською, це розвіює стереотип про «непрактичність» мови. У сучасній Україні такими рушіями стали, зокрема, волонтерські проєкти з популяризації переходу на українську мову, акції на підтримку українського книговидання, українськомовний контент у соцмережах тощо. Мовна стійкість підкріплюється також законодавчими механізмами – коли держава створює умови, за яких українська мова звучить у публічному просторі всюди і, природно, зникає потреба «пристосовуватися» до іншої мови.

Сучасні приклади мовного конформізму і мовної стійкості в різних сферах

Освіта і наука. Освітня сфера є ключовою в питаннях мови, адже визначає мовні навички і звички молодого покоління. Сьогодні переважна більшість шкіл і університетів в Україні здійснюють навчання українською мовою. Це велике досягнення порівняно з радянським часом, коли в містах домінували російськомовні школи. Проте елементи мовного конформізму ще трапляються. Наприклад, у деяких університетах у 1990-х – на початку 2000-х років викладачі могли переходити на російську на прохання групи студентів або через власну звичку, навіть якщо офіційно мовою викладання була українська. Подібне явище поступово зникає завдяки жорсткішому контролю та зміні поколінь викладачів. Мовна стійкість в освіті проявляється, коли студенти свідомо обирають українськомовні програми, пишуть наукові роботи українською, навіть якщо є можливість використати російську чи англійську. Важливим сучасним трендом є перехід на українську тих студентів, для кого вона не була основною мовою в побуті. Багато молодих людей зі сходу та півдня України після 2014 року, приїхавши навчатися до університетів,

перейшли на українську як мову свого професійного спілкування – це показник зростання мовної стійкості серед молоді. Освіта також стала сферою реалізації мовної політики: закон «Про освіту» 2017 року обмежив використання мов нацменшин (зокрема російської) у середній і вищій школі, щоб інтегрувати всіх учнів в україномовний навчальний простір. Це рішення викликало дискусії, але з погляду підтримки української мови воно посилило позиції державної мови.

У науковій сфері для міжнародної науки домінує англійська мова, але для внутрішнього наукового дискурсу використовується українська. Приклад мовної стійкості – видання українською підручників, монографій з різних галузей, навіть якщо раніше їх писали російською мовою. Проте певний конформізм ще присутній: подекуди в наукових колективах старшого покоління спілкування «за замовчуванням» відбувається російською. Молоді науковці часто ламають цю традицію, переходячи на українську мову в професійній комунікації – це позитивний зсув.

Медіа і інформаційний простір. Засоби масової інформації довгий час були сферою, де мовний конформізм проявлявся особливо виразно. У 1990-х і 2000-х роках багато загальнонаціональних телеканалів та газет виходили російською або двома мовами, причому нерідко українська подавалася формально. Чимало ведучих, журналістів у повсякденні послуговувалися російською і лише перед камерами переходили на українську (а інколи й навпаки, залежно від аудиторії). Російський медіапродукт (фільми, серіали, книжки, сайти) заповнював інформаційний ринок і задавав тон. Усе це підтримувало серед громадян становище російської як «нормальної» мови маскультури, а української – як другорядної. Люди звикали споживати контент російською, і навіть україномовні нерідко підтверджували цей конформізм, перемикаючись на російськомовний простір без спротиву.

Ситуація докорінно змінилася після введення державних квот та заборон імпорту пропагандистського контенту з Росії. Нині в телеефірі домінує українська мова: як зазначалося, не менше 75 % телепрограм і фільмів звучать

державною мовою [5]. На радіо – як мінімум 35 % пісень українською мовою (практично більшість станцій перевиконують цей мінімум) і значна частина мовлення ведучих. Це призвело до сплеску українськомовної музики та кіно – з'явилося багато якісних пісень, серіалів, шоу українською, що завоювали популярність. Таким чином, для пересічного громадянина українськомовний інформаційний простір став буденністю. Це, у свою чергу, зменшило побутовий мовний конформізм: якщо раніше навіть українськомовні глядачі легко переключалися на російські канали, бо там було більше цікавого контенту, то тепер вони знаходять усе необхідне українською.

Мовна стійкість у медіа також проявилася в тому, що багато журналістів, блогерів, ютуберів добровільно перейшли на українську мову у своїй діяльності після 2014 р., розуміючи суспільний запит. Популярними стали проєкти «українізації» контенту – наприклад, дублювання українською мовою відомих серіалів, створення українськомовних версій журналів, веб-сайтів. Навіть видання, що раніше виходили російською мовою (Forbes Україна, Vogue Україна тощо), повністю перейшли на українську. Ці зміни укріплюють мовну стійкість: нове покоління споживачів ЗМІ вже сприймає українську як природну мову телебачення, радіо, інтернету.

Водночас у цифровому просторі проблема ще частково залишається. Соцмережі і відеоплатформи довго були заповнені російськомовним контентом, і алгоритми часто пропонували українцям саме його. Тому значна частина молоді продовжувала споживати контент російською мовою, навіть не замислюючись. Проте останніми роками, особливо з початком війни, триває активна дерусифікація онлайн-контенту: YouTube-канали, Telegram-блоги, TikTok сегмент масово переходять на українську мову. Це вже рух не стільки зверху, скільки «знизу» – самі користувачі вимагають українськомовного продукту й відмовляються підтримувати російських блогерів. Таким чином, медіапростір України швидко трансформується в бік повної українськомовності, і мовний конформізм тут поступово витісняється усвідомленою мовною стійкістю аудиторії.

Політика та публічне життя. Політична сфера традиційно була ареною боротьби між прихильниками двомовності та захисниками української мови. У 1990-х роках багато політиків самим фактом використання української мови в офіційних виступах уже демонстрували мовну стійкість, бо в побуті часто послуговувалися російською. Поступово українськомовність стала нормою в державному управлінні: зараз майже неможливо уявити, щоб міністр чи народний депутат виступав російською мовою на сесії (хоча ще 20 років тому таке траплялося). Закони про мову, про громадянство (в частині знання мови) та інші нормативні акти зробили українську мову обов'язковою в діяльності органів влади.

Отже, мовний конформізм у політиці – коли діячі з міркувань популярності переходили на «просту мову» (російську) перед певною аудиторією – стає рідкісним. Раніше деякі політики на сході країни публічно говорили російською, прагнучи сподобатися місцевим виборцям, а в Києві – українською. Нині така дволикість майже зникла: суспільство очікує від лідерів послідовності. Показовим є приклад президента Володимира Зеленського: будучи російськомовним з дитинства, після обрання він повністю перейшов на українську мову в роботі, демонструючи тим самим повагу до закону й національної єдності. Це позитивний сигнал мовної стійкості від найвищого керівництва.

На рівні місцевого самоврядування довгий час зберігалися осередки мовного конформізму – деякі міські голови чи депутати в південно-східних регіонах вперто продовжували вести справи російською. Після 2019 року, з уведенням адміністративної відповідальності за порушення мовного закону, ця практика скоротилася. Тепер офіційні документи й заходи всюди проводяться державною мовою. Звичайно, в кулуарах хтось може перейти на іншу мову – Україна залишається багатомовним суспільством. Але принципово важливо, що українська мова закріпилася як безальтернативний стандарт публічного спілкування у владі. Це створює атмосферу, сприятливу для мовної стійкості: громадяни бачать, що їхня мова – невід'ємна частина державності. Як

результат, мовний конформізм (коли українці соромилися говорити українською мовою в органах влади чи армії) відходить у минуле.

Політичні дискусії щодо статусу мов фактично зійшли нанівець після початку війни. Якщо раніше деякі партії маніпулювали темою другої державної мови (російської), то тепер консенсус очевидний: українська мова – єдина державна, і це не підлягає ревізії. Це великий крок до консолідації нації. Сама ідея офіційної двомовності втрачає підтримку – за опитуваннями, близько 80 % українців нині виступають за домінування української мови в усіх сферах [3]. Такий суспільний настрій формує підґрунтя для подальшого утвердження мовної стійкості на національному рівні.

Культура і шоу-бізнес. У сфері культури, мистецтва, розваг мовне питання також зазнало змін. Раніше значна частина українських виконавців естради співала російською мовою, щоб охопити ширшу аудиторію на пострадянському просторі – це був своєрідний мовний конформізм бізнесового характеру. Багато хто вважав, що українська мова – «неформат» і не принесе комерційного успіху. Однак запровадження квот на радіо, а також суспільний запит після 2014 року створили умови, за яких вигідніше стало творити українською мовою. Сьогодні маємо бум української поп- та рок-музики: молоді артисти відразу обирають українську мову і здобувають популярність (наприклад, alyona alyona в реп-музиці, або гурт *Kalush Orchestra*, який виграв «Євробачення-2022» з піснею українською мовою). Тобто конформізм перед російськомовним ринком більше не здається потрібним – навпаки, мовна стійкість у культурі тепер асоціюється з престижем й автентичністю.

У літературі схожа ситуація: якщо в 1990-х чимало авторів з центральної чи східної України писали російською мовою (прагнучи видаватися в Москві чи бути «як всі»), то нині практично всі молоді письменники пишуть українською й орієнтуються на власний ринок. Українські книжки б’ють рекорди продажів, книжкові форуми проводяться винятково державною мовою. Це свідчить про зміцнення мовної стійкості і в середовищі творців, і в публіки.

Звичайно, ще існують сфери культури, де російська мова присутня – наприклад, деякі театри в південно-східних містах довший час ставили вистави російською або двомовно, мотивуючи це запитом глядачів. Проте тенденція останніх років – перекладати й адаптувати репертуар українською мовою.

У кінематографі Україна також зробила різкий поворот: тепер усі кінотеатральні покази іноземних фільмів дублюються українською мовою (хоч колись багато йшло з російськомовним дубляжем). Як наслідок, молоде покоління звикло сприймати будь-який контент рідною мовою. Культурна українізація таким чином нейтралізує підґрунтя для мовного конформізму, бо більше не потрібно переходити на «зрозумілу всім» російську мову – все і так зрозуміло українською.

У шоу-бізнесі й масовій культурі цікаво простежити зміну настроїв. Якщо раніше зірки могли отримувати докори за те, що на публіці говорять українською мовою (на зразок «не выделывайся, говори нормально», як глузували однокласники з героїні однієї статті [1]), то тепер ситуація зворотна: суспільне схвалення отримують ті, хто перейшов на українську мову, а за вживання російської відомих осіб можуть піддати критиці. Це створює своєрідний соціальний ліфт для мовної стійкості: бути українськомовним – означає бути патріотичним, прогресивним, «в тренді». Тому навіть у середовищах, де раніше панувала російська мова (наприклад, стендап-комедія, блогосфера), зараз відбувається масовий перехід на українську.

Бізнес і повсякденне спілкування. У сфері бізнесу та обслуговування мовні практики визначаються поєднанням законодавства і клієнтських очікувань. Упродовж тривалого часу після незалежності багато приватних компаній, особливо у великих містах, використовували російську як робочу мову – ділове листування, айті-сектор, реклама часто були російськомовними, оскільки орієнтувалися і на російський ринок, і на звичку споживачів. Персонал магазинів чи кафе в Києві, Одесі, Харкові нерідко звертався до клієнта російською мовою «за інерцією», навіть якщо клієнт – українськомовний. Такий мовний конформізм бізнесу пояснювався принципом «клієнт завжди

правий»: а оскільки значна частина клієнтів володіє російською мовою, то вважалося нормою перейти на неї. Проте нині закон і суспільна норма це змінила. Сфера послуг з 2021 року зобов'язана першочергово використовувати українську мову [7], і більшість великих мереж магазинів, ресторанів провели тренінги для персоналу. У результаті в містах, де раніше українська мова в магазині була рідкістю, тепер вона звучить стандартно. Це важливий злам у повсякденних практиках: українськомовні люди більше не відчувають потреби переходити на російську, щоби їх «правильно зрозуміли» в ресторані чи банку – їх обслуговують їхньою мовою.

У корпоративному секторі, особливо орієнтованому на західні ринки, все частіше робочою мовою стає англійська. Це окрема тенденція глобалізації. Але щодо вибору між українською і російською – помітно, що навіть російськомовні співробітники дедалі частіше переходять на українську хоча б у документації і офіційних заходах фірми. Престиж української мови як державної спонукає до цього, а агресія РФ зробила російську токсичною в ділових колах. Таким чином, мовна стійкість в бізнесі посилюється: компанії хочуть показати лояльність державі і клієнтам, тому українізують сайти, вивіски, рекламу. Закон про мову також вимагає, щоб уся інформація про товари (маркування, інструкції) подавалася державною мовою, тож поступово зникає феномен російськомовних етикеток, який був звичним ще кілька років тому.

У **повсякденному спілкуванні** українців спостерігається цікаве явище: перехід на українську мову навіть у приватних розмовах, де раніше стабільно звучала російська або суржик. Наприклад, деякі родини в центрі чи на сході держави, що поколіннями говорили мішаною мовою, після 2022 року свідомо перейшли на чисту українську як знак єдності з народом, що бореться. Це найвищий ступінь мовної стійкості – добровільна зміна мовної поведінки з ідеологічних мотивів. Водночас частина населення залишається російськомовною в побуті (особливо літні люди або спільноти у прифронтових областях), і від них потребувати раптової зміни було б неправильно. Мовна

толерантність до носіїв інших мов – теж важлива риса відкритого суспільства. Однак загальний тренд такий, що дедалі менше ситуацій, де українець почуватиметься вимушеним перейти на російську мову. Радше навпаки: навіть російськомовні громадяни все частіше переходять на українську при спілкуванні з українськомовними, щоб продемонструвати повагу і згуртованість. Це дзеркальне відображення колишнього конформізму й ознака змін часів.

Висновки. Отже, якщо мовний конформізм – це поступливість і мовна покора (приховане або явне зречення власної мови на користь чужої), то мовна стійкість – це мовна принциповість і опір, готовність відстоювати право говорити рідною мовою. Обидва явища мають глибокі соціопсихологічні причини та важливі наслідки для мовного розвитку й національної самосвідомості, які розглянемо детальніше. Подолання конформізму на користь стійкості є необхідною умовою повноцінного розвитку української мови та збереження національної ідентичності.

Список використаної літератури

1. Калєнська А. «Бути собою: мовна стійкість дає людям змогу формувати середовище…». *Український тиждень*. № 15 (232). 12.04.2012. URL : tyzhden.uatyzhden.ua (дата звернення: 13.04.2025).

2. Карловас О. А. Розвиток мовної стійкості майбутніх філологів як індикатор сформованості мовної особистості. Дух*овність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 3 (102). С. 136–137.

3. КМІС: 80 % українців – за домінування української в усіх сферах. Більшість уже обирають її для формального спілкування (ІНФОГРАФІКА). URL : https://surl.li/rnycui (дата звернення: 15.04.2025).

4. Масенко Л. «Нам потрібен мовний кордон із Росією…». Інтерв'ю, «Воля народу», 30.05.2017. URL : volianarodu.org.ua (дата звернення: 20.04.2025).

5. «Набрав чинності закон про мовні квоти на ТБ: 75 % контенту українською». – 13.10.2017. – (Вимога 75 % ефіру державною мовою на

загальнонаціональних телеканалах). URL : ukrinform.ua%D0%86%D0%A1%3A%2080 (дата звернення: 20.04.2025).

6. Тарасюк Т. Мовна ситуація і мовна політика в Україні: дорожня карта практичного заняття. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2024. Випуск 38. С. 261–262.

7. Уповноважений із захисту державної мови. «Закону про державну мову – 5 років!». 25.04.2023. (Етапи імплементації Закону 2019 р., українська стала обов'язковою мовою в більшості сфер публічного життя). URL : mova-ombudsman.gov.ua (дата звернення: 25.04.2025).

Анна ГЕБЕШ, студентка групи 501
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Науковий керівник – Наталія КОЛЕСНИК,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії та культури української мови

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ ІЗ ВЛАСНИМИ НАЗВАМИ

У статті досліджено можливості використання цифрових інструментів під час вивчення онімів на уроках української мови. Проаналізовано освітній потенціал інтерактивних карт, онлайн-платформ і мультимедійних ресурсів для розвитку критичного мислення, медіаграмотності та дослідницьких навичок учнів.

Ключові слова: *власні назви, інтерактивне навчання, критичне мислення, медіаграмотність, цифрові технології.*

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, які значною мірою впливають на всі сфери життя, зокрема й на освіту. Інноваційні методи навчання, що поєднують традиційні форми навчання з використанням цифрових інструментів, набувають все більшого значення, адже вони сприяють підвищенню ефективності засвоєння знань, активізують пізнавальну діяльність учнів та розширюють можливості для самостійного дослідження мовного матеріалу. Одним із таких важливих аспектів є використання цифрових технологій для вивчення онімів – власних назв, що відіграють ключову роль у мовній картині світу школяра.

Оніми (топоніми, антропоніми, гідроніми тощо) містять у собі не лише лінгвістичну, а й історико-культурну інформацію. Вони є носіями національної пам’яті, відображають процеси розвитку суспільства та збереження

ідентичності народу. Робота з власними назвами на уроках української мови має значний потенціал для формування критичного мислення, розвитку дослідницьких навичок та підвищення рівня медіаграмотності учнів. Завдяки аналізу топонімів можна простежити історичні зміни в країні, зрозуміти, як певні події впливали на перейменування міст, вулиць чи інших географічних об'єктів. Аналіз антропонімів у художніх текстах допомагає розкрити авторські ідеї, увиразнити історичний та соціальний контексти й повніше схарактеризувати героїв твору.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації традиційних методів викладання до цифрового середовища, що відповідає сучасним освітнім стандартам [1], зокрема концепції Нової української школи (НУШ). Одним із важливих завдань сучасного навчального процесу є інтеграція цифрових технологій у навчання, що дає можливість зробити освітній процес більш доступним, інтерактивним та гнучким. Умови сучасної школи передбачають розвиток таких навичок, як самостійне опрацювання інформації, аналітичне мислення, вміння працювати з електронними джерелами, що є необхідними для успішної соціалізації в цифрову епоху.

Незважаючи на значний освітній потенціал онімів, їхнє вивчення у шкільному курсі української мови здебільшого обмежується лише правописними аспектами. Учні вивчають правила написання власних назв, проте майже не аналізують їх із погляду етимології, історичного контексту чи культурної значущості. Це значно звужує можливості використання онімів як засобу пізнання історії та формування національної свідомості. Однак інтеграція цифрових технологій дозволяє поглибити аналіз онімів, розширити роботу з текстами, створити інтерактивні завдання та залучити учнів до дослідницької діяльності.

Основні цифрові інструменти для роботи з онімами:

1. *Google My Maps, OpenStreetMap* – інтерактивні мапи для дослідження топонімів, порівняння історичних і сучасних назв населених пунктів, вулиць.

2. *Wordwall, LearningApps* – платформи для створення інтерактивних вправ, тестів, головоломок на основі аналізу онімів.

3. *Padlet, Trello, Miro* – онлайн-дошки для групової роботи, збору матеріалів про значення та історію власних назв.

4. *ChatGPT, Grammarly, LanguageTool, «Горох»* – інструменти для аналізу мовного матеріалу, зокрема частотності онімів у текстах, їхньої етимології.

5. *Canva, Genially* – сервіси для створення презентацій, інфографік, тематичних карт, що відображають історичні процеси за посередництва онімів.

6. *Google Forms, Mentimeter, Kahoot!* – платформи для опитувань і тестування, що можуть бути використані для дослідження обізнаності учнів із значенням власних назв.

Використання цифрових платформ дає можливість реалізувати такі методичні підходи:

- ***дослідницьке навчання*** – учні самостійно аналізують топоніми свого регіону, з'ясовують походження назв, створюють інтерактивні карти;
- ***проєктна діяльність*** – робота над мультимедійними презентаціями, створення відео або подкастів про історію назв міст і вулиць;
- ***ігрові методи*** – застосування онлайн-вікторин, інтерактивних карт і тестів для закріплення знань;
- ***критичне мислення*** – порівняння історичних і сучасних назв, аналіз політичних та соціокультурних змін, що вплинули на перейменування.

Застосування цифрових технологій під час вивчення онімів сприяє:

- розвитку дослідницьких навичок;
- інтеграції знань із мовознавства, історії, географії;
- формуванню медіаграмотності та вмінню працювати з інформаційними ресурсами;
- підвищенню мотивації учнів через інтерактивні методи навчання.

Отже, використання цифрових інструментів для вивчення онімів на уроках української мови значно розширює можливості освітнього процесу. Вони не лише урізноманітнюють навчальні завдання, а й сприяють розвитку

дослідницьких навичок, критичного мислення та усвідомленню національної культурної спадщини через власні назви. Інтерактивні карти допомагають осмислити зміни в топонімії та розвивають просторове мислення. Онлайн-тести та вікторини перетворюють засвоєння знань на захопливу гру. Цифрові дошки сприяють груповій роботі та організації проєктної діяльності. Медіа-інструменти та візуалізація допомагають краще опрацьовувати мовний матеріал. Опитування та дискусійні платформи дають змогу відстежувати зміни у свідомості учнів та розвивати їхні комунікативні навички.

Отже, цифрові технології не лише полегшують роботу вчителя, а й роблять навчальний процес інтерактивним, цікавішим і більш ефективним. Надалі перспективним напрямком є розробка комплексних цифрових ресурсів, які міститимуть інтегровані завдання з української мови, історії та громадянської освіти, що сприятиме формуванню цілісного світогляду учнів та стійкої національної ідентичності, розширенню їхніх знань про історію та культуру через аналіз власних назв.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). URL : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti (дата звернення: 31.03.2025).

Анастасія ГОРОДЕЦЬКА, студентка групи ФУМмз-24-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЯВИЩ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти. Визначено основні підходи до навчання лексики на різних етапах шкільного навчання, описано ефективні методи й прийоми, а також проаналізовано актуальні проблеми та перспективи їх розвитку.

Ключові слова: *загальна середня освіта, лексика, лексичні явища, методи навчання, мовна освіта, словниковий запас.*

Вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти є важливим етапом мовної освіти, адже словниковий запас учнів безпосередньо впливає на їхню комунікативну компетентність. Сучасна освіта вимагає не лише формулювання активного словника, але й уміння аналізувати лексичні явища, використовувати їх у мовленні відповідно до контексту. Однак у багатьох учнів спостерігається обмежений словниковий запас, що створює складнощі в навчанні й побудові ефективної комунікації. Важливим є розроблення таких методик навчання, які враховують вікові, когнітивні та психологічні особливості учнів, сприяють активізації їхнього мовного потенціал та збагаченню словникового запасу.

Дослідження проблеми вивчення лексичних явищ у шкільній освіті активно проводяться українськими та зарубіжними науковцями. Н. Полуденко проаналізувала значення вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти. Дослідниця зазначає: «У процесі оволодіння лексикою учні

знайомляться зі словом як лексичною одиницею, із значенням слова, багатозначністю, прямим і переносним значенням, омонімами, синонімами, антонімами, знайомляться з лексичними шарами української мови з погляду походження і продуктивності вживання (спільнослов'янські, власне українські, запозичені слова, неологізми і застарілі слова), з погляду функціонування в мовленні (загальновживані слова, професіоналізми і діалектизми)» [8, с. 119].

У багатьох роботах підкреслюється важливість контекстуального підходу, який дозволяє школярам засвоювати значення слова через його використання в текстах чи діалогах. Також значна увага приділяється розвитку мовного чуття учнів, що сприяє не лише засвоєнню лексичних знань, а й підвищенню загальної мовленнєвої культури. Водночас у роботах О. Пометун обґрунтовується доцільність упровадження сучасних цифрових технологій і мультимедійних засобів у процес навчання лексики.

Проте деякі аспекти цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, потребують уваги питання інтеграції традиційних методик із сучасними технологіями, підвищення мотивації учнів до вивчення лексики, а також адаптація методик до потреб школярів із ООП. Ця стаття спрямована на аналіз наявних проблем і пошук ефективних шляхів їх вирішення у викладанні лексики у ЗЗСО.

Метою статті є визначення основних особливостей вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти, аналіз сучасних методів навчання лексики та розробка рекомендацій для вдосконалення цього процесу.

У рамках дослідження ставляться такі **завдання**: проаналізувати ефективність існуючих методик, визначити їхні недоліки, виявити потреби учнів різних вікових груп і запропонувати інноваційні підходи до організації лексичної роботи в школі.

Вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти є складником мовної освіти, спрямованої на формування комунікативної компетентності школярів. Лексика як основа мовлення вимагає глибокого та

поетапного опрацювання, що враховує вікові та індивідуальні особливості учнів.

Особливістю викладання лексики в початковій школі є переважання ігрових та інтерактивних форм навчання, які сприяють засвоєнню базового словникового запасу. На цьому етапі школярі знайомляться із значеннями слів, їх уживанням у конкретних мовленнєвих ситуаціях через загадки, вірші, казки та ігри. Важливою є робота з активізації словникового запасу, що базується на розвитку мовленнєвих навичок через повторення, слухання та обговорення.

У середній школі акцент зміщується на систематизацію та поглиблення лексичних знань. Учні вивчають синоніми, омоніми, антоніми, багатозначні слова та фразеологізми. Значну увагу приділяють аналізу лексики в контексті художніх, публіцистичних і навчальних текстів. Робота зі словниками різних типів стає важливим елементом навчального процесу, сприяючи самостійному збагаченню словникового запасу школярів.

У старшій школі навчання зосереджується на опрацюванні складних лексичних явищ, таких як неологізми, архаїзми, діалектизми, професіоналізми. Учні отримують навички стилістичного аналізу, що дозволяє їм використовувати слова відповідно до жанру та стилю тексту. Особливої уваги потребує вивчення ролі лексики у вираженні авторського задуму в художніх творах і створенні мовленнєвих текстів.

Назвемо ефективні методи та прийоми вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти.

- ***Контекстуальний метод***. Цей метод передбачає засвоєння значення слова через його використання в текстах, діалогах або конкретних ситуаціях. Учні навчаються розуміти значення слова за контекстом, що сприяє розвитку мовного чуття та вміння правильно використовувати слова у власному мовленні.

- ***Ігрові прийоми***. Використання мовних ігор, таких як кросворди, ребуси, лексичні загадки, настільні ігри зі словами, сприяє створенню мотиваційної

атмосфери та стимулює інтерес до вивчення лексики. Цей підхід особливо ефективний у початковій школі, але може адаптуватися і для старших учнів.

- ***Робота зі словниками***. Залучення школярів до використання різних типів словників (тлумачних, фразеологічних, орфографічних, синонімічних) сприяє збагаченню словникового запасу, формуванню вмінь самостійного пошуку значень слів і розвитку мовної грамотності.

- ***Мнемотехніка***. Це техніка запам'ятовування нових слів за допомогою асоціацій, рим, малюнків чи образів. Такий підхід полегшує запам'ятовування складних лексичних одиниць, а також допомагає учням використовувати нові слова в мовленні.

- ***Метод інтеграції***. Інтеграція лексичної роботи з вивченням літератури, історії, мистецтва чи інших предметів дозволяє школярам поглиблювати знання про значення слів, їхнє походження та культурний контекст використання. Це сприяє усвідомленому засвоєнню лексичних явищ.

- ***Проєктна діяльність***. Завдання у формі проєктів, таких як створення лексичних карт, складання словників тематичних слів, аналіз вживання лексики в текстах різних жанрів, стимулюють активну участь учнів у навчальному процесі та розвивають їхній дослідницький інтерес.

- ***Групова та парна робота***. Виконання лексичних вправ у групах або парах (наприклад, складання речень із новими словами, створення діалогів чи написання спільних текстів) сприяє обміну знаннями та формуванню комунікативних умінь.

- ***Технології критичного мислення***. Використання прийомів «кластер», «сенкан», «асоціативний кущ» допомагає систематизувати знання про слово, розвиває мовну уяву та аналітичне мислення.

- ***Цифрові технології***. Використання онлайн-платформ, мобільних додатків для вивчення лексики, інтерактивних завдань і віртуальних словників мотивує школярів і робить навчання сучасним та цікавим.

• ***Метод комунікативних ситуацій***. Створення умов, які моделюють реальні ситуації спілкування (рольові ігри, діалоги, обговорення), дозволяє учням використовувати нову лексику в практичному мовленні та закріплювати її на рівні активного словника [3, с. 155].

Розглянемо перспективи розвитку теми вивчення лексичних явищ у ЗЗСО.

1. ***Впровадження інноваційних технологій***. Подальший розвиток цифрових платформ, інтерактивних додатків і онлайн-ресурсів для вивчення лексики відкриває нові можливості для індивідуалізації навчання. Використання штучного інтелекту та адаптивних навчальних систем дозволить враховувати рівень підготовки кожного учня шляхом підбору відповідних завдань та слів для засвоєння.

2. ***Розробка методик для роботи з учнями з особливими освітніми потребами***. Створення адаптованих матеріалів і методичних рекомендацій для різних категорій школярів сприятиме більш ефективному засвоєнню лексичних знань. Це включає інклюзивні підходи, спрощені завдання та використання спеціальних засобів для розвитку мовлення.

3. ***Інтеграція міждисциплінарного підходу***. Подальша інтеграція вивчення лексики з іншими навчальними предметами, такими як література, історія, природознавство, дозволить учням глибше зрозуміти значення слів у ширшому контексті. Це сприятиме формуванню міжпредметних зв’язків і розвитку критичного мислення.

4. ***Поглиблення комунікативного підходу***. Актуальним залишається розвиток методик, спрямованих на практичне використання лексики в реальних мовленнєвих ситуаціях. Рольові ігри, дискусії, дебати та проєктні роботи сприятимуть активному засвоєнню нових слів та підвищенню мовної компетентності.

5. ***Розвиток лексикографії для шкільної освіти***. Важливою перспективою є створення шкільних словників, орієнтованих на різні вікові категорії учнів. Це можуть бути словники синонімів, антонімів, фразеологізмів, тематичні

словники, здатні полегшити роботу зі словом і сприяти збагаченню лексичного запасу.

6. ***Дослідження когнітивних аспектів засвоєння лексики***. Поглиблене вивчення когнітивних процесів, пов'язаних із запам'ятовуванням і відтворенням слів, дозволить розробити ефективні методи навчання. Це включає роботу з асоціаціями, емоційними реакціями та іншими чинниками, які впливають на лексичну пам'ять.

7. ***Розвиток стилістичної грамотності школярів***. Перспективою є підсилення уваги до стилістичного використання лексики, що допоможе учням краще орієнтуватися в жанрових та мовленнєвих особливостях текстів. Це сприятиме розвитку вміння вибирати слова відповідно до ситуації спілкування.

8. ***Мотивація учнів до вивчення лексики***. Подальше дослідження методів підвищення мотивації до засвоєння лексичних знань залишається важливим завданням. Це включає використання гейміфікації, персоналізованих завдань, інтерактивних уроків та інших форм залучення школярів до активного навчального процесу.

Розвиток цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності викладання лексичних явищ у ЗЗСО, забезпеченню якісної мовної освіти учнів і формуванню їхньої мовленнєвої компетентності відповідно до сучасних вимог.

Вивчення лексичних явищ у закладах загальної середньої освіти є важливим компонентом формування мовленнєвої компетентності школярів. Аналіз сучасних методів і прийомів роботи зі словом демонструє необхідність комплексного підходу, який поєднує традиційні методики та інноваційні технології.

Ефективне засвоєння лексики залежить від створення сприятливого навчального середовища, де учні мають можливість активно використовувати нові слова в мовленнєвій діяльності. Використання контекстуального підходу, ігрових прийомів, цифрових технологій і міждисциплінарної інтеграції дозволяє збагачувати словниковий запас школярів і підвищувати їхню мотивацію до навчання. Проте залишаються актуальними питання адаптації

методик до потреб учнів із різними рівнями підготовки, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби. Також важливим напрямом є розвиток методик, що сприяють розумінню стилістичних особливостей лексики, та впровадження індивідуалізованого підходу до навчання. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на удосконалення методів викладання, створення інноваційних навчальних матеріалів і посилення інтеграції між традиційними та цифровими технологіями. Це дозволить підвищити якість мовної освіти, розвинути мовленнєві навички школярів і забезпечити їхню успішну комунікацію у сучасному світі

Список використаної літератури:

1. Биндіна Т. В., Костенко О. К. Роль теоретичних знань із лексикології у збагаченні мовлення молодших школярів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Випуск 1. С. 152–158.

2. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навчальний посібник для студентів пединститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.

3. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. За редакцією Пентилюк М. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.

4. Нова українська школа: порадник для вчителя. Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

5. Новосьолова В. Особливості уроків вивчення лексикології у 5 класі на компетентнісній основі. *Українська мова і література в школі*. 2014. № (8). С. 31–36.

6. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. Київ : Вища школа, 1989. 309 с.

7. Остапенко Н. М., Симоненко Т. В., Руденко В. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 248 с.

8. Полуденко Н. П. Лінгводидактичні основи роботи над словом у початкових класах. *Гуманітарно-педагогічна освіта: здобутки, проблеми, перспективи*: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2021. С. 118–121.

Василь ДЕНИСЮК, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету

ТОПОНІМІКОН «ЩОДЕННИКА» МИКОЛИ ХАНЕНКА

У статті здійснено спробу класифікації топонімікону, засвідченого в щоденникових записах генерального хорунжого Миколи Ханенка. Аналіз матеріалу дав підстави визначити ойконіми та гідроніми найпродуктивнішими підкласами топонімної лексики.

***Ключові слова**: гідронім, дрімонім, дромонім, інсулонім, ойконім, оронім, топонім, топонімікон, урбанонім, хоронім.*

Ономастикон будь-якого твору становить цілісну систему, у яку закладена передовсім прагматика автора. Суттєво відмінними в цьому аспекті є тексти ділового стилю та літописного жанру, детерміновані вимогою точної номінації географічних об’єктів. У цьому контексті нововитворений жанр щоденника синкретизував «топонімну» специфіку документа й літопису. Досліджуваний топонімікон «Щоденника» генерального хорунжого Миколи Ханенка становить складні утворення, до яких входять одиниці різних класів – назви відмінних між собою географічних об’єктів. Цих типів об’єктів досить багато, звідси – різноманітність топонімів, що підтримують «топонімний реалізм» щоденникових записів.

Зазначу, що ономастикон «Щоденника» був об’єктом лінгвістичних студій. Зокрема, онімну периферію дослідив В. Денисюк [1], структуру антропонімів – В. Кліменков [2], мікротопоніми – С. Терлецька [3].

Топонімікон «Щоденника» утворюють різні класи власних географічних назв – від макро- до мікротопонімів, що називають як безпосередньо пов’язані з основними подіями географічні об’єкти, так і просторово й у часі віддалені об’єкти. Структура багатьох топонімів нерідко вражає сучасного читача своєю

незвичністю, привертаючи цим самим до себе особливу увагу. До топонімікону досліджуваного тексту входять власні назви таких класів:

хороніми – власні назви будь-яких територій: *Обѣдали у мене намѣстнікъ и економъ никольскіе и отехалъ я на* ***Подолъ*** *для исполненія указа гетманского* (Ханенко, с. 14); *Были въ дворцѣ и тутъ въ придворной церквѣ было молебствіе о состоявшемся трактатѣ зъ* ***Персіею****, да для тоей же оказіи поставлены были полки 3 гвардіи и нѣсколко пѣхотныхъ кругомъ дворца и другихъ палатъ, и перве палено зъ пушекъ на трехъ суднахъ, на Невѣ стоячихъ, потомъ зъ крѣпости и зъ адмиралитейства, да знову зъ пушокъ передъ дворцомъ поставленныхъ, и всѣ полки палили бѣглымъ огнемъ трижды* (Ханенко, с. 51–52); *За два календаря петербургскіе 24 к., за два трактаты зъ* ***персидскимъ государствомъ россійской імперіи*** *24 к.* (Ханенко, с. 90); *Писаны писма до Скоропадского и до жены, да въ Москву до Красінского чрезъ пѣвчого придворного, посланного въ* ***Малую Россію*** *для выбору пѣвчихъ* (Ханенко, с. 264);

ойконіми – власні назви будь-яких поселень, серед них:

а) астіоніми – власні назви міст: *Коло полдня віехали зъ* ***Чернѣгова*** *и прибыли на ночъ въ Красное* (Ханенко, с. 13); *Принесены чрезъ Стефана Карпѣку указы зъ* ***Глухова*** *до мене и до маіора Полянского, чтобъ для слѣдованія посла турецкого отъ* ***Нѣжина*** *до Переволочной учинить по опредѣленнымъ станамъ надлежащое приуготовленіе, чего для присланные зъ* ***Глухова*** *поручикъ Цурковъ и канцеляристъ Костенецкій по тракту на* ***Прилуку***, ***Пірятинъ***, ***Лубнѣ***, ***Хороль*** *и потомъ къ Переволочной отправлены* (Ханенко, с. 137);

б) комоніми – власні назви сільських поселень: *Кляча рижая приводу съ Погару воровъ – именемъ одинъ Яковъ Гриценко, житель полку миргородского,* ***села Бакумовки****, другій воръ тогожъ товарищъ – Левко Карповъ сынъ Харконенко, житель сотнѣ топальской,* ***села Могилевца****, да въ перегонского жителя Зенка Триносенка тогожъ приводу имѣется кляча рижая, а приводъ тихъ лошадей августа 21 дня сего 1731 году* (Ханенко, с. 33); *Подъ симъ*

числомъ помѣченъ листъ гетманскій рукою Петра Василіевича Курбатова, въ государственную коллегію иностранныхъ дѣлъ поданный передъ симъ, зъ удостоеніемъ мнѣ на ***деревнѣ Куровъ*** *и* ***Чубаровъ*** *подписанный* (Ханенко, с. 51);

гідроніми – власні назви водних об'єктів, серед них:

а) потамоніми – власні назви річок: *Прибыли къ Доброму монастырю и перевезшись чрезъ* ***Оку****, обѣдали* (Ханенко, с. 6); *Прибыли на* ***Днѣпръ****, где и ночовать мусѣли за попорченіемъ моста* (Ханенко, с. 11); *Прибылъ на службу въ Камень надъ* ***Десною*** *и тутъ отобѣдавши, прибылъ въ Чауси и въ Перегонъ, а зъ Перегону прибылъ ночю въ Стародубъ* (Ханенко, с. 37); *Тутъ обехавши генерала маіора артилеріи Матвія Матвіевича Витверта, прибылъ на попасъ подъ лѣсъ калужскій, за 21 версту одъ Калуги, и обѣдалъ надъ* ***рѣчкою Желовъ****, протокомъ идучою. За рибу на* ***Окѣ*** *подлѣ деревнѣ Машковихъ 5 к., за цібулю 1 к.* (Ханенко, с. 44); *Ея і. величество изволила возвратится зъ походу, не доехавъ ладожского каналу за великою противною погодою верховою, которая перейти пороговъ не допустила на* ***Невѣ****, а во время пришествія въ С. П. Бурхъ такожде палено зъ пушекъ 188* (Ханенко, с. 49); *Сего-жъ числа подалъ челобитную въ коллегіи о мелницахъ до Перегона надлежавшихъ, что на* ***рѣчцѣ Ворѣ****, которими нынѣ Корсакъ владѣетъ* (Ханенко, с. 58); *Въ ночѣ* ***малая Невка****, що отъ митного двора, а другая, що отъ выборгской сторони, въ день по полдни въ 2-мъ часу стали* (Ханенко, с. 82); *По полуночи въ 2-мъ часу* ***Болшая Нева*** *стала, чрезъ которую и начали коло обѣдень люде ходити. Я чрезъ* ***Малую Неву*** *переходилъ отъ митного двора и бывъ въ коллегіи…* (Ханенко, с. 82–83); *Рано зъ полковникомъ осматривали роботъ коло мостовъ въ городѣ и черезъ* ***рѣку Остеръ*** *и даже до вигону, черезъ Новое Мѣсто…* (Ханенко, с. 237); *Надъ вечери отъехалъ генералъ-лейтнантъ и кавалеръ Іванъ Афанасьевичъ Шиповъ въ путь свой къ командѣ на лінію до полковъ лантмиліцкихъ и сталъ на ночлегъ за монастыремъ Сумоновымъ по ту сторону* ***Москви-рѣки****, где и мы были у него и простились съ нимъ послѣ ужина* (Ханенко, с. 432); *Весь день ишли, и ажъ 18. натягла армія и государь до* **рѣки**

***Сулаку**, на которой два моста были, единъ на поляхъ, другій на суднахъ устроени* (Ханенко 1, с. 185); *Тутъ же весь день пробылъ, а Копсъ по обѣдѣ отѣхалъ ми-жъ проежджались до млиновъ Савичевыхъ, на **рѣкѣ Сновѣ** будучихъ* (Ханенко 1, с. 193); *Перейшовши **рѣчку Монасъ**, въ которой вода добрая, натягли заледво о 2 или 3 годинѣ въ ночь къ мѣстечку владѣльца Шафкала Таркамъ и тутъ ночовали* (Ханенко 1, с. 185).

Інколи М. Ханенко включає в контекст розповідь про історію назви водного об'єкта: *Флотъ ввесь тотъ, въ которомъ мы ишли, и прійшолъ въ Астрахань, и зъ Волги ввойшовши въ **рѣчку, прежде званную Хотомова, а теперь одъ императорскаго величества нареченную Нева**, стали, а мы, зійшовши зъ суденъ, перенеслись на господу въ городъ, гдѣ и пп. Семенъ Рубецъ и Василій Биковскій, присланныи въ томъ же интересѣ зъ сенату, стояли* (Ханенко 1, с. 188);

б) пелагоніми – власні назви морів чи їхніх частин: *Сего жъ числа всѣ пѣхотніе полки, такожъ и дворъ государевъ рушили одъ Сулаку къ **Аграханской заливѣ** всѣдать тамъ на судна для маршу моремъ до Астраханѣ* (Ханенко 1, с. 187);

в) лімноніми – власні назви озер: *Посланъ приказъ до войта лѣсконозкого о взиманіи половыны рибы зъ 7 **озеръ лѣсконозкихъ** чрезъ смотрителя стану роговского Алексія Даниловского, жителя каменского* (Ханенко, с. 474);

урбаноніми – власні назви будь-яких об'єктів у місті, серед яких:

а) агороніми – власні назви майданів, площ, базарів: *Писано доношеніе въ войсковую генералную канцелярію о **пляцахъ Рубановскихъ**, въ Глуховѣ имѣючихся, – одномъ, что былъ подъ судовнею новою, другомъ, что возлѣ канцеляристского куреня и возлѣ Полонского, да что были шесть коморъ крамныхъ, и оное доношеніе при особомъ моемъ писмѣ сообщено до писаря суда генералного Пиковця* (Ханенко, с. 431);

б) годоніми – власні назви лінійних об'єктів (проспектів, вулиць, провулків, проїздів, набережних): *По обѣдѣ зъ Левенки прибылъ въ Стародубъ. Сегожъ числа на ночъ перешолъ въ дворъ, купленный у Самусенка на*

чернѣговской улицѣ *за 280 р.* (Ханенко, с. 33); *На* ***литейной улицѣ*** *построенной каменной церкви было освященіе храма преподобного Сергія чудотворца Радонежского, где и государиня при ономъ освященіи присутствовать изволила* (Ханенко, с. 285);

в) хороніми міські – власні назви частин територій міста (кварталу, парку, цвинтаря): *Рано зъ полковникомъ осматривали роботъ коло мостовъ въ городѣ и черезъ рѣку Остеръ и даже до вигону, черезъ* ***Новое Мѣсто*** [частина м. Ніжина]*, потомъ у его-жъ полковника обѣдали и надъ вечери былъ онъ у мене и простились; вечеромъ и войтъ былъ у мене* (Ханенко, с. 237);

г) еклезеоніми – власні назви церков, святих місць: *Государиня изволила быть на набоженствѣ въ* ***монастырѣ Невскомъ*** *и тамъ кушать…* (Ханенко, с. 254); *Привезъ Новоторжцовъ г. Лизогубу указы, 1-й о опредѣленіи на рангъ его деревень въ мѣсто отшедшого села Городища до* ***монастыря черниговского Троецкого Іллінского****, 2-й по челобитію на полковника Капниста о тогобочныхъ его г. Лизогуба добрахъ* (Ханенко, с. 384); *Ездили рано въ* ***монастырь Новоспаскій****, а по полдни до секретаря іностранной коллегіи Урила Іванова, а съ нимъ были у Новоторжцова* (Ханенко, с. 431);

ґ) назви окремих міських будівель: *Мы были на* ***Смолномъ дворѣ*** *у Івана Дмитріевича Рожевского вечеромъ* (Ханенко, с. 266);

ороніми – власні назви елементів рельєфу – гір, валів, долин, хребтів, галявин, полів, ущелин, урочищ: *Пливучи самимъ великимъ моремъ, зъ далека видѣли превисокіе* ***усмеевскіе*** *и* ***тавлинскіе гори****, гдѣ и деревнѣ видать было, одъ войскъ государевихъ попаленные, далей минули устіе Усмеи … А когда стали уже видни намъ* ***Дербенскіе гори****, тоди весма на морѣ тихо стало такъ, что судно уже и рушитись не могло, того ради и лопатами греблись, а просто змѣрали къ Дербенѣ, за котораго на морѣ и флотъ стоялъ* (Ханенко 1, с. 180); *Пройшовши* ***урочище Количи****, гдѣ противъ деревнѣ Буяна вода добрая была, переправлялись чрезъ камяній мостъ на* ***урочищи Уллучи****, и, уйшовши верстъ скильканадцать, ночовали* (Ханенко 1, с. 185);

дромоніми – власні назви шляхів сполучень: *Объ ономъ виездѣ посла отправленъ репортъ нашъ въ Глуховъ и отвѣтъ противъ указу о посланныхъ отъ насъ въ полки обявленіяхъ, что уже поселъ* ***на Кіевъ трактъ*** *воспріялъ* (Ханенко, с. 137); *Рано віехавъ изъ Шатрищъ, слушалъ обѣднѣ въ Ямполѣ, а потомъ поехавъ оттоль, весь день за непогодою ехалъ къ Глухову и уже надвечери туда прибылъ, где въ дворѣ моемъ засталъ Федора Ширая и Павла Скоруппу, которіи объявили, что назначено мене къ омотренію мостовъ, гатей и прочего* ***по тракту отъ Глухова до Кіева*** (Ханенко, с. 227). Як засвідчують наведені контексти, для найменування шляхів сполучень М. Ханенко використовував переважно апелятивну лексику, яка, поєднуючись із назвою населеного пункту у прийменниково-відмінковій формі, реалізувала функцію пропріатива;

дрімоніми – власні назви лісів, лісових ділянок, борів, гаїв, дібров: *Зъ Беліова віехалъ въ 1½ часа по полдни и претерпѣвши несносніе досады отъ дожча, бездорожя, темноти ночной, особливе на* ***Тихвинскомъ лѣсу*** *и горахъ, прибылъ на силу въ 12-мъ часу, то есть о полночи, въ Тихвинъ.*

26. Тутъ обехавши генерала маіора артилеріи Матвія Матвіевича Витверта, прибылъ на попасъ подъ ***лѣсъ калужскій****, за 21 версту одъ Калуги* (Ханенко, с. 44);

інсулоніми – власні назви островів, півостровів: *Наведенъ мостъ на* ***островъ Васильевскій*** *и по оному стали ездить, и сенатъ въ свое мѣсто перебраться* (Ханенко, с. 371); *...съ нимъ-же заездили до одного капитана, Петра Іосифовича Мякинина, изъ* ***Камчатки*** *прибывшого* (Ханенко, с. 425); *Заданною намъ одъ Бога поносною къ Дербентъ погодою пойшли, и первіе минули* ***островъ, зовемій Чеченъ****, потомъ и флотъ, зъ тогожъ острову поднявшійся, подъ командою помянутого капитана Вельбое будучій, оминулисмо долеть обехали колтукъ, въ которій рѣка Сулакъ впала* (Ханенко 1, с. 179–180).

Широке використання власних назв географічних об’єктів слугує досягненню ефекту достовірного відтворення подій; відчуття реальності описуваного посилює насичення тексту топонімами.

Проаналізований матеріал засвідчує, що базовими в топоніміконі «Щоденника» є ойконіми та гідроніми. Часто М. Ханенко використовує урбаноніми, зокрема назви церков, монастирів, святих місць (еклезеоніми), спорадично – назви окремих будівель. Не можна не помітити, що в щоденникових записах підвищена увага до географічних об’єктів певних типів, а відтак – до пізнання історії свого краю. Це стосується, зокрема, таких історично українських земель, як Чернігівщина та Стародубівщина.

Умовні скорочення

Ханенко – *Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г*. Кіевъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884. 584 с.

Ханенко 1 – Дневникъ Николая Ханенко (1719–1723 и 1754 г.). *Киевская старина*. 1896. Т. LIV. № 8. С. 151–196.

Список використаної літератури

1. Денисюк В. В. Онімна периферія щоденникового дискурсу української мови першої половини XVIII ст. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2023. V. 68. Issue 1–2. Pp. 59–72.

2. Кліменков В. Структура антропонімів «Щоденника» генерального хорунжого Миколи Ханенка. *Academia Iuniora* : збірник наукових праць. Мюнхен, 2024. Випуск 3. С. 158–173.

3. Терлецька С. «Щоденник» М. Ханенка як джерело вивчення мікротопонімії першої половини XVIII ст. *Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи* : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.). Відповідальний редактор Гороф’янюк І. В. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2021. С. 138–145.

Ірина ДЕРИШ, студентка групи ПС-31
Західноукраїнського національного університету
Науковий керівник – Наталія КАРАЧ,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
інформаційної та соціокультурної діяльності

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

У статті описано можливості казки для психологічної корекції особистості дитини. Зроблено висновок, що казковий матеріал не лише сприятиме творчому розвитку дітей, а й в умовах воєнного життя та навчання стане місточком до психологічної стійкості, допоможе розпізнавати маленьким читачам добро і зло, світло і темінь, співчуття та байдужість, працьовитість і лінощі.

***Ключові слова**: казка, казкотерапія, метод, особистість дитини. психологічна корекція.*

З давніх часів українці вірили в цілющу силу казки. Саме казка як найпопулярніший жанр фольклору розвиває дитячу уяву, полонить маленькі серця, вчить любити людей, жити за законами совісті, творити добро. Сьогодні, в темні часи для України, казка ще й допомагає впоратися з негативними емоціями, подолати колективну травму війни. Вважаємо, що в наш час важливо повертати дітей до духовних витоків народу – фольклору, адже там віднаходимо мудрість поколінь.

Погоджуємося з думкою Івана Франка, що «оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, скорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до

смерті» [3, с. 134]. Саме так, казки живуть у наших душах усе життя, допомагають не зневіритися в найскладніші хвилини, подолати всі випробування і не втратити моральних цінностей.

Зауважимо, що народна казка у всі часи надихала наших митців, давала їм живильну основу. Так, казки в період розвитку давньої української літератури тривалий час засвоювалися полемічною проповідницькою літературою, їхні мотиви знаходимо ще в творах Л. Барановича, І. Вишенського, І. Галятовського, Г. Сковороди, Х. Філалета та ін. Зацікавлення казковими оповідями спостерігаємо і у творчості українських митців новітньої епохи (Є. Гребінка, П. Гулак-Артемовський, Л. Боровиковський, М. Костомаров, Б. Грінченко, П. Куліш, П. Мирний, Л. Глібов, І. Нечуй-Левицький, О. Пчілка, І. Франко, Л. Українка, М. Коцюбинський, Л. Костенко та ін.). Варто зазначити, що значний внесок в історію українського казкознавства зробив видатний український фольклорист, етнограф, літературознавець, мовознавець, славіст, перекладач, уродженець Тернопільщини (с. Велеснів) В. Гнатюк, високо оцінюючи український казковий епос, простежуючи відображення людської свідомості в казках [1].

На важливості казки у вихованні дитини наголошували й видатні педагоги усіх часів (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський тощо). У наукових педагогічних розвідках наголошується на тому, що казки дають ключ до розуміння вікової психології, дитячих творчих можливостей, мають велике значення у формуванні в дітей національної самосвідомості.

У наш час казка не лише вчить підростаюче покоління жити за законами моралі, а й втілює віру в перемогу добра над злом, світла над темрявою. Сьогодні казка вкрай потрібна українським дітям, бо саме вона дає цілющу силу долати випробування воєнного часу, допомагає не зневіритися. Вважаємо, що казка в наших реаліях є дієвим методом психологічної корекції особистості дитини, адже в казкових історіях виразно та в доступній для юного читача формі розкриваються складні перипетії воєнного часу.

Зауважимо, що для казки важливими є і форма, і зміст, і художній рівень тексту з урахуванням вікових особливостей. Найголовніше для казки, на нашу думку, – зберегти живчик народної мудрості, передати тривоги часу, ціннісні орієнтири. Саме тому в умовах воєнного часу потрібно замислюватися над тим, що ж лежить в основі змісту казки, з якою метою вона створена. Переконані, що сьогодні юні українці мали б читати якомога більше казок патріотичного змісту.

Вважаємо, що патріотична казка сьогодні вкрай потрібна маленьким українцям, адже вона допоможе їм зрозуміти складнощі воєнного буття, пережити тривоги, хвилювання і не втратити віру в перемогу добра, світла, справедливості, а ще утвердить їх у щирій любові до своєї Батьківщини, мови, культури.

На власному практичному досвіді переконуємося, що казка лікує, казка стає духовною опорою для маленьких українців у надзвичайно складний час. Вважаємо, що завданням батьків та педагогів сьогодні є зосередження уваги довкола казкового епосу, адже це допоможе їхнім дітям подолати колективну травму війни. У цьому контексті важливим є питання відбору казок. На наш погляд, текст має бути максимально наближеним до сучасних реалій, до тих подій, які переживають маленькі українці. Наприклад, можемо запропонувати казки Дари Корній із книги «Пасіка «Україна» та інші казки з війни» («Чорнобай із Чорнобаївки», «Острів Зміїний», «Казка про рудого Лиса із Рудого лісу», «Гусьо-Невизусьо», «Пасіка «Україна», «Як ти, кухонна шафко?», «Привид Києва»), у яких «українське минуле перепливає в теперішнє, а чарівні й фантастичні істоти оживають у сьогоденні. Та героями нині стають не лише вони, а все і всі, хто має в серці світло й любов до своєї землі» [2, с. 2]. Саме «новітні» патріотичні казки, на наш погляд прищеплять маленьким читачам дієву любов до України й допоможуть подолати колективну травму війни.

Переконані, що саме твори казкового жанру не лише є добрим матеріалом для творчого розвитку дітей, а й в умовах воєнного життя та навчання стануть місточком до психологічної стійкості, допоможуть розпізнавати маленьким

читачам добро і зло, світло і темінь, співчуття та байдужість, працьовитість і лінощі тощо.

Список використаної літератури

1. Гнатюк В. Передмова до збірки «Народні казки» (Львів, 1913). *Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість*. Київ : Наукова думка, 1966. С. 198–203.

2. Корній Д. Пасіка «Україна» та інші казки з війни. Харків : Вид-во «Ранок», 2024. 64 с.

3. Франко І. Національний колорит у казках Бодянського. Ф*ранко І. Твори: У 50-ти томах*. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 34. С. 449–454.

4. Чумарна М. Мандрівка в українську казку; приказкове коло. Львів : Каменяр, 1994. 79 с.

Анна ОБЕРЕМОК, студентка групи 1МУФ
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник – Наталія ПАВЛИКІВСЬКА,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови

ТОПОНІМІЧНА ЛЕКСИКА В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Стаття присвячена дослідженню топонімічної лексики в поетичних текстах Сергія Жадана. У роботі розглянуто функції топонімів у створенні художнього простору, їхнє семантичне та символічне навантаження, а також роль у відображенні соціокультурного контексту та формуванні авторського світогляду.

Ключові слова: *літературна ономастика, онім, поетичний текст, топонім, топонімічна лексика, художній простір.*

Постановка проблеми. У кожній мові чітко протиставлено дві групи лексики – апелятивну (загальні назви) й онімну (власні назви). Власні назви можна зарахувати до лексем, які в ізольованому вжитку виступають так званими знаками культури, тобто носіями певної культурознавчої інформації. Потрапляючи ж у конкретну мовленнєву ситуацію, вони набувають оцінності, передають емоційне ставлення мовця до дійсності через додаткові оцінні значення, пов’язані з характеристикою предметів, явищ, подій, з ідеологією, емоційним забарвленням імені [1, с. 54].

Проблема власних назв досліджується ще з давніх часів. Стоїки виокремлювали їх як окремий клас слів. Це питання залишалося актуальним у період Відродження, зберегло свою значущість у Новий час і не втрачає важливості сьогодні.

Топонімічна лексика як один із ключових компонентів онімної системи є особливо важливою в поезії, адже географічні назви в ній стають не просто маркерами простору, а елементами поетичної семантики, що структурують художню дійсність, надаючи їй конкретних координат та історико-культурного контексту. Топоніми можуть символізувати духовний стан ліричного героя чи навіть уособлювати певні суспільні процеси.

Творчість Сергія Жадана є унікальним феноменом сучасної української літератури. У його віршах відображено широкий спектр проблем сучасного життя – від буденних речей до глибоких морально-етичних та філософських питань. Його поезія тісно пов'язана з конкретними географічними реаліями, насамперед зі Східною Україною, що постає в його текстах як простір зі складною історичною пам'яттю.

Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю глибшого аналізу ролі топонімів у художньому дискурсі та їхнього впливу на формування смислової структури тексту. Дослідження топонімічної лексики в поезії Жадана дозволяє не лише краще зрозуміти особливості його художнього світу, а й простежити загальні тенденції використання власних назв у сучасній українській літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У галузі літературно-художньої топоніміки, як української, так і світової, вже накопичено значний обсяг наукових напрацювань. Сформовано міцну теоретичну базу, проаналізовано особливості функціонування топонімів у творчості багатьох українських авторів, зокрема В. Винниченка, Б. Грінченка, О. Кобилянської, В. Кожелянка, Л. Костенко, Д. Павличка, М. Хвильового. Визнано, що «не існує більш вдячного мовного матеріалу для художньо-стилістичного використання, ніж власні назви» [12, с. 61].

Дослідження топонімічної лексики в поетичних текстах Сергія Жадана є важливим напрямом сучасної лінгвістики, що привертає увагу багатьох науковців. Зокрема, Ірина Горбатенко у своїй статті «Тематичні групи лексики в поезії Сергія Жадана» здійснила класифікацію лексики автора за тематичними

групами, схарактеризувала їхню семантику та проаналізувала частоту вживання лексем у поезіях, визначивши їхні художньо-виражальні функції.

Хоча безпосередніх досліджень, присвячених винятково топонімічній лексиці в поезії Сергія Жадана, обмаль, існують праці, що розглядають функціонування топонімів у сучасній українській літературі загалом. Наприклад, у статті «Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому дискурсі» Світлана Галаур досліджує різновиди топонімів, які функціонують у сучасній художній прозі, та текстові умови активізації їхньої регулятивної функції. [3, с. 19].

Топоніми не лише позначають географічні об’єкти, а й функціонують як важливі маркери авторського ідіостилю, віддзеркалюють унікальну мовну картину світу письменника та повідомляють про його художній задум. Недаремно їх називають «місткими й ефективними акцентами контексту», здатними створювати смислові контрасти, регулювати напругу, підкреслювати чи приглушувати основну тему твору. Вони формують як зовнішні контури оповіді, так і глибокі асоціативні зв’язки, спрямовані автором у потрібному семантичному ключі. Цілком слушною є ідея розглядати пропріальну лексику, зокрема топоніми як «мовно-естетичний меседж для сприйняття й розуміння тексту адресатом» [4, с. 48], а також як «домінанту інформаційного простору» [2, с. 16]. Тож у цьому контексті надзвичайно актуальним є аналіз топонімічної лексики крізь призму текстової категорії регулятивності, що забезпечує адекватне розуміння художньої інформації читачем.

Мета статті полягає в аналізі особливостей використання топонімічної лексики у поезії Сергія Жадана, визначенні її функцій, семантичного наповнення та стилістичних характеристик. Джерельною базою дослідження послужили збірки поезій С. Жадана «Цитатник» (1995), «Балади про війну і відбудову» (2001), «Життя Марії» (2015), «Тамплієри» (2016), «Антена» (2018), «Список кораблів» (2020), у яких простежується активне використання топонімів як елементів художньої структури тексту.

Виклад основного матеріалу. Поезія – це явище емоційно-естетичного освоєння світу, система, яка існує сама собою й характеризується законами внутрішнього розвитку, тенденціями заміни традиційного новаторським, постійним оновленням поетичних формул, взаємодією усталеного загально-поетичного та індивідуально-авторського в стилістичних засобах української мови [11, с. 324]. Саме топоніми є найбільш очевидним і чітким засобом локалізації місця дії у творі та мають конкретне емоційно-експресивне навантаження. Водночас географічні назви – це невід'ємна частина лексичного фонду мови. Ойконіми, зокрема, безпосередньо пов'язані з життям людей, мають здатність передаватися без значних структурних змін від одного покоління до другого, зберігають у собі пам'ять про найдавніші народи, що заселяли певну територію, є одним із найважливіших класів топонімії загалом. Загалом це живий свідок, голос минулого, один із найцінніших, неповторних, унікальних джерел історії, географії, етнографії і, найголовніше, – лінгвістики. У кожному з них – думка, образ, частина світогляду, а найчастіше – бажання виділити той чи інший об'єкт із безлічі подібних [14, с. 3].

Мовознавці стверджують, що існує нерозривний зв'язок топонімів художнього твору з іншими класами власних назв, оскільки цей різновид онімів підпорядкований загальним законам художності контексту та «вимальовує» просторову домінанту художнього твору, а лексичне оточення здатне актуалізувати різноманітні потенційні семи топоніма, підсилити його експресивність й емоційну виразність [13, с. 179].

Топоніми в поетичних текстах Сергія Жадана – це не лише географічні назви, а складні художні одиниці, які структурують текст, задають його просторову координату, формують настрій і концепцію твору. Вони несуть емоційне, символічне та культурне навантаження, є водночас локальними показниками і універсальними символами часу, пам'яті та буття.

Серед географічних назв, ужитих у поезії Сергія Жадана, можна виділити такі семантичні групи топонімів:

– ***макротопоніми*** – назви держав, регіонів, історичних утворень, що окреслюють глобальний або культурно-історичний контекст (*Україна, Донбас, Європа, Кавказ, Балкани, Америка, Африка, Сирія, Вифлеєм, Ітака, Палестина, Троя*);

– ***хороніми*** – назви історико-географічних територій, що передають культурну або національну ідентичність (*Слобожанщина, Галичина, Поділля, Донеччина, Луганщина*);

– ***гідроніми*** – назви річок, водойм, які виконують символічну або маркерну функцію (*Дон, Сіверський Донець, Дніпро, Дунай, Інгулець*);

– ***ойконіми*** – власні назви міст, сіл та інших населених пунктів, що становлять центральну частину топонімічного простору поезій (*Харків, Луганськ, Краматорськ, Старобільськ, Слов'янськ, Житомир, Київ, Бердянськ, Черкаси*);

– ***мікротопоніми*** – назви невеликих об'єктів: вулиць, вокзалів, районів, часто в поєднанні з рефлексіями героя (*Центральний вокзал, автостанція, ринок, військове містечко, парк культури*);

– ***екзотопоніми*** – географічні назви іноземних міст і країн, що відтворюють досвід чужого простору, порівняння або контрасту (*Нью-Йорк, Сараєво, Багдад, Бейрут, Стамбул, Берлін, Варшава*).

Ці групи топонімів не лише структурно організовують простір у поезіях С. Жадана, а й виконують глибокі смислові функції – від соціального маркування до філософської метафори.

Історичні топоніми *Вифлеєм, Ітака, Палестина, Троя* в поетичних текстах митця виступають не лише засобом стилізації певної історичної епохи, вони стають засобом зображення через призму минулого революційних подій та воєнних дій. Наприклад*: І ось розібрано час на частини, і втішено нашу сонячну Трою, і входить печаль за фортечні стіни, змащені чоловічою кров'ю* [8, с. 92]; Троя у цьому контексті постає як метафора втраченої ідеї, зруйнованого світу, що був важливим, «сонячним», але неминуче знищеним. *І тінь січневої Палестини, і голоси, що здавались простими, і світло серед поля*

пустого… [5, с. 18]; Палестина тут асоціюється не лише з релігійною святістю, а передусім із конфліктом, нестабільністю, боротьбою. Образ «тіні Палестини» вводить елемент загрози, напруження, можливого насилля чи внутрішнього розладу. *Це ось наше місто – стоїть на сході країни. Це ось ми, це ось наша мова таємна. На Різдво ми виходимо із будинків, б'ємо вітрини. Проводжаємо свого царя на захід, до Вифлеєма* [8, с. 86]; цей біблійний топонім пов'язаний із народженням, початком нового, і, з іншого боку, із тихою святістю. Усі ці географічні назви Сергій Жадан вплітає у власну поетичну тканину не як зовнішні реалії, а як метафоричні коди, що несуть глибокий зміст. Їхня функція полягає в поглибленні філософського звучання, актуалізації історичної пам'яті, надання універсального масштабу локальним і особистим переживанням.

Втрачаючи свій звичний образ емоційної прив'язаності до України та відчуття патріотичної належності, топоніми, що позначають український географічний простір, починають сприйматися в негативному ключі – не лише з утилітарної, а й з морально-етичної точки зору. У мовних контекстах, де подається оцінка урбаністичного простору батьківщини, простежується інтонація поблажливості, що переходить у відверте зневажання: *Де доокола на дахах похилих шумливо-гучно всілися граки – трибуною втамовують як хмільно танцює Харків – місто байстрюків*. Образ Харкова подано як *«*місто байстрюків», що «хмільно танцює».

Макротопонім «*Захід*» метафорично вказує на прагнення до змін, втечу, можливу надію чи «інший світ», а гідронім «*Дніпро»* вкорінює події в українському ландшафті й надає сцені спокою та тяглості; вони формують настрій дороги, відчуження й пошуку, але водночас – зв'язку з корінням і простором пам'яті: *Проте є шлях – пів доби на Захід Потяг мчатиме швидко й прудко, Де на Дніпрі жовтаві хінці Виловлюють рибу довгими вудками.*

Антропотопонім *«вулиця Ганни»* має персоніфіковане звучання, наближене до внутрішнього світу ліричного героя, стаючи частиною інтимного простору переживань: *На розі Ганни гаснуть ліхтарі. Напружено зависнувши вгорі,*

поволі обертаються сузір'я. Топонім передає інтимну атмосферу, занурену в нічне спостереження, світло, спокій і деталі повсякденності.

У вірші «Візьми лише найважливіше. Візьми листи…» автор використовує мікротопоніми для підкреслення теми втрати та вимушеного переселення: *Нам з тобою бігти вздовж соняшникових полів. Нам з тобою тікати від псів, спати поміж волів. Нам збирати воду в долоні, чекаючи в таборах, дратувати драконів на бойових прапора*х. Топоніми не названі прямо, але через опис сільського пейзажу та таборів для біженців створюється образ втраченої батьківщини та дороги в невідоме. Такі образи підсилюють емоційний вплив вірша, викликаючи в читача співпереживання та розуміння складного становища героїв.

Макротопонім (біблійний оронім) *узгір'я Синай* – гірський регіон, пов'язаний із біблійною історією пророка Мойсея і даруванням заповідей на горі Синай: *Ластівки прилітають з узгір'я Синаю І немає, ромко, початку, немає краю Все буде як вперше, все буде назовсім Юний місяць над золотим колоссям.* Синай – це місце божественного одкровення, морального початку, очищення. У вірші він слугує алюзією на святість, оновлення, новий цикл буття.

Висновки. Топоніми в поезії належать до одних із найбільш навантажених розрядів власних назв, оскільки їхнє значення не зводиться лише до вказівки на місце подій. Вони забезпечують глибоку взаємодію між автором і читачем. Комунікативним посередником такого процесу є художній текст.

Здійснений нами аналіз топонімічної лексики в поетичних текстах Сергія Жадана засвідчив, що географічні назви в його творчості мають багатофункціональний характер і широко репрезентовані на різних рівнях – від макротопонімів (наприклад, *Захід, Палестина, Ітака*) до мікротопонімів (зокрема, урбаноніми на кшталт «*вулиця Ганни*»).

Макротопоніми в поезіях Жадана виконують насамперед символічну, алюзивну та філософсько-узагальнювальну функції, вказуючи не лише на простір, а й на ідеї (шлях, втеча, конфлікт, надія). Гідроніми та ойконіми, як-от

Дніпро, Харків, Луганськ, Слов'янськ, мають локалізаційне, ідентифікаційне та емоційно-оцінне значення, дозволяючи передати атмосферу місця та його вплив на ліричного героя. Мікротопоніми, які часто містять ознаки урбаністичного простору, виконують номінативну, стилістичну та експресивну функції, надаючи текстам реалістичності та чуттєвої достовірності.

Більшість уживаних топонімів – це маркери реального, історичного чи культурно-міфологічного простору, який Жадан перетворює на складник власного поетичного світу. Вони стають частиною авторського ідіостилю, засобом емоційного узагальнення й вираження особистісних, національних переживань.

Список використаної літератури

1. Вербич С. Власні назви в українській мові: семантика, структура, функції. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 54.

2. Вінтонів Т. Реальна онімія як засіб образності в історичній оповіді: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. Донецьк, 2008.

3. Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Випуск 10. С. 18–28.

4. Горбач О. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця XX – початку XXI століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Кам'янець-Подільський, 2017. 243 с.

5. Жадан С. Антена : поезії. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2018. 304 с.

6. Жадан С. Балади про війну і відбудову : Нова книга віршів. Львів : Кальварія, 2001. 100 с.

7. Жадан С. Життя Марії : Книга віршів і перекладів. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.

8. Жадан С. Список кораблів. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2020. 160 с.

9. Жадан С. Тамплієри : Нові вірші, 2015–2016. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2016. 120 с.

10. Жадан С. Цитатник : Вірші для коханок і коханців. Київ : Смолоскип, 1995. 224 с.

11. Загнітко А. Сучасні лінгвістичні теорії. Донецьк, 2006. 335 с.

12. Карпенко Ю. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.

13. Максимюк М. Особливості функціонування топонімів у романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві». *Традиційне і нове у вивченні власних імен*: тези доповідей міжнародної ономастичної конференції. Донецьк – Горлівка – Святогірськ. 13–16 жовтня 2005 р. Горлівка : Видавництво ГДПІІМ, 2005. С. 179–181.

14. Стрижак О. Про що розповідають географічні назви. Сліди народів на карті УРСР. Київ, 1967. 127 с.

Любов ОЛІЙНИК, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології;
Софія КОРОТКЕВИЧ, студентка групи ФУМ-24-1
Хмельницького національного університету

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ РІДНОГО КРАЮ В ПОЕЗІЇ АНАТОЛІЯ ПАСІЧНИКА

У статті проаналізовано творчість подільського поета Анатолія Пасічника. Зазначено, що його вірші виражають глибоку любов до України та Поділля. Особлива увага приділяється патріотичним, емоційним і філософським мотивам у його творчості. Зазначається, що літературна діяльність А. Пасічника сприяє розвитку національної свідомості та культурних цінностей українського народу.

Ключові слова: *культурні цінності, мотив, національна свідомість, Поділля, поезія, Україна.*

Україна як держава з багатовіковою історією та багатою культурною спадщиною відзначається своєю духовною й інтелектуальною наповненістю, яку формують її талановиті громадяни. Серед них вагоме місце посідає Анатолій Євгенович Пасічник – поет, громадський діяч і популяризатор національного слова, чия багаторічна діяльність у літературному, педагогічному та культурному просторі Поділля є прикладом відданості рідному краю, національній традиції та духовному вихованню.

Характерною ознакою творчих зацікавлень Анатолія Пасічника є звернення до традиційної лірики, зосередженої на тематиці любовних переживань, емоційного осмислення природи, а також щирої, глибоко особистісної любові до України загалом і рідного Поділля зокрема. У контексті доби масової культури та прагматичних соціокультурних трансформацій, зумовлених процесами державного оновлення й структуризації українського

суспільства, поетичний дискурс А. Пасічника вирізняється емоційною відкритістю, душевною теплотою та щирістю. Саме ці риси формують своєрідну довірливу атмосферу його лірики, яка не лише викликає естетичне захоплення, а й створює стійкий емоційний зв'язок між автором і читачем.

Творчість Анатолія Пасічника репрезентує глибоке естетичне осмислення національних, соціальних і філософських тем, відображаючи органічний зв'язок митця з рідним краєм – Поділлям, його історією, природою та людьми. Поетичний доробок охоплює низку збірок, серед яких – «Тепло долонь» (1999), «У просторі любові» (2000), «Айсберг долі» (2007), «Апостоли віри» (2009), «Берег любові» (2013) тощо [1–4]. У них поєднано патріотичну, філософську й інтимну лірику. Вірші автора пронизані щирою любов'ю до України, до її природи, людей праці, а також глибоким осмисленням духовних цінностей та культурної ідентичності. Значне місце в його поезії займає тема національної пам'яті, що особливо проявляється у творах, присвячених Тарасу Шевченкові та подіям української історії.

Його тексти регулярно друкуються в обласних та всеукраїнських виданнях, представлені в антологіях, звучать на радіо й телебаченні, а також використовуються в навчальному процесі регіону як приклади сучасної української поезії. А. Пасічник бере активну участь у літературних конкурсах, поетичних фестивалях і творчих вечорах, популяризуючи українське слово серед молоді та широкого загалу. Його мистецька діяльність спрямована на збереження й утвердження духовних і моральних орієнтирів у суспільстві, формування національної свідомості та заохочення до самостійної творчості. Поезія автора виконує важливу культурно-виховну функцію, сприяючи утвердженню гуманістичних ідеалів та національних цінностей.

Поетичний доробок Анатолія Пасічника є значним за обсягом і змістовно насиченим. Його лірика сповнена гуманістичного пафосу, звернена до вищих духовних цінностей, утверджує ідеї добра, краси, людяності та любові до рідної землі. У центрі поетичного світогляду автора – Україна як символ духовного

начала, а також Поділля – його мала Батьківщина, яка посідає особливе місце в емоційно-образній палітрі поезій.

Значний внесок у фахову інтерпретацію творчості поета зробила заслужена журналістка України, лауреат премії імені Лесі Українки «Одержимість», кавалер орденів святої Ольги ІІІ та ІІ ступенів Л. Лисенко. У передмові до збірки «Відбілю крила на вітрах» [7] вона дала високу оцінку поезії письменника, підкресливши її духовну глибину й емоційну силу. Цей текст є одним із небагатьох зразків фахового осмислення творчості автора, що додає йому наукової та літературознавчої цінності [3].

Поезія А. Пасічника відіграє важливу роль у морально-естетичному вихованні читача, оскільки її емоційний заряд і життєствердна інтонація резонують із внутрішнім світом сучасної людини, виконуючи функцію своєрідного духовного очищення.

Вже у перших збірках «Тепло долонь» [12] та «На відстані чекання» [10] поет оспівує любов до землі, до рідної природи в різні пори року, описує людське кохання та безмежну любов до неньки-України: *Україно, наша берегиня, Незбагненна мудрість і краса. Пісня слави з вуст синівських лине, І здіймається у самі небеса* [10]. Більш лірично-пісенно звучить поезія «Україна»: *Краса лебедина, моя Україна! Поля твої й ріки, й зелені ліси. Й травневі сади, і пісні, що навіки Викарбували у собі джерела краси* [10].

У поезії «Україна у білому цвіті» зі збірки «Вітри тривог» [8] автор продовжує поетично оспівувати малу та велику Батьківщину: *Україна цвіте білим садом В тернових віночках пливуть береги… Білим цвітом летить навкруги Розгортаються дивні багаття, Кличуть долі нарцисових сліз, Україна в святковому платті Підіймає! Знамення у вись*! [8].

Вірші «З тобою, Україно!», «Соборна Україна», «Балада про Україну», «Поговоримо українською» (збірка «Місток у заростях шипшини» [9]) присвячені Україні. У першому автор кількома «штрихами» подає історію держави та вірить у її світле майбутнє: *Минають незгоди, зникають смути, Братерства вляжуться мости, Ми віримо – Україні бути! Полям, садам її*

цвісти! [9]. У наступній поезії А. Пасічник продовжує цю тему: *Міцній, зростай і знай, що ми з тобою, З твоїх джерел п'ємо козацьких сил, В тобі сплелися радість із журбою, В Шевченковім краю Дністровських хвиль* [9].

Тематичне спрямування збірки «Симфонія весняної доби» [11] перегукується із зазначеними вище, адже в ній поет висловлює глибоку прихильність до рідної землі, увічнює пам'ять про героїчні сторінки минулого та сучасного України: *Приходимо у сни далекі верші І цвіт калини в полі, край села, Багато мрій було, але найперша, – Щоб Україна в радощі жила* [11]. У вірші «Кличе Вітчизна-мати» осмислює материнське та патріотичне начала як єдину сутність, що дарує людині силу й щастя: *...Кличуть нас завжди Вітчизна й мати Край, де ми міцніли і росли, З ними ми, щасливі і багаті, Сповнені любові і краси*! [11].

Збірка «Берег любові» [6] є своєрідним гімном України та Поділля, у якій автор щиро описує свої почуття. У вірші «Україно, моя Лебедія» А. Пасічник демонструє свою синівську любов: *Україно, моя дорога Лебедія, Соборна, квітуча, державо моя, Тебе не любити не можу, не вмію, З тобою ми, наче єдина сім'я*! [6].

Поєднання пейзажної та громадянської лірики представлене в поезії «Подільський край», де автор закликає усіх повертатися до рідних коренів: *Трусить серпень багаті сади, І несе запашний коровай Де б не були, вертаймось сюди, У Подільський наш край* [6].

Не оминув увагою письменник і перлину подільського краю – місто Кам'янець-Подільський: *Кам'янець величає свій день, Нарядилась фортеця Устима, А на площах фієти пісень І радіємо ми разом з ними* [6].

Поезія «Подільська сторона» постає ліричним зверненням до рідного краю, у якому оспівано мальовничі дністровські краєвиди, символіку історичної пам'яті та духовну міць, що формує патріотичні почуття та життєву стійкість [6].

У поетичній збірці «Апостоли віри» [5] автор знову звертається до образу рідного краю. Через мальовничі пейзажні образи вірша «Подільський край»

(перелісок, зозуля, квіти, житня коса) створюється поетичний портрет малої батьківщини, що персоніфікується у вигляді дівчини. Така стилістична фігура сприяє емоційному підсиленню образу землі, сприйнятої як жива істота, з якою поет має глибокий духовний зв'язок. Завершення вірша «Подільський край» містить заклик до шанобливого ставлення до рідної землі, збереження її духовних і природних цінностей та усвідомлення важливості повернення до батьківського дому як джерела ідентичності та духовної опори. На завершення поет закликає шанувати й берегти рідну землю, завжди повертатись до отчого порогу.

У поезії «Подільські вечори» А. Пасічник уже знову висловлює свою щиру відданість рідному куточку: *Люблю Подільські тихі вечори, Коли тумани стеляться довкола, То підіймаються птахами догори, А то пливуть, пливуть десь понад полем. Я так люблю, вертаючись з доріг, Впиватись терпким димом картоплиння, Люблю, як жовтий лист впаде до ніг, Немов жар-птиці чарівна пір'їна* [5].

Поет з особливою емоційною теплотою змальовує образи рідного селища, місця свого навчання та перших поетичних спроб, що мають автобіографічний характер. Глибока внутрішня прив'язаність до малої батьківщини знаходить поетичне втілення у вірші «Нова Ушиця», який постає як художнє осмислення особистісного і просторового коріння, формування світогляду та ідентичності митця: *Тут наш крок зупиниться, Спогади війнуть, Про жита, що хиляться, і женців, що жнуть, Тут зустріне радісно Літнівецький край, Піднесе всім лагідно диво – коровай! У парку берізонька кине листя вслід, І розкаже повість нам, повість давніх літ, Про дороги прадідів, про козацький дух, Та про Нову Ушицю древню й молоду! Розквітає Ушиця, наче маків цвіт* [7].

Починаючи з 1981 р. і впродовж наступних десятиліть, Анатолій Пасічник активно співпрацює з місцевим друкованим виданням «Наддністрянська правда», на сторінках якого регулярно публікує свої поетичні твори. Особливе місце в цій співпраці займає рубрика «Дотик душі», що стала своєрідним творчим майданчиком для самовираження поета. У межах цієї рубрики було

опубліковано й вірш «“Наддністрянську правду” в кожен дім», присвячений однойменній газеті, який постає поетичним виявом вдячності та пошани до видання як важливого комунікативного і культурного осередку регіональної спільноти: *Не застане сум вас вдома, Буде вдосталь вам новин, Лише випишіть знайому «Наддністрянську правду» в дім* [7].

Творчість А. Пасічника відзначається глибокою любов’ю до України, Поділля та рідного слова, що відображається в емоційно насичених образах його поезії. Лірика митця поєднує патріотичні, інтимні та філософські мотиви, збагачуючи духовний простір української літератури. Поет є не лише митцем, а й активним культурним діячем, який сприяє формуванню національної свідомості та естетичного смаку, що робить його внесок важливим для розвитку української культури.

Список використаної літератури

1. Відбулось засідання комісій по присудженню персональних стипендій провідним митцям області та обдарованим дітям і творчій молоді. 26.03.2018. URL : http://kultura.km.ua/archives/22424 (дата звернення : 09.10.2024).

2. Зварич А. Анатолій Пасічник – діамант Новоушиччини. URL : https://www.facebook.com/photo/?fbid=897715972338536&set=a.398361435607328 (дата звернення : 09.11.2024).

3. Лисенко Л. Анатолій Пасічник. *Новоушиччина літературна*. URL : http://litnov.blogspot.com/p/blog-page.html (дата звернення : 09.10.2024).

4. Пасічник Анатолій Євгенович. URL : https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=1610&dep_cur=1613#gsc.tab=0 (дата звернення : 09.11.2024).

5. Пасічник А. Апостоли віри : поетична збірка. Хмельницький : Цюпак, 2007. 82 с.

6. Пасічник А. Берег любові : поетична збірка. Хмельницький : Цюпак, 2013. 136 с.

7. Пасічник А. Відбілю крила на вітрах : поетична збірка. Хмельницький : Цюпак, 2012. 120 с.

8. Пасічник А. Вітри тривог: збірка поезій. Хмельницький : Трейд-сервіс, 2002. 56 с.

9. Пасічник А. Місток у заростях шипшини : поетична збірка. Хмельницький : Цюпак, 2010. 112 с.

10. Пасічник А. На відстані чекання: вірші та пісні. Хмельницький : Прометей, 2001. 56 с.

11. Пасічник А. Симфонія весняної доби : поетично-пісенний збірник. Хмельницький : А. Цюпак, 2007. 152 с.

12. Пасічник А. Тепло долонь : поетична збірка. Хмельницький : Евріка, 1999. 102 с.

Ольга ПЕТРИШИНА, кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри української мови
та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена опису умов, за яких можливе формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх філологів. Це передбачає глибоке розуміння мови як відображення національної культури, належний рівень міжкультурної комунікації, ефективну професійну діяльність у сфері освіти, мовознавства, літературознавства, перекладу.

***Ключові слова**: лінгвокультурологічна компетентність, міжкультурна комунікація, національна культура, філолог, формування.*

Глобалізаційні процеси, розвиток міжкультурної комунікації, зростання уваги до національної ідентичності переломлюються в парадигмі змісту сучасної вищої освіти в Україні, зокрема в запиті на зростанні її якості й конкурентоздатності. Зазначені аспекти зумовлюють необхідність формування в майбутніх філологів, поряд з іншими, важливими, лінгвокультурологічної компетентності, яка полягає в глибокому усвідомленні взаємозв'язку мови й культури, здатності аналізувати мовні явища в історичних, соціокультурних, етнічних та інших контекстах.

Узагальнюючи наукові інтерпретації змісту поняття «лінгвокультурологічна компетентність», у зв'язку з професійним становленням майбутнього філолога, маємо увиразнити, що воно вбирає: лінгвістичний компонент (знання про мову як систему систем, закони,

принципи, відношення між одиницями, синхронію й діахронію тощо); культурологічний компонент (усвідомлення, що носій мови – це носій культури народу, відповідно, етнокультурних особливостей, національної картини світу, символіки, традицій, звичаїв тощо); комунікативний компонент (здатність застосовувати мовні засоби відповідно до культурного контексту). Для майбутніх філологів ця компетентність є основою професійної діяльності, адже передбачає вміння викладати дисципліни мовного й літературного циклів, здійснювати переклад (якщо йдеться про освітні програми з вивченням кількох мов), редагувати різностильові й різножанрові тексти, здійснювати компаративні дослідження лінгвістичного, літературознавчого змісту тощо.

«Знання традицій, звичаїв, історії українського народу, патріотизм, усвідомлення себе носієм національних цінностей, відданість Україні, формування громадянської позиції тощо формують соціокультурну, або культурологічну, компетентність. Місія педагога-словесника полягає в поширенні відомостей про національні особливості українців, пропагуванні духовної культури українського народу, обізнаність із досягненнями національного та світового мистецтва (живопису, музики, театру) через глибоке осмислення рідної мови, усної народної творчості, феноменів художньої літератури, формування чіткої, однозначної національної позиції на світовій арені. Толерантне ставлення до мови, релігії, культури різних народів; презентація наукових досягнень у національному й світовому просторі через актуальні філологічні дослідження; зорієнтованість на культурний розвиток мовної особистості, вдосконалення мовного середовища – пріоритети у вихованні здобувачів, які найкраще втілюються в освітній процес через активність викладачів і власний приклад» [2, с. 117].

Найбільш дієвими шляхами формування лінгвокультурологічної компетентності є інтегрування елементів культурологічної царини в дисципліни філологічного циклу, наприклад, синтез музичного, образотворчого й словесного мистецтв розглядати в курсах сучасної української і зарубіжної літератур; вивчати інтонаційні особливості мовлення носіїв різних

мов / культур у теоретичній і практичній фонетиці; аналізувати мовні знаки культури, кліше, метафори, стійкі сполуки слів, міжмовну омонімію й т. ін., вивчаючи лексикологію й фразеологію; традиції текстотворення, текстові зв'язки, створення надфразних єдностей, популярність певних жанрових форм у різних національних дискурсах тощо аналізувати на текстології й стилістиці.

Лекції, колоквіуми, практичні заняття, студентські конференції у форматі дискусій, рольових ігор, інтерв'ю з носіями різних мов сприяють розвитку здатності використовувати мовні засоби відповідно до культурного контексту. Міждисциплінарний підхід, який поєднує лінгвістику, літературознавство, педагогіку, культурологію, етнографію та низку інших дисциплін, забезпечує якнайкраще підґрунтя для формування відповідних знань, умінь, навичок майбутніх філологів.

І. Давидченко, глибоко аналізуючи проблему, аргументовано доводить, що через актуалізацію змісту «лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти формуються відповідні культурні системи, представлені національними культурними явищами, поняттями, концептами та мовними системами, що значно відрізняються одна від одної. Міжкультурні та міжмовні відмінності становлять національну специфіку мовної картини світу певного етносу, визначити яку можна, порівнюючи її з мовними картинами світу інших народів. Саме специфічна частина мовної картини світу окремої лінгвокультури представляє найбільший інтерес для формування лінгвокультурологічної компетентності» [1, с. 112].

Отже, формування лінгвокультурологічної компетентності постає як одне із засадничих завдань підготовки майбутніх філологів, оскільки передбачає глибоке розуміння мови як відображення національної культури, належний рівень міжкультурної комунікації, ефективну професійну діяльність у сфері освіти, мовознавства, літературознавства, перекладу.

Список використаної літератури

1. Давидченко І. Д. Психологічні проблеми формування лінгвокультурологічнгої компетентності здобувачів вищої освіти. *Імідж*

сучасного педагога: електронний науковий фаховий журнал. № 2 (209). Полтава, 2023. С. 108–114. URL: https://isp.pano.pl.ua/article/view/275185/272697 (дата звернення: 12.04.2025).

2. Петришина О. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя / викладача-філолога на другому (магістерському) рівні вищої освіти. *Слово. Стратегії. Інновації: колективна монографія*. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. С. 90–122.

Діана ПОНОМАРЕНКО, студентка групи АП-28
Сумського фахового коледжу
будівництва та архітектури;
Олена ЛЕБІДЬ, викладач української мови
та української літератури

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТА ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЧИТАННЯ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Стаття розглядає актуальні питання зниження інтересу студентів до читання та вивчення літератури. Розглядаються шляхи формування стійкого зацікавлення читанням, зовнішньої та внутрішньої мотивації на заняттях з української літератури та в позанавчальний час.

***Ключові слова**: емоційний інтелект, мотивація до читання, розвиток когнітивних навичок, стимулювання мозкової активності.*

При вивченні мотивації вчитися, розвиватися та досягати успіху ми можемо визначити дві протилежні її сили: зовнішню та внутрішню. Зовнішня мотивація керує нашим мисленням і поведінкою через винагороди, такі як оцінки, авторитет, гроші, слава тощо. Внутрішня мотивація походить зсередини у формі природньої цікавості. Наявність тривкої мотивації обох видів робить життєво необхідним процес читання для людини будь-якого віку. Це не просто цікаве заняття, а важливий спосіб розвитку як інтелектуальних навичок, так і емоційної сфери людини.

Наразі поширена думка, що молодь не читає книжок. Предмет «Література» витіснений на периферію навчального процесу більш актуальними точними та комп'ютерними науками. Парадокс: навіть літературу часто вивчаємо як набір фактів про твір поза роботою з художнім текстом. Питання відчуження цілого покоління від книги викликає активні дискусії, адже читання завжди було важливою частиною культури й освіти. Але чи

дійсно молодь стала менш зацікавленою в літературі і як змінити цю ситуацію на краще?

По-перше, є певна кількість захоплених читанням юнаків та дівчат і зараз: літератури на будь-який смак зараз видається багато, книгарні пропонують широкий вибір і книга є доступною. Час та прогрес подарували нездійсненну колись мрію – читати книгу без паперового її варіанту. Завдяки електронним бібліотекам та платформам для читання електронних книг доступ до літератури став набагато простішим і дешевшим. За відсутності можливості купувати книжкові новинки існують безкоштовні варіанти в Інтернеті або бібліотеки.

Щоб зрозуміти, як змінилося ставлення до читання, ми провели опитування серед респондентів покоління наших батьків, яке показало, що те, що всі представники старшого покоління багато читали, не відповідає дійсності. У середньому читали більше, але не всі. Привчити до читання можемо, тільки читаючи дітям і читаючи самому, тож стає очевидним, що покоління наших батьків теж читало недостатньо, тому їм не вдалося сформувати любов до читання в наш час.

Причин того, що сучасна молодь мало читає, є кілька. Молоді люди мають вибір способів проведення вільного часу: від перегляду фільмів до прослуховування аудіокниг під час поїздок. Це створює конкуренцію для традиційного читання. Багато молодих людей обирають візуальні чи аудіоформати інформації, які сприймаються легше й швидше.

Вивченням літератури важко зацікавити, адже більшість творів у шкільній програмі належить до XIX–XX ст., тому багато чого з того, що хвилювало людей тоді, для сучасної молоді є незрозумілим чи байдужим. У молоді є своє коло улюблених тем і героїв, яке залежать від схильності, інтересів, здібностей, рис характеру, оточення тощо. Програма з літератури часто не встигає за часом, є нав’язливою й примусовою.

За умови вибору простого і приємного поруч зі складним та енергозатратним кожен обере перше. Нинішнє покоління значно більше цікавиться тим, чого не було в минулих поколінь і що є простим у споживанні:

Інтернетом, зокрема соціальними мережами, онлайн-ресурсами, де можна знайти буквально все. Обсяги інформації надзвичайні, вона різноманітна, яскраво подана, цікава, на часі. Засоби подачі інформації привабливі та невимогливі до споживача. Проте є інший бік такого приємно проведеного часу: ці заняття роблять молодих людей пасивними споглядачами контенту, а не активними діячами, які розвиваються. Процес читання змушує пропускати прочитане крізь призму свого сприйняття світу, бачити проблеми інших і шляхи, якими герої їх вирішують, розмірковувати над виходами з різних непростих ситуацій, робити правильні вибори на користь себе та інших. За дистанційної форми навчання особистий досвід дітей вкрай обмежений, книга показує їм реальний неідеальний світ людських взаємин, проблем, конфліктів та моделі поведінки в них.

Читання – джерело розвитку емоційного інтелекту, людина переживає події разом із персонажами книги, розвиває емпатію – співпереживання, запам’ятовує сюжет та спостерігає емоції персонажів, аналізує їх, порівнюючи з власними; переживає емоційні сплески різного діапазону – від гніву до безтурботного щастя. Важливим є також формування естетичних принципів читача, бачення краси й потворності як у зовнішніх, так і внутрішніх її проявах.

Багато вчених-психологів б’ють на сполох: підлітки та молоді люди мають проблеми з роботою та навчанням, важко зосереджуються, у них «скаче» увага. Натомість читання стимулює мозкову активність, сприяє розвитку когнітивних навичок, таких як концентрація, увага та пам’ять.

Вивчення літературних текстів уводить до витвореного автором світу, вони здатні не лише відвертати від стресових факторів, але й надавати новий погляд на складні ситуації. Воно вчить нас мислити критично, концентруватися на важливому та знаходити натхнення в повсякденності. Учені довели, що навіть нетривале читання спричиняє пожвавлення серцебиття, викликаного збудженістю нервової системи, знижує тиск та вироблення гормону стресу кортизолу. «Воно створює ефект занурення, під час якого мозок «відпочиває» від зайвих думок і тривожних сценаріїв» [3].

Кожна прочитана книга – це крок до самопізнання та гармонії з навколишнім світом. Ідеально для саморозвитку, коли сфера розумової діяльності знаходиться в балансі з емоційним життям людини. Фактом сьогодення є емоційна незрілість не тільки підлітків та молоді, а й інших поколінь. Вчитися розпізнавати, контролювати та приборкувати емоції важливо навіть для дорослих, а особливо для молодої генерації. Діти не вміють давати лад усім тим почуттям, що вирують усередині, тому сконцентровуються на негативних емоціях, які керують ними й призводять до негативних наслідків.

Кожен підліток та молода людина хочуть стати успішними, а, як стверджує американський психолог Данієл Гоулман, «у досягненні успіху наші емоції в сім'ї і на роботі відіграють значно більшу роль, ніж прийнято вважати» [1, с. 4]. Читання залучає до роботи праву півкулю мозку, яка відповідає за інтуїтивне мислення, емоційність. У сучасному ритмі життя важливо знаходити час для нових книжок, адже саме вони роблять нас більш зрілими людьми, які в ладу із самими собою. Тому читати книги потрібно: це не лише цікаво, а й корисно.

То як же заохотити молодь до читання?

Щоб виробити звичку читання, варто почати з легких і захоплюючих творів. Наприклад, популярні детективи або сучасна мотиваційна література можуть стати чудовим стартом для тих, хто давно не брав до рук книгу. Знайти натхнення можна також у коротких оповіданнях або есе, які легко читаються і швидко захоплюють увагу.

Для підтримання стійкого інтересу до читання вдома варто придбати красиві закладки, мініламу-прищіпку для читання вночі, щоб не заважати іншим відпочивати, мати зручне, красиво вбране місце, де можна проводити час за читанням. Цікаво читати твір паралельно з другом та обмінюватися враженнями. Спочатку вибір книги має важливе значення: тільки читач за власним бажанням може обрати те, що до душі. Прибирання подалі гаджетів дасть можливість не відриватися від процесу читання.

За умов війни майже кожен українець має проблеми зі сном через постійну тривожність. Гаджети перед сном збуджують нервову систему, адже

випромінюють синє світло, що подразнює мозок і не дає заснути. Ще одна перевага читання перед сном – воно «відволікає» від смартфона або ноутбука.

Предмети «Українська література» та «Світова література» не повинні стати для студента засвоєнням набору фактів літературознавчої науки, хронологічних таблиць життя письменників, не прочитаних, а почутих в аудіозаписі або на відео творів. Викладачі цих предметів повинні любити читати й робити це разом зі студентами на занятті. Мова художнього твору, стиль літератора часто цікаві й неповторні самі по собі. Перелік творів, на наш погляд, потребує перегляду. Є достатня кількість нових, сучасних авторів цікавих творів, які варто ввести до навчальних програм, це може зробити літературу більш актуальною для студентської молоді.

На заняттях із літератури студенти аналізують тексти, характери героїв, оцінюють їхні вчинки, порівнюють із сучасністю та власним життям, отримуючи моральний досвід. Тому дуже важливо організувати діалог за максимальною участю кожного студента та за відсутністю нав'язаної підручниками та викладачем думки. Жваві дискусії допомагають створити атмосферу захоплення й залученості, важливості думки кожного. Тоді література позитивно впливатиме на емоційний стан дитини, стане важливим засобом виховання.

Для глибокого розуміння твору важливо зацікавити студентів із самого початку (наприклад, запропонувати передбачити зміст за назвою чи використати буктрейлери). Детальний аналіз тексту, вивчення окремих висловів і символів дозволяють розкрити авторський задум і зв'язок твору з реальним життям. Безперечною перевагою є демонстрування студентам будь-яких фото, відеоматеріалів, що стосуються твору та автора. Факти про письменника повинні показати дітям людину емоцій з її радощами, проблемами, досягненнями і втратами.

Чим подалі від традиційних типів завдань – тим ближче до творчості. Хмара слів, фішбоун, створення колажів, скрапбуків або письмових робіт за мотивами твору сприяє творчому розвитку. Аналіз екранізацій чи інтерпретацій творів дає можливість краще зрозуміти авторський задум.

Арттерапія, використання мистецтва – малювання, музики чи театралізації – допомагає студентам висловити свої емоції, краще зрозуміти героїв і себе. Такі методи розкривають творчий потенціал і сприяють самовираженню.

Елементи театру на заняттях сприяють емоційному розвитку, формують уяву, мову та вміння передавати характер героїв, створюють можливості для колективної роботи та спільної відповідальності. Театральна діяльність допомагає студентам із проблемною поведінкою розкритися та відповідально ставитися до завдань.

Заняття з літератури, які поєднують емоції, творчість і аналіз, допомагають дітям краще розуміти світ, формувати власні цінності й виховувати людяність.

Важко зацікавити літературою тільки на заняттях, тому варто наблизити автора до читача: проводити заходи для молоді із залученням сучасних популярних літераторів, це може зацікавити до читання нових творів. У кожному регіоні держави є письменницький осередок, зв'язки з яким навчальним закладам необхідно налагоджувати.

Як би не намагалися викладачі, але їхній вплив не змінить суттєво родинні традиції читання. Із сім'ї йде позитивна мотивація до читання, вироблена з дитинства на прикладі дорослих. Якщо виховання книгою відсутнє, надолужити його вкрай важко. Сімейні вечори за книгами, обговорення прочитаного з друзями, наявність книг вдома, відвідування родиною книгарень, участь у книжкових клубах можуть суттєво підвищити мотивацію до читання.

Літературу можна назвати наукою про людину, яка розкриває її внутрішній світ, допомагає зрозуміти суть життя та отримати досвід минулих поколінь. Слово має силу змінювати людину, очищати її душу, сприяти моральному й емоційному зростанню. У наш час, коли глобальні зміни та соціальна напруга негативно впливають на молодь, українська література набуває особливої ролі. Вона формує високі моральні цінності, вчить розрізняти добро і зло, сприяє розвитку творчого мислення та допомагає орієнтуватися в житті.

Усвідомлення переваг читання, планування та виконання заходів із залучення молоді до книги, спільні зусилля педагогів, батьків та самих студентів – шлях до підвищення внутрішньої та зовнішньої мотивації до такого виду активного відпочинку.

Список використаної літератури

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. *Чому може означати більше, ніж IQ*. Полтава : SKYprint, 2018. С. 512.

2. Магія художньої книги: Вплив читання на емоції та художню культуру. URL : https://porady.org.ua/mahiya-khudozhnoyi-knyhy-vplyv-chytannya-na-emotsiyi-ta-khudozhnyu-kulturu (дата звернення : 22.04.2025).

3. Читання як спосіб боротьби зі стресом і тривогою. URL: https:// pocketbook.ua/news/yak-chitannya-dopomagaye-borotysya-zi-stresom (дата звернення : 22.04.2025).

Роман САВРІЙ, студент групи СОУм-24-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОМИЛОК В УСНОМУ ТА ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ 5–7 КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано та систематизовано основні причини виникнення граматичних помилок в усному та писемному мовленні учнів 5–7 класів Нової української школи (НУШ). Розглянуто комплекс чинників, що впливають на рівень граматичної правильності мовлення здобувачів освіти базової середньої освіти, зокрема психолого-вікові особливості учнів, лінгводидактичні та методичні аспекти організації навчального процесу, а також соціокультурні впливи. Визначено типові граматичні помилки, характерні для учнів зазначеної вікової категорії, та вказано на їхнє можливе підґрунтя. У статті зроблено висновок про комплексний характер проблеми виникнення граматичних помилок та необхідність системного підходу до їх запобігання та подолання в освітньому процесі НУШ.

Ключові слова: *граматична помилка, лінгводидактика, методика навчання української мови, Нова українська школа (НУШ), писемне мовлення, причини помилок, усне мовлення, учні 5–7 класів.*

Постановка проблеми. У процесі навчання української мови в 5–7 класах учні стикаються з низкою труднощів, пов’язаних із засвоєнням граматичних норм. Вони зумовлені як об’єктивними факторами, такими як складність граматичної системи української мови, так і суб'єктивними, включаючи індивідуальні особливості учнів, методику викладання та вплив мовного

середовища. Незважаючи на значну увагу, що приділяється формуванню граматичної компетентності школярів, проблема граматичних помилок залишається актуальною. Це зумовлює необхідність дослідження причин виникнення граматичних помилок та розробки ефективних шляхів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам мовленнєвого розвитку школярів, зокрема питанням культури мовлення, попередження та класифікації помилок, присвячені праці багатьох українських лінгвістів, психологів та методистів (О. Біляєва, М. Вашуленка, С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Пентилюк та ін.). Окремі аспекти формування правописної та граматичної компетентності в умовах НУШ розглядаються в сучасних методичних посібниках та статтях (напр., праці О. Бондаренко, публікації на освітніх порталах «На Урок», «Всеосвіта», «НУШ»). Однак комплексний аналіз причин граматичних помилок саме в учнів 5–7 класів НУШ, з урахуванням специфіки цієї ланки та актуальних освітніх викликів, потребує подальшого узагальнення та систематизації. Стаття спирається на аналіз доступних методичних рекомендацій, наукових публікацій та освітніх ресурсів, що стосуються досліджуваної проблеми.

Метою статті є виявлення, систематизація та опис основних причин граматичних помилок в усному й писемному мовленні учнів 5–7 класів НУШ на основі аналізу науково-методичної літератури для подальшого вдосконалення методики навчання української мови.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань:** проаналізувати науково-методичні джерела з проблеми дослідження, класифікувати основні причини виникнення граматичних помилок в учнів 5–7 класів НУШ, схарактеризувати вплив психолого-вікових, лінгводидактичних та соціокультурних чинників на рівень граматичної правильності мовлення школярів; визначити специфіку прояву граматичних помилок в усному та писемному мовленні учнів зазначеної вікової групи.

У процесі досягнення поставлених мети й завдань використано комплекс теоретичних **методів дослідження**: аналіз наукової та науково-методичної літератури з лінгвістики, психолінгвістики, вікової психології та методики навчання української мови; синтез та узагальнення отриманої інформації; систематизація та класифікація виявлених причин граматичних помилок.

Об'єктом дослідження є процес формування граматичної компетентності в учнів 5–7 класів Нової української школи.

Предмет дослідження – причини виникнення граматичних помилок в усному та писемному мовленні учнів 5–7 класів НУШ.

Виклад основного матеріалу. Реформування системи загальної середньої освіти в Україні, зокрема впровадження концепції Нової української школи (НУШ), актуалізує проблему формування високого рівня мовленнєвої компетентності школярів. Невіддільним складником цієї компетентності є граматична правильність, що забезпечує точність, логічність та культуру мовлення. Учні 5–7 класів, переходячи до нового етапу навчання, стикаються зі значним ускладненням граматичного матеріалу, що часто призводить до появи стійких помилок в усному та писемному мовленні. Попри значні зусилля педагогів, проблема подолання граматичних помилок у здобувачів освіти на адаптаційному циклі навчання базової середньої освіти залишається актуальною.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого розуміння причин, що лежать в основі граматичних помилок учнів 5–7 класів НУШ, для розробки та впровадження ефективних шляхів їх запобігання та корекції, що сприятиме підвищенню загальної мовної грамотності та комунікативної спроможності випускників.

У результаті аналізу виокремлено такі **ключові групи причин** виникнення граматичних помилок в усному та писемному мовленні учнів 5–7 класів НУШ:

– недостатній рівень сформованості мовленнєвих навичок;

– особливості розвитку когнітивних процесів у середньому шкільному віці;

– недоліки в організації навчального процесу (скорочення навчального часу розпорошеність матеріалу, надмірна теоретизація, нестача часу на повторення);

– проблеми із засвоєнням конкретних граматичних тем;

– вплив мовного оточення та недостатній рівень читацької культури;

– соціокультурні чинники.

Розглянемо конкретніше кожну групу причин виникнення граматичних помилок в усному та писемному мовленні школярів.

Недостатній рівень сформованості мовленнєвих навичок. Учні 5-го класу часто ще перебувають на етапі формування навичок орфоепічно правильного усного мовлення, мають обмежений словниковий запас та недостатньо розгалужений граматичний ресурс мовлення для вільного оперування складними конструкціями [5]. Це призводить до помилок у координації слів, виборі граматичних форм, особливо у спонтанному усному мовленні. Загалом для учнів 5–7 класів характерна недостатня автоматизація використання граматичних правил.

Особливості розвитку когнітивних процесів у середньому шкільному віці. По-перше, перехід від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення, характерний для цього віку, не завжди синхронізований зі здатністю швидко опановувати абстрактні мовні категорії. По-друге, розуміння складних синтаксичних зв’язків, функцій службових частин мови може бути ще поверховим. По-третє, «фосилізовані» (закам’янілі) помилки, що вкоренилися з початкової школи або повсякденного мовлення, які школярі можуть знати, але не виправляють через звичку або недостатній самоконтроль [7]. Нарешті, недостатня мотивація, адже зниження інтересу до вивчення мови може негативно впливати на уважність до граматичних аспектів мовлення та бажання дотримуватися норм [1].

Недоліками в організації навчального процесу, зокрема, називають такі проблеми:

– скорочення навчального часу на засвоєння мови та перерозподіл годин не на користь системного вивчення граматики і правопису;

– розпорошеність програмового матеріалу з граматики та орфографії, що ускладнює його цілісне й системне засвоєння;

– надмірна теоретизація навчання правопису та граматики з дефіцитом часу на практичне закріплення та формування стійких навичок;

– брак часу на повторення та систематизацію раніше вивченого матеріалу [1].

Методисти визначають і низку проблем, пов'язаних із засвоєнням конкретних граматичних тем, актуальних для 5–7 класів.

Морфологія та словотвір: недостатня увага до словотвірних морфем [4]; помилки у вживанні нетипових для української мови словотворчих засобів (напр., *атомщики*, *поставщики*); порушення закономірностей поєднання основи та словотворчого афікса [3]; труднощі з утворенням форм множини деяких іменників, особливо тих, що позначають малят тварин [4]; неправильне утворення розрядів прикметників (особливо відносних та присвійних, напр., *гречова каша* замість *гречана*) [4]; помилки у відмінюванні імен по батькові [6].

Синтаксис: помилки в узгодженні (напр., *висить рушники*) [4]; нечіткі смислові зв'язки в реченні, зокрема через неправильне вживання займенників [2; 6]; займенникове дублювання підмета [2]; помилки в побудові речень із дієприслівниковими зворотами (відірваність дії дієприслівника від діяча-підмета) [6]; відрив підрядного означального речення від головного слова; сплутування прямої та непрямої мови; неправильна побудова неповних речень у складі складного; порушення цілісності дієприкметникового звороту [6]; помилки у вживанні прийменників (напр., *завдяки несерйозному ставленню* замість *через несерйозне ставлення*) [6]. Складнощі також виникають при використанні однорідних членів речення, узагальнювальних слів, звертань та вставних слів [5].

Вплив мовного оточення. Поширеність граматичних помилок у повсякденному мовленні, в ЗМІ та інтернет-середовищі формує в учнів

неправильні мовленнєві зразки. Інтерференція (вплив інших мов, зокрема російської) особливо помітна у використанні прийменникових конструкцій, граматичних форм слів.

Недостатній рівень читацької культури. Обмежене читання якісної україномовної літератури не сприяє засвоєнню правильних граматичних конструкцій, збагаченню лексичного запасу та розвитку мовленнєвої інтуїції.

Серед соціокультурних чинників, що спричиняють граматичні помилки в учнів 5–7 класів, назвемо найосновніші.

Русифікація та мовна інтерференція. У багатьох регіонах України, зокрема на Поділлі, сформувався суржик – змішане мовлення, у якому українська лексика поєднується з граматичними нормами російської мови. Типовими прикладами є такі мовні конструкції: *«їздили по школам», «самий кращий день», «три футболіста», «більше чим п'ять гривень», «вибачте мене», «дякувати батьків».*

Мовна адаптація новоспечених україномовців. В умовах після 2014 р., а особливо після 2022 р., мільйони громадян перейшли у спілкуванні з російської мови на українську. Однак разом із мовною адаптацією вони зберегли російські мовні конструкції, які автоматично впливають і на дітей. Це ускладнює завдання учителям, які мають виправляти не лише помилки, а й боротися з упередженим ставленням до зауважень.

Вплив соціальних мереж і парцеляція. Мовлення школярів у соцмережах часто обмежене короткими, емоційними фразами: *«Ладно. Попробуєм. З шинкою буде топ»*. При побудові повноцінного речення учень легко припускається помилок через нестачу синтаксичної практики. Парцеляція гальмує розвиток зв'язного мовлення, що було зафіксовано навіть під час шкільних уроків – учні не можуть збудувати просте речення з кількох слів. Звичайний набір фраз у повідомленні «*Оце удар. Ефектний. Більше за всіх нас. Захоплююсь. Повболіваю за Діму завтра*» провокує низку помилок під час перетворення у цілісне речення: «*Захоплююсь і повболіваю за Діму завтра, бо в*

нього найбільш ефектніший удар». Тут і синтаксична, і словотвірна, і морфологічна помилки.

Недостатня наявність граматичної норми в медіапросторі. Поширення граматичних помилок у піснях, блогах і рекламі формує викривлену мовну норму. Наприклад, у піснях трапляються фрази на кшталт *«він вам приносить трохи болі»*, де зроблено помилку в роді іменника *біль*. У рекламі трапляється некоректне відмінювання, наприклад: *«по домашнім гаджетам»*. Такі приклади нормалізують помилки й формують у дітей відчуття, що це прийнятно.

Дидактичний розрив між шкільними завданнями та реальним мовленням. Школярам пропонують писати твори на теми, які їх не зачіпають особистісно, зазвичай відірвані від реальності та подані у вигляді, який не цікавий здобувачам освіт, наприклад, описати осінній ліс чи літні канікули, тоді як для реального життя значно кориснішим було б обговорення у формі подкасту останнього альбому Біллі Айліш. Це призводить до обмеження лексичного запасу і небажання вчитися писати грамотно.

Важлива причина – незнання та нерозуміння правил. Недостатні компетенції тісно пов'язані з об'єктивним чинником складності мови. Банально складно осягнути всі лінгвістичні особливості української мови: роди іменників, правила відмінювання, вибір правильного прийменника. До прикладу, *собака* – чоловічого роду, а *капібара* – жіночого, *проживає за адресою*, але *піти по воду*.

Умовний артист пише трек, використовуючи свої знання, і припускається помилки, наприклад: «*Це Зиновій, він вам приносить трохи болі*…» Трек стає вірусним, всі його наспівують – в головах закріплюється неправильний рід слова *біль*. Умовна компанія запускає рекламу з помилкою, можливо, навіть усвідомленою, для красивої рими. Наприклад: «*Комфі – намбер ван по домашнім гаджетам*». Реклама перед очима кілька разів на день протягом місяців – у головах закріплюється неправильне відмінювання слова *гаджети*.

Таким чином, вплив русифікованого мовного середовища, соцмереж, невідповідності між шкільним контентом і життєвим досвідом школярів, а

також недоступність граматичної норми в публічному просторі – все це зумовлює появу граматичних помилок у дітей середнього шкільного віку.

Для подолання цих викликів слід активніше інтегрувати в навчальну програму реалістичні комунікативні завдання, аналізувати з учнями медіатексти з погляду граматики, а також сприяти глибшому розумінню школярами причин і наслідків мовної інтерференції.

Висновки. Виникнення граматичних помилок в усному та писемному мовленні здобувачів освіти 5–7 класів Нової української школи є комплексною проблемою, детермінованою взаємодією низки чинників, таких як психолого-вікові особливості школярів, специфіка їхніх когнітивних процесів, лінгводидактичних аспектів організації навчального процесу та соціокультурного контексту.

Ключовими причинами є недостатня сформованість мовленнєвих навичок, труднощі в засвоєнні ускладненого граматичного матеріалу середньої школи, зокрема морфологічних та синтаксичних норм, «фосилізація» помилок попередніх етапів навчання, а також методичні недоліки, такі як нестача часу на практичне відпрацювання навичок та системне повторення. Істотний вплив мають також мовне оточення учнів та їхня читацька активність.

Для ефективного подолання граматичних помилок необхідний системний підхід, що включатиме: удосконалення методики викладання української мови в 5–7 класах НУШ з акцентом на практичну спрямованість навчання, розвиток мовленнєвої свідомості та навичок самоконтролю; забезпечення наступності у вивченні граматики між початковою та середньою ланками освіти; підвищення мотивації школярів до вивчення рідної мови та дотримання її норм; створення сприятливого мовного середовища та заохочення до читання якісної українськомовної літератури; застосування диференційованого підходу до учнів з урахуванням їхніх індивідуальних труднощів.

Отже, можна впевнено стверджувати, що вагому роль у досягненні високого рівня культури мовлення здобувачів освіти, відіграє досконале володіння нормами літературної мови, серед яких важливе місце посідають

граматичні норми, дотримання яких сприяє увиразненню власного мовлення та утвердженню національної своєрідності української мови

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних методик та дидактичних матеріалів для запобігання та корекції типових граматичних помилок в учнів 5–7 класів НУШ.

Список використаної літератури

1. Бондаренко О. та ін. Формування правописної компетентності учнів 5–7 класів на уроках української мови: посібник. URL: https://surl.li/isukaf (дата звернення: 13.04.2025).

2. Граматичні помилки, допущені в реченнях: як їх уникнути. *Всеосвіта*. URL : https://vseosvita.ua/blogs/hramatychni-pomylky-dopushcheni-v-rechenniakh-iak-ikh-unyknuty-40117.html (дата звернення: 13.04.2025).

3. Матеріали до уроку: «Граматична помилка та її умовне позначення». *На Урок*. URL : https://naurok.com.ua/materiali-do-uroku-gramatichna-pomilka-ta-umovne-poznachennya-197930.html (дата звернення: 13.04.2025).

4. Методичні рекомендації «Корекція лексико-граматичних порушень мовлення у дітей молодшого шкільного віку». *На Урок*. URL : https://surl.lu/leaizo (дата звернення: 13.04.2025) [1].

5. Мистецтво оцінювання в НУШ. *Nushub.org.ua*. URL : https://nushub.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/mystecztvo_oczinyuvannya_v_nush_posibnyk-1.pdf (дата звернення: 13.04.2025).

6. Тема: Види помилок. Граматична помилка. URL : http://nkkep.com/wp-content/uploads/2021/03/P-22-mova-29.03.pdf (дата звернення: 13.04.2025).

7. Чи всі мовні помилки потрібно виправляти. *Нова українська школа*. URL : https://nus.org.ua/2018/07/12/chy-vsi-movni-pomylky-potribno-vypravlyaty/ (дата звернення: 13.04.2025).

[1] Примітка: деякі приклади помилок актуальні і для 5 класу.

Надія СЕНЬОВСЬКА, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти;
Тетяна СКУРАТКО, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

«МАТЕРИНСЬКА ПРОЗА»: ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

У час жертовної, кривавої боротьби за право України «сіяти у народів вольнім колі» (І. Франко) важливо переосмислити ціннісні орієнтири, особливу увагу зосереджуючи на патріотичному вихованню підростаючого покоління. У цьому контексті варто віддати належне літературній освіті школярів, адже саме українська література, на нашу думку, сьогодні виступає чинником національного відродження.

У час «гулу гармат» надважливо дбати про відродження духовності, плекати ціннісні орієнтири, формувати національну самосвідомість, патріотизм, почуття відповідальності у школярів за долю рідної країни, розвивати почуття гордості за багату літературно-культурну спадщину свого регіону, виховувати любов до читання тощо. Усі ці функції в освітньому процесі сучасної української школи здійснюються на уроках літератури рідного краю, які «мають велике виховне значення для учнів, адже саме на них діти знайомляться із літературно-мистецьким життям своєї малої Батьківщини, мають можливість дослідити своєрідність зв’язків літератури свого регіону і загальнонаціонального літературного процесу, познайомитися із місцевими літературно-культурними діячами, поглибити літературну ерудицію, виробити особистісне ставлення до художньої літератури свого краю» [6, с. 94].

Методика краєзнавчої роботи в школі стала предметом наукових студій багатьох методистів, таких як Л. Башманівська, Т. Бондаренко, Т. Бугайко, В. Бугрій, І. Волинець, М. Гуняк, Л. Іванова, С. Кіраль, Н. Кравченко, В. Коваленко, А. Лисенко, О. Лисенко, В. Лящук, О. Мазуркевич, А. Назаренко, Є. Пасічник, В. Сухомлинський, В. Шуляр, О. Яній та ін.).

Духовний розвиток дитини – пріоритетне завдання сучасної літературної освіти, яке найкраще зреалізовується, на наше переконання, саме на уроках літератури рідного краю, оскільки вони «завжди максимально наближені до школярів, адже у творах літературного краєзнавства відображені суспільно-політичні перипетії, які є близькими учням, зрозумілими. Дітям цікаво відкривати для себе художньо завуальовані пейзажі рідного міста, села, картини побуту своєї місцевості, портрети важливих суспільних діячів свого краю тощо» [6, с. 94]. Поділяємо думку, що «пріоритетним завданням уроків літератури рідного краю є формування патріотичної освіченості школярів, адже патріотизм людини починається з любові до своєї оселі, до материної колискової, до рідної мови, пісні, людей праці, рідної природи, літератури свого краю, малої Батьківщини. Викликом нашого часу є, на нашу думку, зосередження уваги словесниками на уроках літератури рідного краю на творах, у яких описано картини героїчного подвигу українських воїнів за нашу незалежність. Надважливо сьогодні учням говорити про Героїв, які віддали своє життя за майбутнє України» [6, с. 95].

Переконані, що саме на уроках літератури рідного краю потрібно школярам говорити про книги, в яких художньо осмислені подвиги тих героїв, які ходили вулицями їхнього міста, які вчилися в їхніх школах, тобто про своїх героїв, яких ми зобов’язані знати в першу чергу. Вважаємо, що «найбільший у світі ресурс – щире людське спілкування, мирна взаємодія на благо людини, сім’ї, громади, країни. Особливо в такий важкий воєнний час. Україні потрібен кожен!» [5, с. 292]. Саме тому, на нашу думку, у школах Тернопільщини на уроках літератури рідного краю варто приділити увагу вивченню яскравих зразків «материнської прози» – художньо-документальної повісті Лесі Орляк

«Ти зробив усе, що зміг» (присвяченої світлій пам’яті сина Олександра Орляка) [4], книги спогадів про живі події російсько-української війни Марії Вітишин «Мій син – кіборг» (присвяченої світлій пам’яті сина Івана Вітишина) [1].

Сам феномен материнської прози не новий у літературі, адже твори, написані матерями про своїх дітей, існували в різних традиціях. Однак ми пропонуємо використовувати термін «***материнська проза***» для позначення конкретних зразків сучасної літератури про російсько-українську війну, які відрізняються від «загального масиву» текстів жанрово (переважно це художньо-документальна проза) й тематично (написані матерями про синів-героїв). Вважаємо, що з часом таких текстів буде більше навіть на загальноукраїнському рівні, адже зберегти світлу пам’ять про дорогих людей, які служили Батьківщині, – природно, особливо в умовах війни за виживання, яку змушений вести український народ.

Ознайомлення школярів з яскравими зразками материнської прози, на наш погляд, засвідчує, що «процес поглиблення знань дітей та молоді про захисників України, героїв сучасної російсько-української війни (зокрема жителів Тернопільської міської громади) може бути неймовірно цікавим та результативним» [5, с. 292]. Учням цікаво дізнаватися про героїчні подвиги своїх краян, людей, яких вони знали, людей, про яких чули, людей, іменами яких називають їхні школи, вулиці, проспекти …

Твори материнської прози «дихають» справжніми емоціями, бо «написані серцем і сльозами матері» [1, с. 3]. «Це – крик душі матері. Біль втрати, який їй не дає спокою. Він прориває барикади скромності й виходить сюди – на сторінки твору, де жоден рядок не вигаданий, не зоставлений графоманом» [4, с. 4]. На наше переконання, ознайомлення школярів із творами материнської прози варто розпочинати з презентації, яка б розширила кругозір здобувачів освіти, «ввела» їх в історичний контекст епохи, ознайомила з ключовими подіями російсько-української війни. Так, обговорення книги Марії Вітишин «Мій син – кіборг» варто «розпочати презентацією «Хто такі кіборги?», яка допоможе старшокласникам осмислити подвиг захисників Донецького

аеропорт» [7, с. 157]. Вивчення повісті Лесі Орляк доцільно розпочати із презентаційних матеріалів «Оборона м. Дебальцевого», що дасть можливість школярам чітко усвідомити, що російсько-українська війна триває з 2014 року, що уже понад 11 років українці ведуть жорстоку боротьбу за право бути вільною нацією.

Погоджуємося, що книга Марії Вітишин «Мій син – кіборг» є «цінною тим, що у ній зібрано спогади кіборгів-побратимів Івана Вітишина про страшні дні оборони Донецького аеропорту, спогади близьких і рідних про останні розмови з Героями-кіборгами» [7, с. 157]. Повість Лесі Орляк «Ти зробив усе, що зміг» формує в уяві читача позитивний образ захисника, достойний наслідування, адже Сашко Орляк – гідний син України, який понад усе любив свою Батьківщину і зробив для її захисту усе, що зміг: … *ти чесно бій прийняв, Не дбаючи про себе, І, вражений свинцем, Упав лицем на сніг, Ти не помер, А відійшов у небо, Бо на землі ЗРОБИВ УСЕ, ЩО ЗМІГ …* [4, с. 83]. Також в уяві реципієнта постає образ матері, яка гідна пам’яті свого сина-героя, яка вміє з честю нести світлу пам’ять про свого сина: *Я перед подвигом твоїм схиляю голову, мій сину, ти у бою життя віддав за свій народ, за Україну* [4, с. 6].

Цінними в обох зразках материнської прози є вставки-світлини, на яких старшокласники мають можливість розглянути обличчя хоробрих захисників України. Цікавими для огляду школярами, на наш погляд, будуть світлини побратимів Сашка Орляка – бійців протитанкового батальйону 128-ї окремої гірсько-піхотної бригади після виходу з Дебальцевого, а також світлина Сашка-воїна «Мій блокпост тепер там, де рукою подати до раю …» із книги Лесі Орляк «Ти зробив усе, що зміг». Викличуть зацікавлення, переконані, і світлини з книги Марії Вітишин «Мій син – кіборг» (розділ «Фото з сімейного архіву»).

Вважаємо, що до уроків літератури рідного краю з вивчення яскравих зразків материнської прози вчителеві варто поставитися надвідповідально, адже це уроки пам’яті про тих, хто віддав своє життя за майбутнє України, і знати про їх подвиг – наш священний обов’язок. Педагог зобов’язаний прикласти

максимум зусиль, щоб такі заняття проходили у сприятливій, творчій атмосфері. Тому важливо продумати усе до дрібниць, ввести цікаві форми роботи: зустріч-обговорення твору з авторами, творчі проєкти, підготовка презентацій, рецензій, відгуків, художніх виставок, відеоогляду книг, дослідно-пошукова робота в місцевих бібліотеках, творчі перфоменси тощо. Доцільними, на наш погляд, будуть і творчі завдання до опрацювання книг із рубрик «Літературно-мистецька вітальня», «Літературна п'ятихвилинка», «Матеріали для допитливих», «Твій словник», «Мій друг – комп'ютер», які пропонують укладачі хрестоматії «Література рідного краю. 5–11 класи» [3].

Отже, уроки літератури рідного краю у час «воєнного лихоліття» повинні ставати «уроками людяності», «уроками пам'яті», адже вони є важливим засобом посилення патріотизму й національної свідомості школярів. Сьогодні надзвичайно важливо на таких заняттях не оминати яскравих зразків материнської прози, бо вони є джерелом виховання патріотизму та самовідданості в нелегкий час, бо вони творять пам'ять про гідних синів України. Популяризація таких книг – обов'язок усіх свідомих українців, бо ми в боргу перед тими, хто помер «в Новім Заповіті З славою святих» (П. Тичина).

Список використаної літератури

1. Вітишин М. Мій син – кіборг. Тернопіль : Джура, 2022. 96 с.

2. Волинець І. М. Теорія та історія літературного краєзнавства. URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna.../2volinec.htm (дата звернення : 18.04.2025).

3. Література рідного краю. 5–11 класи: Хрестоматія. Упорядники: Білоус Н. Ю., Боруцька Л. С., Кондирєва М. М. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 600 с.

4. Орляк Л. Ти зробив усе, що зміг. Художньо-документальна повість. Тернопіль : Джура, 2017. 88 с.

5. Сеньовська Н., Скуратко Т. Діяльність освітнього волонтерського проєкту «Україні потрібен кожен» у контексті патріотичного виховання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Редактори-упорядники Пантюк М.,

Душний А., Ільницький В., Зимомря І. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 78. Том 2. С. 287−293. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/78_2024/part_2/45.pdf (дата звернення : 19.04.2025).

6. Сеньовська Н., Скуратко Т. Особливості вивчення патріотичної повісті Лесі Орляк «Ти зробив усе, що зміг» на уроках літератури рідного краю в навчальних закладах Тернопільщини. *Перехресні стежки та поза ними: розвиток жанрів та стилів у літературі* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-річчю з дня народження професора Миколи Ткачука, 7 листопада 2024 року. За заг. ред. Бородіци С. В. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2024. С. 94–98. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/ 123456789/35229/3/Tkachyk_Konf.pdf (дата звернення : 19.04.2025).

7. Сеньовська Н., Скуратко Т. Розширення тематики літературного краєзнавства (на матеріалі вивчення книги Марії Вітишин «Мій син – кіборг»). *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 січня 2025 року. За заг. ред. Грицак Н. Р. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2025. С. 154–159. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/ handle/123456789/35663 (дата звернення : 19.04.2025).

Тетяна СКУРАТКО, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка;
Алла ПАНАСЮК, кандидат філологічних наук,
викладач української мови і літератури
Тернопільського кооперативного фахового коледжу

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІСТИКИ В. ҐЖИЦЬКОГО 50–80-ИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті з'ясована жанрова своєрідність романів В. Гжицького, який творив у 50–80-х роках ХХ ст., уміло інтерпретуючи події через власне авторське «я» та народне сприймання світу. Зроблено висновок, що майстерність В. Ґжицького-романіста виявляється в багатстві лексики, щирості інтонації, народно-поетичній образності.

***Ключові слова**: В. Гжицький, жанрова своєрідність, «Кармалюк», «Опришки», романістика, «Чорне озеро».*

У наш час важливо по-новому прочитувати творчість тих письменників, творчість яких була забороненою або тенденційно потрактованою в тоталітарному метакритичному дискурсі. У час жертовної боротьби за українськість потрібно, як зазначала Віра Агеєва, «поступово повернути втрачену пам'ять» [1, с. 5]. У цьому контексті актуальною є творчість В. Ґжицького – видатного українського письменника, публіциста, мемуариста, перекладача.

Творча спадщина В. Ґжицького – малодосліджена сторінка на тлі складних літературних, суспільних та історико-політичних перипетій ХХ ст. і є вдячним матеріалом для постколоніальних рефлексій. Зауважимо, що літературознавчі розвідки по творчості видатного представника Тернопільщини В. Ґжицького

дещо фрагментарні й потребують рецепції через призму найновіших методологій (І. Дорошенко, М. Новицький, М. Плісецький, С. Шаховський). Серед сучасних дослідників творчості митця варто назвати Ю. Волощук, М. Левченко, Р. Лубківського, В. Мельника, А. Михайлову, М. Ониськіва, А. Панасюк, І. Приходько, М. Ткачука.

Проза В. Ґжицького привертає увагу правдивістю зображуваних подій, глибоким проникненням у психологію персонажів, точністю і зримістю деталей, утвердженням моральних людських чеснот. Ідейним осердям творчості митця є гуманістична ідея відродження людини й України. Зауважимо, що сьогодні твори В. Ґжицького є «неперeсічним мистецьким явищем доби «Розстріляного відродження» і вагомим внеском в естетичну думку України» [7, с. 87].

Чільне місце у творчості В. Ґжицького відводиться жанру роману («Кармалюк» (1971), «Опришки» (1960), «Чорне озеро» (1929; 1956), «У світ широкий» (1957–1958), «Великі надії» (1959–1962), «Ніч і день» (1957–1963) та ін.).

Саме в жанрі роману митець зумів, на нашу думку, розшифрувати ментальний код «української душі», адже, за визначенням укладачів «Літературознавчої енциклопедії» у 2 томах за редакцією Ю. Коваліва, для роману характерним є «панорамне зображення дійсності, багатоплановість на фабульному та сюжетному рівнях розвитку конфліктних ліній, ускладнений хронотоп, поліфонічна, часто уповільнена розповідь, супроводжувана художнім висвітленням актуальних проблем зовнішнього та внутрішнього світу» [6, с. 342].

Відтворити правдиву історію життя українського народу В. Ґжицькому вдається в жанрі історичного роману. Саме історична романістика митця стала виявом широких можливостей зануритися у глибини національного буття, доторкнутися до проблеми сторичної пам’яті, адже, як відзначали укладачі уже згадуваної «Літературознавчої енциклопедії», під історизмом розуміється «художнє осмислення подій минулого, що мають конкретно-історичний неповторний зміст і колорит» [5, с. 440].

В історичній романістиці В. Ґжицький прагне усеохоплено розкрити важливі історичні постаті. Наприклад, головний герой роману «Кармалюк»

(1971) стає «великою» людиною загальнонаціонального значення, людиною-проводирем, що іде попереду й веде за собою інших. Зауважимо, що твір має ознаки пригодницького жанру та роману-хроніки (розлога сюжетно-композиційна структура, глибока проблематика, хронологія розвитку подій). Важливо, що для витворення головного образу автор використовує виражально-зображальні засоби, характерні для пригодницького жанру (авторські відступи, ретроспекція, наратоване письмо, гіперболізація тощо). В основі творення пригодницької інтриги лежить закон несподіванки (ознака модерного письма).

У центрі історико-пригодницького роману-хроніки «Кармалюк» (1971) – пригоди головного героя (правдошукача, борця за справедливість), довкола чого вибудувано сюжетно-композиційну структуру твору. Застосовуючи метод хронологічного викладу подій, автор прослідковує життя Устима Кармалюка від народження аж до смерті: *У своєму коротенькому житті він ще пана не бачив, але чув про нього щодня – то батько прийде з роботи і говорить про лютість пана, то мати проклинає його, вернувшись з панської кухні, де відробляла панщину, то дід, бувало, завітає, та все на панів, економів і гайдуків нарікає. Того пан наказав пороти канчуками, того продав, ту виміняв на собаку. Для хлопчика пан став уособленням всього найстрашнішого, він був для малого гіршим від чорта, якого коли й згадували в домі, то тільки хрестячись. – Я вб'ю пана, як виросту, – вирішив нарешті* [3, с. 268]. Зауважимо, що В. Ґжицький витворює образ Кармалюка на основі народних традицій – чесний, справедливий, відважний, правдолюбивий, хоробрий. Він уособлює народного лідера в часи національно-визвольної боротьби українського народу проти польського поневолення. Новаторством митця в цьому романі є вміле поєднання елементів неоромантизму, реалізму, модернізму, пригод та власного домислу, історизму та народної творчості.

Яскравим зразком історичного роману у творчості В. Ґжицького є також твір «Опришки» (1960), де усі події сконцентровано довкола опришка Олекси Довбуша. Зауважимо, що робота над твором тривала понад тридцять років.

Художньо інтерпретувавши історичні факти, автор зумів показати на масштабному історичному тлі боротьбу «чорних хлопців» (опришків) під проводом свого організатора-отамана Олекси Довбуша. Дослідник творчості В. Ґжицького Р. Лубківський зазначає, що «твір читається і як достовірний документ епохи, і як своєрідна оповідь, пронизана духом пісень та легенд. Тому таким близьким для сучасного читача є те, що думає, як уявляє собі свого захисника простий люд» [4, с. 13].

Цікаво, що В. Ґжицький називає свій роман «Опришки», а не «Довбуш», акцентуючи увагу на тому, що головним персонажем твору є народ, його доля та прагнення, а Довбуш – народний поводир. Саме тому в романі зосереджено увагу на образі опришків: *І задумав Олекса піти в опришки. Зрозумів, що тільки силою можна вирвати в панів владу над хлопом, а сила в гурті, то кожен знає, ну, а гурт – це опришки* [4, с. 145]. Заслуговує на увагу виведення автором джерел опришківського руху та його причин, всеохопне розкриття теми визвольних змагань, співставлення історичного і власне авторського бачення цього руху. Підкреслюючи це, Р. Лубківський зауважує: «... витоки ... починаються, мабуть, із тієї ж подільської землі, де в народі широко побутують легенди й пісні про славного Довбуша ... Може, саме тут, серед фортечних мурів Теребовлі, майбутній письменник уперше почув легенди чи розповіді, від яких написалися перші сторінки «Опришків». Адже у XVIII ст. Теребовлянщина певною мірою стала ареною дій карпатських опришків» [4, с. 12].

Окремою сторінкою романістики В. Ґжицького є твори «У світ широкий» (1957–1958), «Великі надії» (1959–1962), «Ніч і день» (1957–1963), які вирізняються автобіографічністю та філософським переосмисленням складних подій початку XX ст.. У своєрідний літературний триптих ці романи пов’язує образ Миколи Гаєвського.

Цікавим з точки зору проблематики та наративної стратегії є роман В. Ґжицького «Чорне озеро» (1929; 1956). Порівнюючи два видання твору (1929 та 1956 років), зауважимо, що ці тексти містять відмінності. Також варто

наголосити на тому, що останній варіант твору втратив художню вартість, адже редагування тексту перетворило твір із правдиво-реалістичного на прикрашено-ідеологічний. Це пояснюється тим, що В. Ґжицький змалював у романі в реалістичному дусі актуальну та сміливу тему: боротьба алтайців у 20-х роках XX ст. проти «колонізаторів-урусів», їхній глибоко національний патріотизм та бажання жити автентичним життям. Як зазначає А. Вишнівецька, «головних героїв твору можна умовно поділити на дві групи: першу групу (центральну) представлятиме інтелігенція в образі Івана Токпака, його дочки учительки Тані та лікаря Теміра, що кожен сам по собі є втіленням національно-патріотичної та свідомої особистості, та другу групу, яку представляють місцеві шамани та «уруси», як дуальна опозиція першій» [2, с. 69].

Друга редакція роману тлумачить національне питання в дусі ленінської національної політики. Проте митець досяг нового ідейного звучання твору, увівши персонажа, історика Смирнова, що має чітку національну позицію, а також підкреслення в образі Ломова морального покруча. Погоджуємося з думкою дослідниці творчості В. Ґжицького А. Вишнівецькою, що «домінантою твору є епічно широкий погляд автора на минулу епоху та людей в їх бінарній опозиції: «свій» – «чужий», «особисте» – «суспільне» та поєднання суспільного, соціально-політичного й морально-етичного планів, при чому, як бачимо, морально-етична сторона відсувається на задній план у двох редакціях роману» [2, с. 76].

Отже, В. Ґжицький у 50–80-х роках творив переважно в жанрі роману, у якому уміло інтерпретує події через власне авторське «я» та народне сприймання світу. Майстерність В. Ґжицького-романіста виявляється в багатстві лексики, щирості інтонації, народно-поетичній образності.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ : Наукова думка, 1994. 160 с.

2. Вишнівецька А. Порівняльний аналіз двох редакцій роману «Чорне озеро» (1929 р. та 1956 р.) В. Ґжицького. *Літератури світу: поетика,*

ментальність і духовність: збірник наукових праць. За ред. Козлова А. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет». 2014. Випуск 3. С. 66–76.

3. Ґжицький В. Опришки. Кармалюк. Львів : Каменяр, 1971. 463 с.

4. Ґжицький В. Опришки: роман. Автор вступної статті Лубківський Р. М. Львів : Каменяр, 1985. 263 с.

5. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 607 с.

6. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

7. Скуратко Т. М., Панасюк А. М. Жанрова своєрідність малої прози Володимира Ґжицького. *Studia methodologica*. Тернопіль : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 57. С. 84–94.

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ, доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології;
Наталія ТОРЧИНСЬКА, кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету

ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ ПРОСТОРОВИХ ОБ'ЄКТІВ НА ВЕНЕРІ

У статті описані етимолого-словотвірні та функціональні особливості найменувань просторових об'єктів на Венері. Переважають складені назви, утворені синтаксичним способом; простими є лише найменування кратерів, утворені шляхом власне семантизації. До складу венусонімів входять астрономічні терміни, антропоніми, теоніми, власні назви міфічних істот. Майже в усіх венусонімів епонімами є субстантиви жіночого роду. Прості конструкції мають мотивацію меморіальну або номінальну; складені – комбіновану: сутнісна поєднується з номінальною або меморіальною.

Аналізовані пропріативи належать переважно до запозичених (транслітерованих із різних мов через посередництво латинської) або комбінованих власних назв. Це штучні оніми з відомою, але в основному непрозорою етимологією.

Ключові слова: *астрономічний термін, венусонім, космотопонім, мотивація, походження, семантика, структура.*

Оніми іменують різні об'єкти і, залежно від цього, мають низку особливостей, які стосуються як їх творення, так і функціювання. Наприклад, особові імена за походженням переважно є грецькими, латинськими, давньоєврейськими або слов'янськими. Назви поселень часто утворюються за допомогою суфіксів **-івк**-а, **-івц**-і, **-инц**-і, **-ів**, **-ин**, **-ець** тощо від антропонімів, гідронімів або інших ойконімів. Основним способом творення найменувань

динамічних космічних об’єктів, так званих космоорбітонімів, є лексико-семантичний, а твірними лексемами виступають міфоніми, антропоніми й інші космоніми, а також числівники, загальні назви конкретних предметів, прикметники і зоолексеми.

Аналіз сайтів Міжнародного астрономічного союзу (МАС) дозволив визначити шість критеріїв, якими мають керуватися дослідники космічного простору при іменуванні статичних денотатів (їх кваліфікуємо як космотопоніми):

1) переважно номінуються об’єкти розміром десятки й сотні кілометрів (дуже рідко об’єкти можуть мати розмір менше ніж 1 км);

2) обмежується кількість іменованих деталей на поверхні кожного космічного тіла (іменується лише те, що велике, цікаве чимось для науковців або корисне для картографічних цілей);

3) ставиться вимога уникати повторення однакових найменувань для деталей поверхні різних космічних тіл (за невеликими винятками, коли в цьому існує особлива доречність);

4) космотопоніми затверджуються Міжнародним астрономічним союзом у латинському написанні (іноді – в англійському) і зазвичай складаються із власної назви, що стоїть на першому місці, і родового терміну, розташованого після неї, причому обидва слова пишуться з великої літери. У національних терміносистемах такі найменування переважно транслітеруються (але не перекладаються), часто мають низку специфічних ознак (наприклад, українською мовою родовий термін стоїть на першому місці й пишеться з малої літери). Така структура оніма дозволяє розрізняти омонімічні найменування космічних об’єктів;

5) забороняється використовувати як твірні лексеми прізвища людей, пов’язаних із політикою або військовою сферою (однак можна це робити, якщо їхня діяльність відбувалася до XIX ст., причому носії прізвищ мають позитивну міжнародну репутацію, і повинно пройти не менше ніж три роки після їхньої смерті), а також релігією (заборона стосується сучасних світових релігій, однак

імена богів з інших релігій, насамперед античних, побутують досить часто). Для уникнення різноваріантності космотопонімів за основу береться та форма антропоніма, якій віддавав перевагу сам його носій;

6) для більшості різновидів космотопонімів пропонуються певні моделі утворення пропріативів, яких бажано дотримуватися у процесі присвоєння власних назв однотипним денотатам [2].

На нашу думку, існує нагальна потреба з'ясувати, чи відповідають найменування просторових об'єктів на Венері наведеним вище вимогам.

Наукові праці, в яких аналізуються найменування географічних об'єктів, розташованих на інших, ніж Земля, космічних тілах, практично відсутні. Цей висновок, проте, не стосується власних назв частин поверхні Місяця (так званих селенонімів), які описував Ю. О. Карпенко у книзі «Назви зоряного неба», надрукованій у Москві 1985 р., а в скороченому вигляді (як компіляція низки наукових статей) виданій українською мовою у Львові 2016 р. [5].

Також наявна певна інформація про космічну терміносистему. Це насамперед стосується «Астрономічного енциклопедичного словника», редакторами якого були Климишин І. А. та Корсунь А. О. [1]. Самостійно або у співавторстві описувала етимологічні та функціональні особливості українських космонімів, переважно сузір'їв, зірок і планет, І. Процик [7; 8]. У науково-енциклопедичному виданні «Імена України в Космосі» [4] представлені більш ніж 400 космонімів (назв малих планет, астероїдів, комет тощо), які пов'язані з Українською державою. Найбільше відомостей про вказані об'єкти дослідження наявні на сайтах Міжнародного астрономічного союзу та Вікіпедії [2]. Також зазначимо, що про особливості власних назв просторових об'єктів на Венері й Меркурії автори статті розповідали на конференціях у Києві та Кропивницькому (обидві були присвячені світлій пам'яті відомого українського ономаста В. В. Лучика), а скорочений варіант цієї статті поданий до друку у збірник наукових праць «Наукові записки» (Серія: Філологічні науки) Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (випуск 2 (213) за 2025 рік).

Слід зазначити, що терміносистема космотопоніміки раніше була майже не розроблена, оскільки Ю. О. Карпенко не пропонував власних термінів для ідентифікації різних типів космічних тіл. Фактично такі термінопоняття почали функціювати лише на початку XXI ст. передусім у статтях [10; 13], монографії «Структура онімного простору української мови» [15, с. 175–178] і навчальному посібнику «Українська ономастика» [16, с. 26–27] М. М. Торчинського, який увів у науковий обіг низку космотопонімів, таких як юпітероніми, сатурноніми, уранoніми, астероїдоніми та інші, що були додані до вже наявних в ономастиці селенонімів, марсонімів, меркуріонімів та венусонімів. Зауважимо, що в названих працях ми використовували форму «венеронім», однак вважаємо, що потрібно віддати перевагу латиномовному варіанту, відповідно, тоді в їхньому складі розрізняти венусохороніми, венусоороніми, венусократероніми тощо.

У «Словнику української ономастичної термінології» Д. Г. Бучка і Ткачової Н. В. у відповідній словниковій статті сказано, що «космотопонім – вид оніма, власна назва будь-якого природно-фізичного об’єкта рельєфу на будь-якому космічному об’єкті, насамперед на планетах і їх супутниках», різновидами кваліфіковано венусоніми, геоніми, марсіоніми та ін. [9, с. 110], проте інших підвидів не названо.

Пропонуємо й інші зміни до наведеної нами раніше космотопонімічної терміносистеми. Зважаючи на відсутність на інших космічних тілах води в рідкому стані, ми вважаємо за недоцільне виокремлювати такі власні назви об’єктів, як космогідроніми, космоокеаноніми, космопелагоніми, космофіордоніми тощо. Фактично пропонується лише два різновиди космотопонімів – **космохороніми** й **космоороніми** (власні назви територій горизонтального й вертикального членування) з підвидом останніх – **кратероніми** (найменування кратерів як об’єктів, найбільш поширених на космічних тілах). Для розрізнення їх за місцем розташування замість префіксоїда ***космо-*** додається найменування планети (для поверхні Венери, як уже відзначалося, це будуть **венусохороніми**, **венусоороніми** і

венусократероніми). Для зіставлення однотипних пропріальних одиниць у межах, наприклад, однієї планети більш зручно користуватися оберненою моделлю терміна (**хоровенусонім, оровенусонім, кратеровенусонім**).

Кількісна характеристика власних назв, виконана нами раніше, засвідчила, що космоніми– це найменше онімне поле, оскільки таких пропріативів зафіксовано понад 40 000, а серед них космотопонімів – лише близько 7 000 [14, с. 130]. Безперечно, дослідження, які будуть виконані протягом найближчого часу, збільшать чисельність таких найменувань. А поки що, за даними МАС, на планеті нараховується 2 046 венусонімів – власних назв 1 887 просторових об'єктів вертикально і лише 159 горизонтального членування.

Кількісна перевага найменувань динамічних космічних об'єктів над власними назвами статичних, а також різноплановість мотивації останніх, що пов'язано насамперед із давністю цього процесу і його природністю стосовно багатьох груп космоорбітонімів, зумовили звернення уваги на їхні етимолого-словотвірні та функціональні атрибути, свідченням чого є описи власних назв планет [17], їхніх супутників [11], галактик [6], сузір'їв і їхніх частин [12]. Водночас характеристика космотопонімів відсутня, що не дозволяє зіставити результати їх вивчення і загалом зумовлює **актуальність теми** дослідження.

Безпосередньо **мета** нашої роботи – описати особливості найменувань просторових об'єктів на Венері.

Указана мета передбачає реалізацію таких **завдань**, як уточнення космотопонімічної терміносистеми, визначення денотатно-кваліативних ознак, характеристика етимолого-дериваційних особливостей (передусім структури, способу творення, семантики твірних основ і мотивації), опис функціональних ознак.

Власна назва *Венера*, як і більшість планетонімів, є простою, архаїчною, природною, ідеологічною, запозиченою з латинської мови пропріальною одиницею з відомою і прозорою етимологією, утвореною шляхом власне семантизації від імені давньоримської богині кохання і краси [17], яка у Стародавній Греції була відома як Афродіта. Саме так ця планета іменувалася, як

відзначив Ю. О. Карпенко, в «Ізборнику Святослава» (1073 р.): *афродити* та у староукраїнській «Космографії» (XVI ст.) – перекладі латинського «Трактату про сферу» Сакробоско: *Авъфродисъ*, однак у книзі давньоримського автора Ґая Юлія Ігіна «Астрономія» (1482 р.) та в оригіналі названого вище трактату наводиться латинізований варіант планетоніма *Venus*, і така форма в нас остаточно закріпилася на межі XVII–XVIII ст. [5, с. 97–98].

В інших мовах трапляються найменування, часто пов'язані з яскравістю та привабливістю Венери, – це *Тай пай* – «велика біла зоря» (Стародавній Китай), *Зухра* – «світло, яскравість» (арабська мова), *Пташка Фенікс* або *Чапля*, пізніше *Вранішня зоря* (Стародавній Єгипет), *Ноґа* – «квітка» (іврит), *Люцифер* – «той, хто приносить світло» (латинська мова). Аналогічний переклад і грецького планетоніма *Фосфор*, однак це стосується назви вранішньої її фази (вечірня – *Геспер*, тобто «вечірня зоря»), тому що стародавні греки до Піфагора (VI ст. до н. е.) Венеру увечері і вранці вважали різними космічними об'єктами. Загалом же перша письмова згадка про планету була близько 1 600 р. до н. е. (Вавилон).

Основні фізичні характеристики Венери: це друга від Сонця планета; маса, розмір та внутрішня будова подібні до земних; обертається навколо Сонця за 225 земних діб, а навколо своєї осі (за годинниковою стрілкою) – за 243; не має супутників; внаслідок парникового ефекту температура на поверхні сягає 464° С, тобто є найвищою серед планет Сонячної системи; атмосфера гаряча і густа, тому тиск на поверхню більший за земний у 92 рази; поверхня вкрита густими хмарами, що не дозволяє спостерігати за поверхнею Венери у звичайні телескопи (однак це роблять за допомогою радіолокації, ультрафіолетових, інфрачервоних та інших знімків). Але найбільше інформації про поверхню планети дали польоти до планети космічних апаратів «Венера», «Галілео», «Кассіні», «Магеллан», «Марінер» тощо (усього протягом 1961–2018 рр. було організовано 43 космічні експедиції).

Зважаючи на те, що майже 80 % поверхні Венери – це рівнини вулканічного походження й подібні до них долини, яких, однак, кількісно

переважають метеоритні й вулканічні кратери та інші гірські ландшафти, то більшість власних назв просторових об'єктів на Венері – це венусооронімі, тобто найменування денотатів вертикального членування (вінців, гір, дюн, каньйонів тощо, а насамперед – кратерів, які кваліфікуються як западини круглої форми). Власних назв об'єктів горизонтального членування (долин, рівнин тощо), тобто венусохоронімів, значно менше. Більшість найменувань обох груп має певні особливості, залежні від типу іменованого об'єкта і його розмірів. Наприклад, кратери діаметром понад 20 км отримують прізвища відомих жінок світу, а до 20 км – просто жіночі імена; долини шириною понад 400 км – найменування Венери різними мовами, а до 400 км – імена богинь річок у різних народів; рівнини – імена героїнь міфів народів світу; інші деталі – імена різних богинь (неба, полювання, достатку, долі, кохання, пустелі, домашнього вогнища тощо) народів світу.

Денотатно-характеристичні особливості венусонімів, крім денотатно-номінативних, названих вище, включають і денотатно-кваліативні, які є досить простими: такі пропріативи кваліфікуються як абіоніми, реалоніми, макрооніми, одиничні найменування; екстралінгвальна інформація про денотати стосується переважно лише їхніх розмірів.

Характеристику венусонімів розпочнемо з кратеронімів, яких на Венері найбільше: зафіксовано майже 1 000 метеоритних кратерів діаметром від 1,5 до 280 км і приблизно 85 000 вулканічних, більшість із яких менша, ніж 5 км, і лише окремі з них мають діаметр понад 100 км. У матеріалах МАС наведено 900 венусократеронімів, і майже половина з них, переважно діаметром до 20 км, епонімами має ***жіночі імена***, які побутують у різних мовах: англійській (*Ізольда, Остін, Файга*), арабській (*Гульчатай, Зухра, Хафіза*), грецькій (*Берніс, Ірен, Хлоя*), єврейській (*Джудіт, Ебігейл, Ханна*), латинській (*Джилліан, Крістіна, Феліція*), литовській (*Гражина, Дануте, Живіле*), німецькій (*Бет, Герда, Лорелей*), португальській (*Алмейда, Клементина, Оділія*), слов'янських (*Івка, Злата, Люба*), французькій (*Жаклін, Жанна, Жизель*), шведській (*Сельма, Стіна, Фріда*), японській (*Маріко, Хіромі, Ясуко*) та ін. Зазначимо, що

походження імен, які мотивують найменування, не залежить від особливостей кратерів.

Епонімами більших за розмірами кратерів є ***прізвища жінок, які досягли успіху в певній галузі діяльності***, наприклад, у письменстві: *Браунінг* ← поетеса Елізабет Браунінг; *Деледда* ← письменниця Грація Деледда; *Крісті* ← письменниця Агата Крісті; науці: *Жоліо-Кюрі* ← фізик Ірен Жоліо-Кюрі; *Коттон* ← фізик Ежені Коттон; *Мід* (це найбільший кратер на Венері, діаметром приблизно 274 км) ← американський антрополог Маргарет Мід, зокрема астрономії: *Аглаоніка* ← давньогрецький астроном Аглаоніка; *Скарпелліні* ← італійський астроном Катерина Скарпелліні; *Федорець* ← астроном Валентина Федорець; музиці й танцях: *Бейкер* ← танцівниця Жозефіна Бейкер; *Патті* ← співачка Аделіна Патті; *Тальоні* ← балерина Марія Тальоні; образотворчому мистецтві: *Кауфман* ← живописець і графік Ангеліка Кауфман; *Мозес* ← художниця Анна Мозес; *Роза-Боньор* ← художниця Роза Боньор. Окремі найменування кратерів мотивуються ***іменами як знатних жінок***: *Ізабелла* ← кастільська й іспанська королева Ізабелла; *Клеопатра* ← цариця Клеопатра; *Хіміко* – японська цариця IV ст., так і ***їхніх звичайних носіїв***: *Бартон* ← медсестра Клара Бартон; *Ліда* ← коханка академіка Глушка Ліда; *Марія-Челеста* ← дочка Галілео Галілея Марія-Челеста.

Характерною особливістю венусократеронімів є те, шо астрономічні терміни (АТ) не входять до складу найменувань кратерів, тому такі пропріальні одиниці кваліфікуються як прості, відантропонімні, нові (затверджені МАС протягом 1980–1990-их років.; новітніх зафіксовано лише 14), меморіальні або номінальні власні назви.

У решти венусонімів термінопозначення є складником онімної лексики.

Зокрема, у власних назвах патерів (це кратери неправильної форми або низка подібних утворень) до АТ додається ***прізвище жінки, відомої в певній сфері діяльності***: науці: *патери Айртон* ← англійський фізик Герта Айртон; *Еннінг* ← англійський палеонтолог Мері Еннінг; *Стоупс* ← англійський палеонтолог Марі Стоупс, зокрема астрономії: *патери Віберт-Дуглас*

← канадський астроном Еллі Віберт-Дуглас; *Купо* ← ізраїльський астроном Ірена Купо; *Пейн-Гапошкін* ← американський астроном Сесілія Хелена Пейн-Гапошкін; письменстві: *патери Вовчок* ← українська письменниця Марко Вовчок (Марія Вілінська-Маркович); *Ліндгрен* ← шведська письменниця Астрід Ліндгрен; *Пчілка* ← українська письменниця й етнограф Олена Пчілка (Ольга Косач); акторській діяльності: *патери Дітріх* ← американська актриса німецького походження Марлен Дітріх; *Гарбо* ← американська актриса шведського походження Грета Густавссон Гарбо; *Ясай* ← угорська актриса Мері Ясай; образотворчому мистецтві: *патери Каррієра* ← італійська художниця-портретистка Розальба Каррієра; *Кассатт* ← американська художниця-імпресіоністка Мері Кассатт; *Леду* ← французька художниця Жанна Леду; музиці й танцях: *патери Гірлянда* ← американська співачка й актриса Джуді Гірлянда; *Грем* ← американська танцівниця й хореограф Марта Грем; *Даркле* ← румунська співачка Харіклея Даркле; медицині: *патери Апгар* ← американський лікар Вірджинія Апгар; *Кавелл* ← британська медсестра Едіт Кавелл; *Тротула* ← італійська лікарка Тротула. Епонімами таких найменувань є й ***іменування королев, цариць, княгинь*** тощо: *патери Боадицея* ← королева англійського кельтського племені іценів Боадицея, або Боудикк; *Разія* ← королева Делійського султанату Разія; *Ярославна* ← дружина давньоруського князя Ігоря Ярославна, і один раз – ***теонім***: *патера Бахет* ← єгипетська богиня багатства й достатку Бахет. Лише 13 із 89 таких пропріативів є новітніми власними назвами.

Найменування каньйонів (глибоких крутосхилих западин) теж відміфонімні, переважно відтеонімні, оскільки мотивуються іменами богинь, які трапляються у віруваннях різних народів світу, насамперед ***богині Місяця*** (загалом засвідчено 28 таких фіксацій: *каньйони Морана* ← чеська богиня Місяця; *Рона* ← богиня Місяця в маорі, що керує припливами й відпливами; *Со-Не* ← корейська богиня Місяця, дружина Сонця), ***лісу*** (19: *каньйони Баба-Яга* ← слов'янська лісова відьма; *Ласдона* ← головна литовська лісова богиня; *Теллерво* ← фінська лісова діва), ***полювання*** (9: *каньйони Артеміда* ← грецька

богиня полювання; *Далі* ← грузинська богиня полювання; *Коттравей* ← дравідійська (Індія) богиня полювання) тощо (7: *каньйони Артіо* ← кельтська богиня-ведмедиця; *Реітія* ← італійська (венеційська) богиня охорони здоров'я; *Чонді* ← бенгальська богиня диких тварин). Вісім таких найменувань із 63 віднесені до новітніх.

Борознами вважаються довгі, вузькі, неглибокі западини, а пропріальним складником їхніх назв є ***імена богинь війни***: *борозни Беллона* ← римська богиня війни, дружина Марса; *Еньо* ← грецька богиня війни; *Феа* ← гельська богиня війни; ***перемоги***: *борозни Намдж'ялма* ← тібетська мати перемоги; *Нарунді* ← еламська богиня перемоги; *Ніке* ← грецька богиня перемоги; ***амазонок***: *борозни Пентесілея* ← грецька цариця амазонок; *Фелеста* ← цариця амазонок у скіфських епічних переказах; *Ханекаса* ← венесуельська войовниця-амазонка; ***валькірій***: *борозни Бринхільда, Рангрід, Сігру*н ← скандинавські валькірії; ***злих войовниць***: *борозни Аріанрод* ← кельтська королева-войовниця; *Карра-махте* ← латвійська богиня-войовниця; *Магура* ← слов'янська крилата войовниця; ***інших агресивних духів та істот***: *борозни Аджина* ← таджицький злий дух; *Албасти* ← татарський злий дух; *Найок* ← суданське зле божество. Одна із 34 назв є новітньою.

Найменування круч, крутих схилів, урвищ і подібних об'єктів, яких зафіксовано сім, є новими й мотивуються ***іменами богинь домашнього вогнища*** в різних народів: *кручі Гебі* ← литовська богиня вогню й домашнього вогнища; *Гестія* ← грецька богиня домашнього вогнища; *Форнакс* ← римська богиня домашнього вогнища й випікання хліба.

Комплекс вузьких перехрещених западин має назву *лабіринт Радуниця* ← древня слов'янська ***богиня, яка охороняє душі померлих***.

Загалом власні назви борозн, каньйонів, кратерів, круч, лабіринтів, патерів та інших западин на поверхні планети можемо назвати спільним термінопозначенням **мінус-ороніми**, що означає, що об'єкти розташовані нижче від довкілля [15, с. 160]). Таких пропріативів на Венері реєструється 1 094, 36 з яких – новітні, створені у XXI ст.

За структурою це, завдяки домінуванню венусократеронімів, прості конструкції, мотивовані антропонімами (жіночими іменами (іноді пестливими формами) або прізвищами відомих жінок). Значно менше складених пропріальних одиниць (159 фіксацій), які поєднують астрономічні терміни й теоніми (імена богинь Місяця, лісів, полювання, війни, перемоги, домашнього затишку тощо), антропоніми (прізвища відомих жінок) та власні назви міфічних істот. Мотивація таких пропріативів – меморіальна або сутнісно-меморіальна, номінальна або сутнісно-номінальна.

Проблемним питанням вважаємо побутування пропріальної частини складених найменувань у називному відмінку замість родового, що засвідчено в більшості джерел, насамперед іншомовних, а вітчизняні реєстри вже подають відповідний переклад. Для визначення основних характеристик це не має суттєвого значення.

Якщо об’єкти рельєфу знаходяться вище від довкілля, то їхні власні назви кваліфікуються як **плюс-ороніми** [15, с. 160], і такими є найменування й окремих гірських вершин і хребтів (гір, горбів, гребенів, дюн, корон, куполів), і підвищених великих площ (височин, земель, плато, тесер).

Серед таких пропріативів переважають власні назви корон, або вінців, – певних підвищень на стику тектонічних плит, розміром від 150 до 600 км. Серед 347 таких найменувань 21 онім є новітнім. Складником таких конструкцій є переважно ***імена богинь землеробства й родючості*** в різних народів: греків (*корони Артеміда, Деметра* й *Карпо*), римлян (*корони Копія, Помона* й *Церера*), ацтеків (*корони Кецальпетлатль, Коатліуке, Шілонен*), єгиптян (*корони Амент, Бахет, Хекет*), скандинавів (*корони Геф’юн, Едда, Ембла*), індусів (*корони Прітхіві, Пуранді, Тадака*), слов’ян (*корони Дидилія, Живана, Триглава*), ***інші теоніми*** (*корона Нінмах*, яка була богинею-матір’ю в шумеро-аккадській міфології; *корона Хен-Е* – богині Місяця в китайців), а також ***прізвища реальних жінок*** (*корони Ерхарт* ← авіатор Амелія Ерхарт; *Кассат* ← американська художниця-імпресіоністка Мері Каасат; *корона Найтінгейл* ← сестра милосердя Флоренс Найтінгейл).

До складу найменувань гір включені й назви вулканів, тому що більшість гірських утворень має вулканічне походження. Із 124 онімів 22 є новітніми, і всі вони мотивовані іменами богинь і духів, які у віруваннях народів світу відповідають за різні ділянки. Зокрема, як епоніми виступають ***імена богинь кохання*** (*гори Алексота* ← литовська богиня кохання; *Вар* ← скандинавська богиня кохання; *Ерзулі* ← гаїтянська богиня кохання вуду), ***світанку*** (*гори Бекума, Джаель, Ушас* ← відповідно ірландська, єврейська й індійська богині світанку), ***землі, плодючості*** (*гори Анала* ← індуїстська богиня плодючості; *Апі* ← скіфська богиня землі; *Чіуакоатль* ← ацтекська богиня родючості), ***гір*** (*гори Гаурі* ← індійська богиня гір; *Ірніні* ← ассірійсько-вавилонська богиня кедрових гір; *Скаді*, найвища гора на Венері, висотою приблизно 10 700 м, названа в честь велетня Скаді (інші варіанти – Скарі, Скаті), що асоціюється з горами, зимою й полюванням), ***лісу, рослин і квітів*** (*гори Талло* ← грецька богиня квітучої рослинності; *Тууліккі* ← фінська богиня лісу; *Шочікецаль* ← ацтекська богиня квітів), ***інтелекту і творчості*** (*гори Тулі* ← самоанська богиня творіння; *Сефіра* ← іспанська богиня інтелекту і творчості; *Тома* ← тибетська богиня інтелекту і творчості), ***водних стихій*** (*гори Венілія* ← древня італійська богиня моря; *Самодіва* ← болгарське крилате водне божество; *Фараварі* ← мадагаскарська богиня води), ***стихійних лих*** (*гори Дзалархонс* ← богиня вулканів племені хайда; *Лу-Віт* ← богиня вулканів Малтнома і Клікітат; *Шала* ← фінікійська богиня бур) тощо (*гори Абеона* ← римська богиня мандрівників; *Дану* ← кельтська мати богів; *Мокоша* ← головна богиня східнослов'янських народів). Зважаючи на те, що складником таких пропріативів є АТ, майже всі такі венусооронімами мають сутнісно-номінальну мотивацію (за винятком назви *гори Максвелла* – єдиної на Венері, де епонімом виступає прізвище чоловіка – фізика Джеймса Клерка Максвелла, який передбачив існування радіохвиль).

Власні назви куполів (невеликих округлих гір чи пагорбів), 19 із 63 яких є новітніми, теж мотивуються ***теонімами*** або ***міфонімами*** грецького (*куполи Ейрен, Мейбойя, Ясо* ← грецькі богині відповідно неба, бджіл та здоров'я,

медицини й одужання), японського (*куполи Кваннон, Отафуку Отохіме* ← японські богині відповідно милосердя, радості, мистецтва і краси), слов'янського (*куполи Гречуха* ← українське польове божество; *Зоря* ← слов'янська богиня світанку; *Подага* ← слов'янська богиня погоди), скандинавського (*куполи Ангрбода* ← скандинавська титанида; *Герд* ← скандинавська небесна діва; *Нертус* ← германо-скандинавська богиня рослинності) та іншого (*куполи Ісмо* ← фінська богиня вітру; *Моноші* ← бенгальська богиня змій; *Шамірам* ← вірменська богиня кохання) походження.

Найменування гребенів (лінійних узгір'їв звивистої форми), яких на карті Венери зафіксовано 103 (три із них відкриті у XXI ст.), аналогічно мотивовані ***іменами богинь***, які трапляються в різних народів, насамперед греків (*гребені Гера, Ірис, Нефела* ← грецькі богині відповідно неба, хмар і веселки), римлян (*гребені Лаверна, Фулгора, Юнона* ← римські богині відповідно темряви, блискавки й неба), слов'ян (*гребені Денниця, Зоряниця, Метелиця* ← слов'янські богині відповідно дня і світла, нічної блискавки, снігової бурі), литовців (*гребені Ауска, Аушра, Безлеа* ← литовські богині відповідно сонячних променів, світанку, вечірнього світла) тощо (*гребені Азіак* ← ескімоська богиня погоди; *Аді́ті* ← індійська богиня неба; *Зоріле* ← молдовська богиня світанку). Часто трапляються венусооронімами, похідні від іменувань відьом (*гребені Полудниця, Рокалі, Спідола* ← відповідно слов'янська, грузинська й латвійська відьми) та інших міфічних істот (*гребені Камарі* ← грузинська небесна діва; *Нічка* ← українське небесне божество; *Сальме* ← естонська небесна діва).

Менш продуктивні власні назви пагорбів (невеликих піднесених ділянок рельєфу), три із 16 яких є новітніми (*пагорби Ашерата, Ран, Урутонга*). Характерною ознакою таких пропріативів є те, що астрономічний термін уживається у формі множини. Основними епонімами їх є ***імена володарок водної стихії***, на зразок: *пагорби Ран* – скандинавської морської богині; *Тянь-хоу* – покровительки моряків у китайській міфології; *Юрате* – морської богині в литовців; рідше – жінок, певною мірою причетних до води: *пагорби Мольца* –

матері сирен у грецькій міфології; *Салофи* – дівчинки з легенди самоа про акулу й черепаху.

Серед десяти найменувань підвищень, на вигляд як млинці з круглими обрисами та плоскою вершиною, один є новітнім, і всі вони мають у складі імена ***богинь річкових вод***: *височини Егіна* ← грецька річкова німфа; *Кармента* ← римська богиня джерел; *Флосхільда* ← німецька річкова німфа.

Назви трьох дюнних полів, ідентифікованих як хвилі, мотивовані іменами ***богинь пустелі*** в арабській, аравійській та шумерській міфології: *хвилі Аль-Узза, Менат, Нінгаль*.

Підсумовуючи, зазначимо, що серед 666 найменувань одиничних гірських об'єктів новітніми є 69. Усі пропріативи – це складені конструкції (модель «АТ + теонім, міфонім або антропонім») із сутнісно-номінальною, рідше – сутнісно-меморіальною мотивацією.

Найменування окремих гірських об'єктів менш продуктивні, ніж власні назви підвищених територій.

Такими, зокрема, є назви тесер – сильно пересічених підвищених ділянок поверхні планети, які займають понад 7,3 % всієї території і зверху подібні до черепиці. Основна модель такого пропріатива – це «АТ + теонім», яким є ***ім'я богині щастя, долі, везіння*** тощо в міфах і переказах народів світу, переважно греків (*тесери Афіна, Немесіда, Тихе*), римлян (*тесери Салус, Теллура, Фортуна*), єгиптян (*тесери Месхенет, Солдет, Шайт*), семітів (*тесери Манат, Мені, Хусбішаг*), скандинавів (*тесери Оддібьорл, Снотра, Урд*), литовців (*тесери Верпея, Гегуте, Лайма*), слов'ян (*тесери Зустріч, Суденіця, Судіца*), серед яких трапляються оніми з виразним українським забарвленням (*тесери Доля, Лихо, Недоля*).

У складі трьох таких найменувань використано термін «мозаїка», співзвучний із поняттям «черепиця», що поєднується з теонімом (*мозаїки Доу Му, Гілтіне* і *Маго-Халмі*, мотивовані відповідно іменами китайської богині життя і смерті, литовської богині злої долі і корейської богині-помічниці).

Усі 66 конструкцій є складеними, похідними від астрономічних термінів і теонімів, утвореними синтаксичним способом, із сутнісно-асоціативною мотивацією, новими (новітньою є лише пропріатив *тесер Мафбет*, затверджений 2003 р.).

Власні назви хвилястих поверхонь складаються з астрономічного терміна «хвиля» й імен ***богинь або міфічних істот, які в різних народів світу пов'язані із землею*** (*хвилі Еріу* ← ірландська мати-земля; *Кайван* ← ефіопська мати-земля; *Сонмунде* ← корейська богиня гір), ***вогнем*** (*хвилі Ней-Анкі* ← мати вогню в хантів; *Прауріме* ← литовська богиня вогню; *Турмам* ← господиня вогню в нівхів), ***водою*** (*хвилі Болотниця* ← слов'янська болотна русалка; *Рафара* ← мадагаскарська богиня води; *Цунгі* ← богиня води Хібаро в Еквадорі), ***тваринами*** (*хвилі Джабран* ← абхазька богиня кіз; *Каапу* ← полінезійська богиня акул; *Нінгьо* ← японська богиня риб) тощо (*хвилі Аргімпаса* ← скіфська богиня кохання; *Мамапача* ←богиня землетрусів в інків; *Мерт* ← єгипетська богиня музики і співів). Шість із 54 онімів новітні.

Інші назви підвищених територій менш продуктивні.

Три найменування великих височин, які кваліфікуються як землі, складаються з АТ та імен богинь любові в грецькій, аккадській і слов'янській міфології (*землі Афродіта, Іштар* і *Лада*).

Аналогічні епоніми фіксуємо у власних назвах плоскогір'їв, де АТ «плато» функціонує у сполученні з ***іменами богині кохання*** у вірмен (*плато Істхік*), богині любові і війни в індусів (*плато Лакшмі*), богині кохання, здоров'я і плодючості в етрусків (*плато Туран*) і богині подружнього кохання і щастя в римлян (*плато Віріплаца*), причому два останні оніми є новітніми.

Структура мінус-онімів майже не відрізняється від будови плюс-оронімів: це складені сутнісно-номінальні конструкції, до складу яких входить відповідний астрономічний термін та ім'я богині кохання, щастя, долі, везіння, річкових вод різних народів. Лише дев'ять із 127 таких пропріативів є новітніми.

Найменування рівнин, які протиставляються горбистій поверхні, кваліфікуються як **нуль-ороніми** [15, с. 161], на нашу думку, краще віднести до хоронімів, тому що ознака горизонтального членування переважає ознаку вертикального. До складу венусохоронімів належать власні назви рівнин, долин, регіонів і ліній.

Найменування нижчих, ніж навколишній рельєф, рівнинних територій складаються з АТ та ***імен героїнь міфів, легенд, казок народів світу*** (як уже відзначалося, у джерелах практикується вживання двох форм міфоніма – в називному й родовому відмінках, на зразок: найбільша на Венері, розміром 7 520 км, *рівнина Ґвіневера* і *рівнина Ґвіневери*, і перевагу ми віддаємо першому варіанту, зареєстрованому в документах Міжнародного астрономічного союзу). Крім того, двічі трапляються паралельні прикметникові форми: *Айбарчинська рівнина, Ахтамарська рівнина*, хоча більш поширені субстантивні конструкції: *рівнини Айбарчин, Ахтамар*. У ролі пропріальної частини засвідчено імена міфічних істот грецького (*рівнини Аталанта, Ніобея, Хелен*), кавказького (*рівнини Гунда, Тиллі-Ханум, Тинатин*), середньоазійського (*рівнини Айбарчин, Жибек, Каникей*), прибалтійського (*рівнини Лаймдота, Одра, Ундина*), слов'янського (*рівнини Лібуше, Снігурочка*) походження, зокрема й оніми з виразним українським колоритом (*рівнини Берегиня, Нявка, Русалка*). Серед 41 пропріатива немає жодного новітнього.

37 найменувань долин шириною понад 400 км – це поєднання АТ зі ***словом Венера*** мовами народів світу (*долини Вакарін, Утрениця, Ютрженка* ← Венера литовською, давньосхіднослов'янською і польською мовами), а в 35 назвах долин шириною менше, ніж 400 км, АТ сполучається з ***іменами богинь річок*** у різних народів (*долини Белісама, Мартув, Самундра* ← кельтська, киргизька та індійська річкові богині, зокрема й *долина Ніпра* ← слов'янська богиня річки Дніпро). Як бачимо, вибір епоніма для найменувань долин залежить від розміру іменованого об'єкта. Серед 72 таких пропріативів чотири створені у XXI ст.

Як регіони або області кваліфікуються великі ділянки поверхні Венери, які на фоні інших виділяються своєю яскравістю. Два такі венусохороніми, утворені наприкінці 1970-их років, названі за ***першими літерами грецького алфавіту***: *області Альфа* і *Бета* (так переважно позначаються зорі), а решта 19 отримали ***імена жінок-велетнів*** (*області Белл, Неринга Ульфрун* ← англійська, литовська, скандинавська жінки-велетні) і ***титанид*** (*області Астерія, Мнемозина, Фібі* ← грецькі титаниди); один пропріатив включає ***давньосхіднослов'янський міфонім*** (*область Василиса*). Усі 22 оніми – складені нові конструкції.

Власні назви ліній, що виділяються на поверхні Венери як горизонтальні об'єкти, теж віднесені до венусохоронімів, а їхніми епонімами переважно є імена богинь війни (*лінії Бадб, Морриган, Харіаса* ← відповідно ірландська, кельтська, німецька богині війни), інших ***негативних явищ*** (*лінії Агрона* ← валлійська богиня різанини; *Брекста* ← литовська богиня нічної пітьми; *Сарикиз* ← узбецький злий дух), ***амазонок*** (*лінії Антіопа, Іпполита, Лампедо* ← грецькі амазонки), хоча трапляються й ***імена богинь, позбавлених такої агресивної конотації*** (*лінії Пенардун* ← кельтська богиня неба; *Тезан* ← етруська богиня світанку; *Таукхуд* ← адигейська хоробра жінка-воїн, добра духом). П'ять із 24 таких складених структур є новітніми назвами.

Усі 159 власних назв горизонтальних об'єктів, дев'ять з яких зареєстровані у XXI ст, – складені конструкції, утворені синтаксичним способом, із сутнісно-номінальною мотивацією, що складаються з астрономічного терміна й переважно імені богинь або міфічних істот жіночої статі.

Загалом венусоніми є складеними найменуваннями (56,01 %: *гора Апай, долина Байара, область Тетус*), крім венусократеронімів (43,99 %: *Анісія, Інга, Ютта*), однак формально серед останніх можна диференціювати і складні (36: *Джекс-Блейк, Радміла, Уолстонкрафт*) та складені (29: *Аннія Фаустина, Бан Чжао, Мона Ліза*) назви, оскільки, як бачимо, таку форму мають твірні антропоніми. Усі найменування кратерів утворені шляхом власне семантизації (*Моніка, Рут, Юлія*), а інші венусоніми – синтаксичним (*корона Бона, пагорб*

Ашерат, патера Еліот). Астрономічні терміни входять до складу 56,01 % онімів: ***долина** Кімтинь, **корона** Мому, **патера** Тей*; антропоніми (імена або прізвища) – 48,38 %: *патери **Жемайте**, **Сафо**, **Тисдейл***; теоніми – 37,44 %: *долина **Анукет**, каньйон **Латона**, корона **Музамуза***; інші міфоніми (найменування міфічних істот) – 18,48 %: *долина **Халанасі**, каньйон **Місне**, корона **Мумбі***; планетонім Венера різними мовами – 1,81 %: *долини **Балтіс, Нахід, Хоку-ао***. Прості пропріальні одиниці мають мотивацію меморіальну («увічнюють пам'ять про людей, події або інші реалії» [15, с. 448] ; 24,32 %: кратери *Абінгтон* ← англійська актриса Френсіс Абінгтон; *Галле* ← австрійська скрипачка Вільгеміна Галле; *Хансберрі* ← американський драматург Лоррейн Хансберрі) або номінальну (похідні, вторинні найменування, які використовуються без будь-якого мотиву [15, с. 457]; 19,46 %: кратери *Ірина, Таня, Ханна*); складені – сутнісну («трансформовані одиничні апелятиви, зміст яких безпосередньо пов'язаний із тими функціями, які повинен виконувати денотат» [15, с. 443]), поєднану з номінальною (51,36 %: *борозна Феа*, *гребінь Нічка, рівнина Йорона*) або меморіальною (4,38 %: *патери Сакс* ← шведський драматург Неллі Сакс; *Сіддонс* ← англійська актриса Сара Сіддонс; *Типпора* ← єврейська учена-медик Типпора). Як нові можна ідентифікувати 93,99 % венусонімів (кратер *Абра* – 1997 рік фіксації; *долина Бастрик* – 2000 р.; *патера Ідзумі* – 1985 р.), як новітні – 6,01 % (*каньйон Лесавка* – 2003 р.; *корона Куліміна* – 2006 р.; *тесера Джиєста* – 2019 р.). Крім ороніма *гори Максвелла* (якщо *області Альфа* і *Бета* теж віднести до фемінітивів), в усіх венусонімів, крім АТ, епонімами є субстантиви жіночого роду: *корона Джавін* ← литовська богиня урожаю; *патера Барнс* ← американська льотчиця Флоренс Лоу «Панчо»; кратер *Софія*.

Більшість венусонімів є запозиченими пропріативами (транслітерованими з різних мов через посередництво латинської (рідко – англійської) мови: *каньйон Діана, корона Джорд,* кратер *Сайда*) або комбінованими (якщо астрономічний термін є рідномовним: *долина Тауруа*, *земля Афродіта*, *пагорб Бохпе*), значно рідше – питомими (*борозна Перуниця*, *земля Лада, пагорб Зоря*). Це штучні оніми з відомою, але не завжди прозорою етимологією (непрозора;

кратер *Декен, патера Ентоні*, *тесера Клото*; прозора – кратер *Катя, корона Артеміди*, *рівнина Русалка*), причому непрозора більш продуктивна.

Як функційні ознаки власних назв просторових об'єктів на Венері відзначаємо їхню належність до наукового стилю мовлення, віднесення до пасивної лексики й перебування в потенційному колі; емоційну нейтральність; низьку частотність і маловідомість; поширення окремих найменувань у мові і практичну відсутність їх у мовленні; низьку варіативність; перебування у складі назв відмінюваних (прості оніми: кратери *Антоніна, Глорія, Юлія*), незмінних (частина простих: кратери *Войнич, Гюзель, Ірен* і складених: *плато Астхік, плато Лакшмі, плато Туран*) або відмінювано-незмінних (складені пропріативи: *долина Хельмут, корона Деметри*, *патера Клеопатра*) конструкцій. Прості венусоніми мають омонімічні лексеми, якими є імена або прізвища їхніх епонімів (кратери *Валентина, Галина, Джонсон* – австралійська льотчиця Емі Джонсон).

За зразком реєстрів Міжнародного астрономічного союзу пропріальну частину складених власних назв просторових об'єктів на Венері подано в називному відмінку (*долина Омутниця, корона Церера, тесера Кручина*).

Етнокультурна знаковість найменувань просторових об'єктів Венери практично відсутня, адже такі оніми не фіксуються в нашому фольклорі, у віруваннях, традиціях і звичаях українського народу. Натомість планетонім *Венера* згадується у формах ***Вечірня, Ранішня, Ранкова, Світова зоря*** або ***Зірниця***. Як зазначав В. В. Жайворонок, «народ здавна вбачає в подвійній появі тієї самої зірки ніби два світила, говорячи: «Зірок на небі незліченно, а зорі дві – Світова і Вечірня, вони стали вже, як Христос народився», хоч насправді йдеться про ту саму. Вечірня зоря постає в народній уяві як ключниця неба… Символ кохання, а також нареченої, породжений астральним культом предків» [3, с. 84].

В етносвідомості інших народів Венера теж фіксується, наприклад, як покровителька богів та аур в індуїзмі. Згідно з віруваннями ацтеків, Венера була богинею вітру. До запозичених у греків краси й кохання, за які відповідала

Афродіта, у Стародавньому Римі додалися бажання, секс, плодючість, весна, сади, процвітання й перемога. У Середні віки астрологи пов'язували з Венерою кохання, жіночність і привабливість людини, любов і гармонію у шлюбі, щастя й ніжність, мистецтво та естетику.

Після Марса саме Венера посідає друге місце серед планет Сонячної системи за тією роллю, яку вона відіграє в художній літературі, кіно й музиці.

Зокрема, про радянську геологорозвідувальну експедицію на Венеру розповідається в романі українського письменника Володимира Владка «Аргонавти Всесвіту» (1935 р.). Переважна більшість тогочасних майстрів пера уявляли життя на Венері подібним до земного, але в далекому минулому, про що свідчать насамперед твори радянських авторів Олександра Біляєва «Стрибок у ніщо» (1935 р.), Євгена Войскунського та Ісая Лукодянова «Плескіт зоряних морів» (1970 р.), Севера Гансовського «Врятувати декабра» (1967 р.), Олександра Казанцева «Онуки Марса» (1963 р.), Георгія Мартинова «Сестра Землі» (1959 р.), Віктора Сапаріна «Небесна Кулу» (1958 р.), «Повернення круглоголових» (1960 р.) і «Зникнення Лоо» (1960 р.), Юрія і Світлани Сафронових «Онуки наших днів» (1959 р.), Аркадія і Бориса Стругацьких «Країна багряних хмар» (1957 р.), Олександра Шалімова «Планета туманів» (1967 р.) та інших, причому в багатьох романах надто декларативно простежується домінування методу соцреалізму, зокрема пропаганда радянського способу життя. Більш різноплановими є твори зарубіжних авторів Айзека Азімова «Лаккі Стар і Океани Венери» (1954 р.), Пола Андерсона «Великий дощ» (1954 р.), Едгара Берроуза «Пірати Венери» (1934 р.), «Покинутий на Венері» (1935 р.), «Карсон Венеціанський» (1939р.) і «Втеча на Венеру» (1946 р.), Рея Бредбері «Все літо в один день» (1954 р.), Стенлі Вайнбаума «Поїдачі Лотоса» (1935 р.), Роберта Гайнлайна «Космічний кадет» (1948 р.) і «Марсіанка Подкейн» (1963 р.), Фрідріха Дюрренматта «Операція «Вега» » (1954 р.), Франсіса Карсака «Втеча Землі» (1960 р.), Генрі Каттнера «Нічна битва» (1943 р.) і «Лють» (1947 р.), Станіслава Лема «Астронавти» (1951 р.), Клайва Стейплза Льюїса «Переландра» (1943 р.), Олафа Стейплдона

«Останні й перші люди» (1930 р.) тощо. Як бачимо, більшість творів про планету написані в середині XX ст., коли про Венеру не було достовірної інформації. Звичайно, у творах трапляються й географічні назви, які, проте, не пов'язані з реальними венусотопонімами. До того ж, тоді б це були вже венусопоетоніми.

Рідше планетонім фіксується в кінематографі («20 мільйонів миль до Землі» (1957 р.) Натана Джуана, «Королева космосу» (1958 р.) Едварда Берндса, «Планета штормів» (1961 р.) Павла Клушанцева), музиці (пісні «Венера» Леді Гаги і «Ранкова зірка» групи «Рамштайн»; альбоми «В саду Венери» групи «Модерн Токінг» і «Нічний політ на Венеру» групи «Боні М»), образотворчому мистецтві (наприклад, на картинах Вінсента ван Гога «Зоряна ніч» (1889 р.), «Дорога з кипарисом та зорею» (1990 р.), «Білий дім уночі» (1990 р.)). Венера в цих творах кваліфікується як артіфрагментонім.

Порівнюючи результати проведеного аналізу венусонімів з вимогами до космотопонімів, затвердженими Міжнародним астрономічним союзом, можемо стверджувати:

по-перше, дійсно, на планеті іменуються здебільшого великі об'єкти, розміром десятки і навіть сотні кілометрів;

по-друге, кількість однотипних денотатів обмежується (рідко перевищує число 100, за винятком найменувань кратерів, яких зафіксовано 900);

по-третє, практично відсутні назви-омоніми;

по-четверте, більшість венусонімів затверджена Міжнародним астрономічним союзом у латинському написанні (модель «власна назва + астрономічний термін», обидва слова пишуться з великої літери); українською мовою найменування транслітерується (не перекладається), АТ стоїть на першому місці й пишеться з малої літери, а власне назва – на другому, пишеться з великої літери, паралельно функціює в називному або родовому відмінку (за аналогією до терміносистеми МАС, віддаємо перевагу першому варіанту). Власні назви кратерів в обох терміносистемах є однослівними конструкціями;

по-п’яте, епонімами венусонімів здебільшого є антропоніми (жіночі імена безвідносно до їхніх носіїв або прізвища жінок із позитивною міжнародною репутацією), теоніми (крім належних до трьох світових релігій) та найменуваннями міфічних істот багатьох народів світу;

по-шосте, більшість однотипних просторових об’єктів має чітко визначені моделі утворення їхніх назв, яких дослідники майже завжди намагаються дотримуватися.

Для об’єктивного визначення етимолого-деривaційних і функціональних особливостей космотопонімії Сонячної системи (денотатно=характеристичні ознаки практично в них збігаються) потрібно схарактеризувати найменування просторових об’єктів на інших планетах, їхніх супутниках та деяких астероїдах, що і можна вважати завданням ономастів-космонімістів на перспективу.

Список використаної літератури

1. Астрономічний енциклопедичний словник. За загальною редакцією Климишина І. А. та Корсунь А. О. Львів : Головна астрономічна обсерваторія НАН України : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. 548 с

2. Венера. URL : https://surl.gd/zlevrg (дата звернення: 12.04.2025).

3. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2018. 758 с.

4. Імена України в Космосі : науково-енциклопедичне видання. Під ред. Вавилової І. Б. і Плачинди В. П. Львів; Київ, 2003.

5. Карпенко Ю. Назви зоряного неба. *Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні*. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2016. С. 88–151.

6. Киселиця В., Торчинський М., Торчинська Н. Власні назви галактик : структура, словотвір, мотивація *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. 2024. Випуск 15. С. 130–144.

7. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 4. Астрономічні назви. Укладачі : Процик І., Тимошик Г. Львів, 2006. 140 с.

8. Процик І. Словник власних астрономічних назв української мови. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні*. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підтригача НАН України, 2014. С. 318–336.

9. Словник української ономастичної термінології. Укладачі : Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

10. Торчинський М. М. Власні назви космічних об'єктів. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. Випуск 24, ч. 3. С. 311–315.

11. Торчинський М. М. Власні назви природних супутників планет : денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Випуск 13 (81). С. 330–335.

12. Торчинський М. М. Власні назви сузір'їв : словотвір і функціонування в українській мові. *Sborník příspěvků. Univerzita Palackého v Olomouci*. Olomouc, 2023. С. 24–29.

13. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура космоорбітонімії як складник української ономастичної терміносистеми. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2013. Випуск 9. С. 95–102.

14. Торчинський М. М. Кількісна характеристика найменувань космічних об'єктів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. Хмельницький, 2019. Випуск 6. С. 127–131.

15. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

16. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2010. 237 с.

17. Торчинський М., Торчинська Н. Денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості власних назв планет. *Студії з ономастики та етимології*. 2021–2022. Відповідальний редактор Шульгач В. П. Київ, 2022. С. 177–190.

Олена ТУРЧАК, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри європейських і східних мов та перекладу
Університету імені Альфреда Нобеля

ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ОПОВІДАННІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ДЕРЕВІЙ»

У науковій розвідці аналізуються підрядні речення як один із засобів художньої виразності в оповіданні Григора Тютюнника «Деревій». Зокрема, приділено увагу функціям підрядних компонентів. Зазначається, що підрядні речення надають розповіді семантичної насиченості, логічної завершеності та дозволяють якомога глибше проникнути в художні деталі й висвітлити провідну ідею твору.

Ключові слова: *емоційність, образність, підрядне речення, підрядний компонент, функції підрядних речень.*

Українська література 60-х років ХХ ст. відзначається плеядою видатних митців, серед яких чільне місце посідає Григір Тютюнник. Мала проза письменника свідчить про його глибоке, філософське розуміння дійсності. У центрі уваги Григора Тютюнника – людина та спектр її різноманітних почуттів: радість, біль, жаль, самотність, вдячність, розчарування, презирство, ніжність, любов тощо. Сам митець говорив: «Кожен письменник обирає тему найближчу, найріднішу його життєвому досвідові і – неодмінно – своєму ідеалові людини в тому часі, у якому він живе. Найдорожчою темою, а отже й ідеалом, для мене завжди були і залишаться доброта, самовідданість і милосердя людської душі в найрізноманітніших проявах» [1]. Григір Тютюнник надзвичайно тонко відчував людську душу, саме тому його герої істинні, справжні, реальні. Вони – носії української ментальності, окремі світи зі своїм «Я», в образах яких «екзистенційно-загальнолюдське прозирає крізь традиційно-побутове, конкретно-історичне й національне» [2, с. 222]. Письменник настільки об’ємно

розкрив внутрішній світ персонажів, що його оповідання та новели за глибиною соціально-психологічного та морально-етичного відображення людського буття можна співвіднести з повістями та романами.

Важливим засобом художньої виразності у творах Григора Тютюнника є підрядні речення, які надають розповіді семантичної насиченості, логічної завершеності й дозволяють якомога глибше проникнути в деталі розповіді, висвітлюючи провідну ідею творів. В оповіданні «Деревій» підрядні компоненти виконують різноманітні функції:

– слугують засобами деталізації переживань Данила Коряка та його дружини, які згадують молодість, напр.: *І обом їм робиться трохи сумно,* ***бо знають, що таки не буде*** [3, с. 92];

– підсилюють емоційну напругу та драматизм окремих епізодів, напр.: *... наказує вона, запинаючи хустку,* ***бо має провести його до порома і переправити, щоб зосліпу у воду не впав.*** *І більш нічого не каже, знаючи,* ***що дорогою, як буде в тому потреба, встигнуть про все перегомоніти*** [3, с. 90];

– уточнюють часові межі чи умови, за яких розвиваються події, напр.: ***А вже коли сонечко вимахне з-за дерев і настил на поромі закурить сріблястим відпаром****, просихаючи, вирушають на той бік* [3, с. 92]; *Та, кажу, може б, і признав,* ***якби ж трохи далі стояли*** [3, с. 94]; *... а то, дивись, і на карти кинуть,* ***як нікого з чоловіків поблизу немає*** [3, с. 95]; *Увійшов у хату, підождав,* ***доки жінка з батьком та матір'ю наобнімаються*** *...* [3, с. 95];

– конкретизують мету та причину, напр.: *... треба було винести з хати сіно й жолобки з-під насіння,* ***щоб просихали на сонці****, протерти вікна, розікласти свою примусію,* ***щоб всяка річ своє місце знала****, поставити сітку на ярку, розтикати попід стелею деревій,* ***щоб зміцнити вологий весняний дух у своїй загородці ...*** [3, с. 93]; *Дим од багаття погустішав у ній, духом став крутіший,* ***бо вологість налягла*** [3, с. 95]; *До дротянки його не підпускають,* ***щоб не оступився, бува, та у воду не впав або руку в шківець не встромив, бо такий щирий у роботі, що аж похапливий*** [3, с. 92];

– розширюють текстову структуру через окремі подробиці, напр.: *А додому прийшла, цілий вечір ту долоню,* ***котрою тебе торкнулася****, до серця тулила* [3, с. 91]; *Приставши до берега, Данило й Полька виходять на галявину, стоять якийсь час мовчки, поглядають у той бік,* ***куди Данилові йти*** [3, с. 92]*; Від неї на ліс, на черемховий цвіт,* ***що деінде вже проклюнувся білими вічками****, лягла широченна, мабуть, вона сягала аж до Псла, тінь* [3, с. 95]; *І саме в цей момент на стежці,* ***що вела з гори до сторожки****, почувся хрускіт сухенького хмизу* [3, с. 96];

– пояснюють мотивацію дій персонажів, напр.: *Висидів цілісіньку зиму на печі, подурнішав дід, то кортить якогось дива начуватися,* ***щоб мізки розворушить*** ... [3, с. 96].

Григір Тютюнник часто використовує підрядні компоненти для передачі думок головного героя Данила Коряка, що дозволяє читачеві спостерігати за перебігом його міркувань, роздумів, сумнівів тощо, напр.: *Данило відсунув двері, вдихнув сирої погрібної пітьми, напоєної духом підопрілого сіна з примістки й торішнього акацієвого насіння,* ***що лишилося невисіяним****, і сів на поріжку, відчуваючи,* ***що вже ніколи в світі, до смерті, до сліпоти, не піде звідси, з розсадника, що тільки й жив узимку мрією про цю мить*** ... [3, с. 93].

Підрядні частини, ужиті в описах природи, надають тексту змістових нюансів, індивідуалізують авторське світобачення та світосприйняття, напр.: *А в сторожці пахло сонцем,* ***що цілий день угрівало долівку та стіни,*** *сухими теплими ящиками з-під насіння та деревієм* [3, с. 96].

Нагромадження різних за значенням підрядних речень створює атмосферу спокою, уповільнюючи ритм викладу, напр.: ***Коли внизу між стовбурами дерев за річкою зринуло червоне коло місяця****, Данило увійшов до сторожки, намацав примістку й ліг:* ***доки вепри вийдуть на пасовисько****, можна трохи перепочити. І думалося йому про те,* ***що зараз робить Полька****, про дива,* ***що літають чи не літають у небі,*** *– Бог з ними, – про дітей та онуку десь там, у далекому невідомому Харкові,* ***коли б то хоч вони пожили по-людськи, в мирі, тиші та супокої*** [3, с. 96].

Отже, підрядні речення насичують мову оповідання «Деревій» образністю, передають складність та багатогранність людських переживань, підкреслюють логічність викладу, роблять текст емоційно впливовим.

Список використаної літератури

1. 30 цитат Григора Тютюнника. URL : https://hvilya.com/news/culture/30-tsytat-grygora-tyutyunnyka.html (дата звернення: 31.01.2025).

2. Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. Київ : Дух і літера, 2004. Т. 2. 386 с.

3. Тютюнник Г. М. Твори. Київ : Молодь, 1984. 578 с. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Tutunnyk_Hryhir/Tvory_zb.pdf? (дата звернення: 31.01.2025).

Дар`я ШЕВЧЕНКО, студентка групи ФУМм-24-1
Хмельницького національного університету
Науковий керівник – Марія ГАВРИШ,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено вплив соціальних мереж на активізацію вживання фемінітивів в українській мові. Проаналізовано особливості їхнього функціонування в постах, коментарях і блогах. Звернено увагу на продуктивні моделі словотворення, а також на суспільне сприйняття фемінітивів серед користувачів Інтернету.

Ключові слова: *гендер, мовна норма, словотворення, соціальні мережі, фемінітив.*

Актуальність проблеми. У сучасному українському суспільстві тривають глибокі процеси мовної трансформації, пов’язані з утвердженням гендерної рівності, демократичних цінностей та оновленням мовних норм. Одним із ключових елементів цих змін є повернення та активне використання фемінітивів – мовних форм, що позначають жінок за професією чи соціальним статусом. Попри те, що фемінітиви є питомими для української мови, довгий час їхнє вживання було обмежене або вважалося недоречним в офіційній комунікації. Разом із розвитком цифрових технологій та розширенням соціальних мереж фемінітиви отримали новий імпульс до популяризації. Саме соціальні мережі стали дієвим інструментом для формування нових мовних звичок, публічного обговорення мовних інновацій і зміцнення тенденцій до гендерно чутливого мовлення. Водночас існує і спротив частини суспільства до

активного вживання фемінітивів, що зумовлює необхідність комплексного дослідження цього явища.

Актуальність теми зумовлена потребою осмислення того, як цифрові платформи впливають на розвиток сучасної української мови, які механізми поширення фемінітивів у соцмережах є найбільш ефективними та як ці мовні практики впливають на суспільне сприйняття ролі жінки в професійному і публічному просторі.

Метою дослідження є з'ясування ролі соціальних мереж як інструменту формування, поширення та закріплення фемінітивів у сучасній українській мові, а також виявлення механізмів, через які цифрові платформи впливають на мовну норму, громадську думку та мовну поведінку носіїв мови в контексті гендерної чутливості.

Виклад основного матеріалу. Фемінітиви – іменники жіночого роду на позначення жінок за їхніми професіями, посадами, видами зайнятості чи іншими ознаками. «Лінгвальна категорія жіночості (фемінітивності) – узагальнене абстраговане поняття, якому підпорядкована сукупність лексичних і словотвірних одиниць, об'єднаних загальним значенням «особа жіночої статі». До фемінітивів належать субстантиви, що виникали впродовж усієї історії розвитку української мови та зафіксовані в наукових джерелах як питомі або запозичені слова [2].

Фемінітиви досліджуються в різних наукових напрямах – лінгвістиці, соціолінгвістиці, феміністичній критиці, гендерознавстві. Такі дослідники, як М. Сербін, Л. Ставицька, І. Фаріон, Н. Шульга, розглядають фемінітиви як засіб мовної рівності та елемент мовної політики. У контексті соціальних мереж аналіз фемінітивів здійснюється фрагментарно, переважно в журналістських або блогових публікаціях. Це свідчить про необхідність комплексного лінгвістичного аналізу мовних практик на платформах Facebook, Instagram, TikTok, X (Twitter) тощо.

Соціальні мережі створюють умови для масового поширення фемінітивів, оскільки поєднують публічне та приватне мовлення. За допомогою постів,

коментарів, сторіз, відео тощо користувачі апробують нові мовні форми, отримуючи негайний зворотний зв'язок. Найуживаніші фемінітиви в соціальних мережах: *журналістка, блогерка, психологиня, маркетологиня, дизайнерка, депутатка, вчителька, менеджерка, інженерка, айтішниця*.

За нашими спостереженнями, аналіз контенту Facebook і Twitter засвідчив, що фемінітиви використовуються переважно в позитивному або нейтральному контексті, хоча не обходиться без спротиву чи іронії. Відеоплатформи (TikTok, YouTube Shorts) активно сприяють візуалізації образу жінки-фахівчині, де фемінітиви слугують інструментом самопрезентації.

Проте інтернет-користувачі поділяються на прихильників і противників фемінітивів. Частина вважає їх маркером сучасного прогресивного мовлення, інші – штучними або непотрібними. Дослідження показують, що молодь (18–30 років) схильна позитивно сприймати фемінітиви, особливо жінки, які ототожнюють ці форми з повагою до своєї ідентичності. Популяризація фемінітивів не відбулася без спротиву. У коментарях під публікаціями з фемінітивами часто можна побачити зауваження на кшталт «вуха ріже», «це неграмотно», «не звучить природно». Противники вказують на «штучність» деяких форм або порушення звичних мовних норм [3].

Фемінітиви також стали частиною «мовної моди». Їхнє використання часто розглядається як ознака обізнаності, прогресивності, освіченості. Для молодіжної аудиторії, що активно спілкується у TikTok чи Instagram, фемінітиви стали частиною цифрової ідентичності.

Водночас важливо зазначити, що соціальні мережі не лише відображають, а й формують мовні тенденції. Вони стають середовищем, де фемінітиви не просто вживаються, а активно обговорюються, удосконалюються, іноді навіть жартівливо трансформуються. Такі платформи створюють простір для взаємодії мовців із різних соціальних груп, що посилює вплив нових мовних форм. Користувачі, особливо молодь, часто запозичують мовні моделі одне в одного, що сприяє закріпленню фемінітивів у розмовному й публічному мовленні.

Завдяки широкій доступності соцмереж, фемінітиви стали помітними навіть серед тих, хто не має філологічної освіти. Участь у дискусіях щодо фемінітивів стимулює мовну рефлексію – люди починають замислюватися над тим, як говорить і яку ідеологію несе їхня мова. Зростання уваги до гендерно маркованої лексики змушує і традиційні медіа, і освітні установи реагувати на нові запити мовної практики [1].

Фемінітиви дедалі частіше з'являються в заголовках новин, публічних виступах, рекламі. Це свідчить про поступову нормалізацію таких форм у суспільному дискурсі. Соціальні мережі, на відміну від офіційних мовних джерел, діють швидше, гнучкіше і менш нормативно. Саме ця риса робить їх ефективним чинником мовної популяризації.

Отже, фемінітиви в соціальних мережах не просто відображають мовні зміни – вони є каталізатором суспільних трансформацій. Соцмережі функціонують як полігон для мовного експерименту, де фемінітиви здобувають легітимність через повторюваність, видимість і підтримку впливових осіб. Активне використання фемінітивів у соціальних мережах демонструє демократизацію мовної норми, сприяє мовній рівності та підтримує гендерно інклюзивне мовлення.

Список використаної літератури

1. Дільна О. Жіночі назви за фахом у медичній терміносистемі української мови. *Лінгвоекологія: мова медицини*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, Львів, 22–23 лютого 2023 року С. 36–42. URL : https://surl.lu/wvgump (дата звернення : 14.04.2025).

2. Жалко Т. Фемінітиви як вияв гендерної культури у сучасному масмедійному дискурсі. *Методологічні та методичні проблеми викладання у сучасному освітньому процесі* : матеріали доповідей (статей, тез) учасників/учасниць XII науково-практичної інтернет-конференції, Луцьк, 29 листопада 2022 р. Луцьк : КЗВО «Луцький педагогічний коледж» – ВІППО.

2022. С. 40–46. URL : https://vippo.org.ua/files/school/2022-1680087175186409.pdf#page=41/ (дата звернення : 13.04.2025).

3. Структурно-семантичні та функційні вияви фемінітивів у сучасному українському молодіжному мовленні: кваліфікаційна робота з української мови Вірьовки Н. П. Київ, 2022. 122 с. URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/2792/+ВІРЬОВКА%20кваліфікаційна%20магістра%202022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення : 14.04.2025).

Василь ЯЦІЙ, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу історії української мови та ономастики
Інституту української мови НАН України

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ТРЬОХ КОЗАЦЬКИХ ПРІЗВИЩЕВИХ НАЗВ[1]

У статті продовжуємо серію етимологічних студій українських козацьких особових найменувань, засвідчених у «Реєстрі Війська Запорозького 1649 року». На ґрунті апелятивного та пропріального як автохтонного, так і інослов'янського матеріалу встановлено праслов'янські витоки досліджуваних антропонімів – Андрушко ***Кликунєнко*** (Брацлавський полк), *Игнатъ* ***Мазачєнко*** (Чигиринський полк) та *Васил* ***Чоръновай*** (Корсунський полк).

Ключові слова: *антропонім, апелятив, ойконім, особова назва, прізвище, словотвірна модель, споріднені антропоніми.*

Науковий аналіз власних особових назв завжди актуальний і важливий, оскільки цей різновид nomina propria у вітчизняній ономастиці (як у синхронії, так і в діахронії) досі цілісно не описаний і не вивчений. Тому перед українськими ономастами попереду стоїть ще багато важливих і непростих питань, які потрібно вирішити, щоб отримати відповідний результат довгих і скрупульозних досліджень – ґрунтовні словники і з топонімікону, і з антропонімікону України. Сказане частково знаходить підтримку в словах українського вченого А. П. Непокупного, який, як відомо, частину своїх досліджень у своєму житті присвятив вивченню української антропонімії, зокрема її міжетнічним зв'язкам. Тож дослідник писав: «Складність її (антропонімії. – *В. Я.*) дослідження полягає в тому, що це найчисленніша категорія ономастикону взагалі, в якій, крім загального, діє ще й чимало індивідуального» [32, с. 571].

Мета чергової пропонованої статті з питань ономастики – здійснення етимологічного аналізу окремих українських антропонімів, засвідчених у «Реєстрі Війська Запорозького 1649 року».

Предметом дослідження цієї роботи є кілька реєстрових козацьких антропонімів, вибраних із «Реєстру Війська Запорозького 1649 року», зокрема: Андрушко *Кликунєнко* (Брацлавський полк), Игнатъ *Мазачєнко* (Чигиринський полк) та Васил *Чоръногай* (Корсунський полк).

Незважаючи на те, що український антропонімікон у порівнянні з топонімікономзібраний і досліджений значно більше[2], проте ще досі залишається суттєва прогалина у вивченні історичних і сучасних українських антропонімів.

Отож нижче в алфавітному порядку ми спробуємо здійснити описово-етимологічні ескізи вищевказаних особових козацьких найменувань.

Староукраїнський козацький двокомпонентний антропонім **Андрушко *Кликунєнко*** засвідчений у строях Брацлавського полку в середині XVII ст. [32, с. 237]. Аналізована особова назва *Кликунєнко* утворилася, швидше за все, від прізвиська **Кликун* за допомогою поширеного українського патронімного форманта *-єнк-о* (*-енк-о*). Буквально антропонім означає ‘син *Кликуна*’. Твірне прізвисько реконструюється як псл.**klikunъ* ‹ дієслова **klikati* + суфікс *-unъ*. Досліджуючи антропонімну суфіксацію, відомий український антропоніміст Ю. К. Редько у свій час зазначав про те, що суфікс *-ун* агентивний, тобто виражає назву діяча [30, с. 43], оскільки приєднується до дієслівних основ.

У відомих нам слов’янських антропоніміконах подібні прізвища не засвідчені. Проте, якщо брати до уваги семантичне наповнення особової назви *Кликун* та його морфемну характеристику (наявність суфікса *-ун*), сюди додамо ще аналогічні сучасні українські прізвища: *Бовкун* [2, с. 101], *Буркун* [40, с. 22], *Верескун* [24, с. 53], *Говорун* [19], *Крикун* [43, с. 167], *Шептун* [19] і под. Семантика антропонімної основи може бути мотивована спорідненими українськими, як-от: д.-руськ. *кликунъ* ‘крикун’, ‘глашатай’, ст.-укр. *кликун* ‘нічний сторож, який відгукується на оклики’ [47, 10, с. 42], укр. *клику́н* ‘той,

хто привселюдно щось оголошував’ [18, 1, с. 349] та інослов’янськими, наприклад: блр. *клікýн* ‘кликун’, діал. *клікýн* ‘загонщик на полюванні’, рос. діал. *кликýн* ‘про людину, яка страждає від нервової хвороби’, ст.-пол. *klikun* ‘нижчий судовий чин’, схв. діал. *клȉкȳн* ‘вид орла Aquila pomarana’ [47, 10, с. 42–43] апелятивами. Таким чином, первісне значення прізвиська *Кликун*, яке стало твірним для розглядуваного прізвища, пов’язане з апелятивом *кликун*, що означав *‘той, хто на весь голос щось оголошував; нічний сторож; глашатай; крикун’.

Насамкінець додамо, що зазначений антропонім відбито і в основі ойконіма *Klikuny,* 1883 р. в колишньому Троцькому повіті [49, IV, s. 145] ‹ ОН **Klikun* у формі мн.

Власна особова назва реєстрового козака **Игнатъ *Мазачєнко*** задокументована у списках Вереміївської сотні Чигиринського полку з-за Дніпра [32, с. 46]. Антропонім *Мазачєнко* розглядаємо як дериват, який утворився за допомогою патронімного суфікса *-єнк-о* (*-енк-о*) від прізвиська **Мазач*. У свою чергу, особова назва **Мазач* безпосередньо мотивована відповідним апелятивом. На користь цих слів додамо такий слов’янський матеріал: пол. діал. *mazacz* (рідкісне) ‘нечупара, нехлюй’, чеськ. *mazač* ‘той, хто маже, нехлюй’, слвн. *mazáč* ‘замазура, мазій’, болг. *маза́ч* ‘той, хто маже, мазальник’, схв. *мàзāч* ‘той, хто маже; нечепура, нехлюй’ [47, 18, с. 21] і под. На основі цих фактів імовірна нескладна реконструкція праантропоніма **Mazačь*, що сягає апелятива псл. **mazačь*, утвореного від основи дієслова **mazati* та суфікса *-(а)čь*, який, як відомо, з-поміж іншого, надавав словам агентивності, тобто слугував для утворення назви діяча [29, с. 114–115]. До таких номенів можна віднести наступні споріднені апелятивні утворення, як, скажімо: *в’язач, клепач, копач, плескач, сівач, читач* і под. Серед українських прізвищ досить багато антропонімів із такою семантикою, які, по-перше, характеризують людину за дією, а по-друге, вказують на недогляд за собою, за своєю зовнішністю, неохайність. На підтвердження цих слів наведемо кілька українських особових назв (хоч у вітчизняному антропонімікoні засвідчено

чималу низку таких прізвищ), наприклад: *Богомаз* [1, с. 73], (вторинне на -’*ук*) *Богомазюк* [22, 8, с. 47], *Кривомаз* [44, с. 147], *Мазан* [28, с. 81], *Мазенко*, *Мазієнко* [19], *Мазій* [35, с. 146], а також *Нескреба* (м. Маріуполь Донецьк. обл.) [запис наш], *Нечведа* [23, с. 730], *Нечепура* [25, с. 71], (похідні патроніми на *-енк-о*) *Нечепуренко* (м. Балаклія Харківськ. обл.) [запис наш], *Нечупуренко*, *Свинко* [19] тощо.

До реєстру Куришкової сотні Корсунського полку серед інших внесено і власну особову назву **Васил *Чоръно́бай*** [32, с. 146]. Щодо аналогічних структурно-семантичних антропонімних дериватів типу composita додамо такі, як-от: ст.-укр. Грицько *Чоръно́бай* (козак із цієї ж сотні й полку), θєдор *Чорно́бай* (Імгліївська сотня Корсунського полку), Иванъ *Чоръно́баи* (сотня Максима Городинського цього ж Корсунського полку), (споріднене) Яковъ *Самба́и* (Ладижинська сотня Уманського полку), 1649 р. [32, сс. 146, 155, 232], Мишка *Чернобаевъ* (‹ **Чернобай*), 1686 р., ст.-блр. Васко *Чернобай*, 1592 р. [37, сс. 425, 821], сучасні прізвища блр. *Сухабай*, *Чернобай*, *Чорнобай*, *Чыстабаеў* (‹ **Чыстабай*) [5, сс. 400, 447, 456], рос. (вторинні утворення на *-ев*) *Долгобаев* [21, с. 381] (‹ **Долгобай*), *Дикобаев*, *Краснобаев*, *Лежебаев*, *Чистобаев*, *Шаробаев* [19] (‹ **Дикобай*, **Краснобай*, **Лежебай*, **Чистобай*, **Шаробай*) і под.[3] Як бачимо з наведеного онімного матеріалу, структурно антропонім *Чоръно́бай* – композитний дериват, який схематично ще можна зобразити так: основа прикметника + дієслово.

Розглядуваний антропонім, швидше за все, через проміжну прізвискову ланку має апелятивне походження. Подібні міркування щодо цього знаходимо й у дослідженнях відомого українського ономаста М. Л. Худаша, який також розглядав антропонім *Чорно́бай* як відапелятивне утворення, причому, на думку дослідника, «*чорно́бай* – це народнорозмовний, може, з гумористично-зневажливим відтінком, синонім нейтральних і загальновідомих слів *знахар*, *шептун*, *замовляч*, *ворожбит* або й *чорнокнижник* (виділення наші. – *В. Я.*)». Докладніше ще див.: [41, с. 162–163, а також 50 – з літературою][4]. З огляду на сказане, можна беззастережно вважати композитну ОН *Чорно́бай* ‹ апелятива

**чорнобай* ‹ псл. **čьrnobajь*. У структурі останнього, таким чином, убачаємо прикметникову основу *чорн-* (пор., наприклад, укр. *чо́рний* (переносне) ‘властивий злісній, низькій, підступній людині’; 34, XI, с. 352–354) ‹ псл. **čьrn*(*-o*) [47, 4, с. 155] і корінь *-бай* (~ укр. *ба́яти* ‘говорити, розповідати’; 34, I, с. 116) ‹ псл. **bajь* [47, 4, с. 155]. Стосовно семантики й мотивації номена **чорнобай* слід, вочевидь, припускати, що так первісно могли прозивати людину, яка займалася чаклунством із допомогою пекельних сил, різноманітної магії, була чорнокнижником. На підтримку такого пояснення потенційного апелятива наведемо спільнокореневі загальні назви, зокрема: укр. діал. *байко́* ‘казкар, брехун’ [13, 1, с. 157], рос. діал *краснобáй* ‘промовець’, *обáй* ‘пліткар’ [33, 15, с. 180; 22, с. 343] та ін.

На побутування розглядуваної особової назви у східних слов’ян указують, зокрема, й топоніми, твірною основою яких став цей антропонім. На підтвердження сказаного наведемо такі ойконіми: укр. *Чорнобай* (2 фіксації), *Чорнобаї, Чорнобаївка* (2 фіксації) – сучасні населені пункти в Полтавській, Рівненській, Харківській та Херсонській обл. [38, сс. 393, 433, 465, 612, 632], (похідні) блр. *Чернобаиха* – назва поселення в колишній Вітебській губ., рос. *Чернобаево* – населений пункт у колишній Смоленській губ. [48, X, с. 106] і под.

Здійснений аналіз трьох козацьких прізвищевих назв *Андрушко* ***Кликунєнко***, *Игнатъ* ***Мазачєнко*** та *Васил* ***Чорънобай*** дає можливість констатувати, що розглянуті антропоніми – слов’янського походження, в основі яких лежать віддієслівні апелятиви, генетично вкорінені у праслов’янську лексичну спадщину.

---

[1] а) стаття підготовлена в межах теми відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови Національної академії наук України «Українська апелятивна та пропріальна лексика як джерело етимологічних досліджень» цільової комплексної програми Відділення літератури, мови та мистецтвознавства Національної академії наук України «Мовний складник української ідентичності» (термін виконання: початок – І квартал 2022 р., закінчення – IV квартал 2026 р.; державний реєстраційний номер роботи 0122U000675);

б) пропонована стаття продовжує серію попередніх публікацій із цієї проблематики, опублікованих у: *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Бондаренко І. П., Івакін Г. Ю., Самойленко Г. В., Телегін Д. Я. (відп. ред.), Терпиловський Р. В. та ін. Київ : Науково-дослідний центр «Часи козацькі», 2009. Випуск 18. С. 330–335; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Бондаренко І. П., Івакін Г. Ю., Самойленко Г. В., Телегін Д. Я. (відп. ред.), Терпиловський Р. В. та ін. Київ : Науково-дослідний центр «Часи козацькі», 2010. Випуск 19. С. 398–400; *Культура слова*. Ред. колегія : Єрмоленко С. Я. (відп. ред.), Городенська К. Г., Гриценко П. Ю., Сюта Г. М., Матвіяс І. Г. та ін. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. Випуск 73. С. 121–126; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Бондаренко І. П., Івакін Г. Ю., Самойленко Г. В., Терпиловський Р. В. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. Випуск 20. Ч. ІІ. С. 63–68; *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Полюга Л. М. (гол. ред.), Городенська К. Г., Гриценко П. Ю., Жайворонок В. В., Мойсієнко А. К. та ін. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2011. Випуск 1. С. 323–331; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В. О. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. Випуск 21. Ч. І. С. 260–266; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В. О. та ін. Київ; Нікополь : СПД Фельдман О. О., 2013. Випуск 22. Ч. ІІ. С. 197–203; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В. О. та ін. Київ; Ніжин : ТОВ «ВІО-поліграфісти», 2014. Випуск 23. С. 470–476; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В. О. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2015. Випуск 24. С. 428–435; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В. О. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. Випуск 25. С. 515–521; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Івакін Г. Ю. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. Випуск 26. С. 483–489; *Нові дослідження*

пам'яток козацької доби в Україні : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Івакін Г. Ю. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2018. Випуск 27. С. 387–391; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Константинов В. О. та ін. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2019. Випуск 28. С. 428–432; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових статей (присвячується 400-річчю заснування Ніжинського реєстрового козацького полку та 395-річчю надання Ніжину Магдебурзького права). Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Зозуля С. Ю., Івакін В. Г. та ін. Ніжин; Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. Випуск 29. С. 416–421; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Присвячується 30-річчю проголошення Незалежності України. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Зозуля С. Ю., Івакін В. Г. та ін. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2021. Випуск 30. С. 380–385; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Присвячується захисникам України, гідним нащадкам славного козацького роду. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Зоць Т. М., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Зозуля С. Ю. та ін. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2022. Випуск 31. С. 273–280; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових праць. Ред. колегія : Титова О. М. (відп. ред.), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Горькова А. О. та ін. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2023. Випуск 32. С. 211–217; *Славістичні студії*: *лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Голова редколегії Подлевська Н. В.; відп. за випуск Торчинська Н. М. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2023. Випуск 14. С. 215–227; *Поділля. Філологічні студії* : електронний збірник наукових праць. Гол. ред. Торчинський М. Хмельницький, 2024. Випуск 17. Т. ІІ. С. 177–191 (режим доступу : https://ukr.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/12/zbirnyk-2.pdf); *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових статей. Присвячується захисникам України, гідним нащадкам славного козацького роду. Ред. колегія : Титова О. М. (голова), Біляєва С. О., Виногродська Л. І., Гоменюк В. М., Горькова А. О. та ін. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. Випуск 33. С. 268–272; *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових статей. 2025. Випуск 34 (*у друці*).

[2] Див. деякі вітчизняні лексикографічні й монографічні напрацювання з цієї проблематики : С. П. Бевзенко [3; 4], Ю. І. Блажчук [6; 7], Б. Б. Близнюк [8], Ф. Богдан [9], С. О. Вербич [10; 11], Л. І. Винар [12], І. В. Єфименко [14; 15; 16], Р. Й. Керста [20],

І. Д. Красовський [26], Р. І. Осташ [27], Ю. К. Редько [29; 30; 31], О. С. Стрижак [36], І. Д. Фаріон [39], М. Л. Худаш [41; 42], В. П. Шульгач [45] та багато ін.

[3] Зауважимо, що найбільший нині слов'янський антропонімний матеріал особових назв з коренем **Baj-* у препозиції та з компонентом **-baj* – у постпозиції (уточнимо, що мова йде про композитні деривати й не тільки) зібрав і проаналізував відомий український ономаст В. П. Шульгач, який, відповідно, розглянув цей антропонімний пласт в окремому підрозділі «Похідні з коренем **Baj-*» розділу «До праслов'янського антропонімного фонду» своєї чергової монографії «Нариси з праслов'янської антропонімії» (Ч. ІІ) [46]. Докладніше див.: Список використаної літератури.

[4] Водночас наголосимо, що існує дещо інше припущення української вченої І. В. Єфименко про те, що ОН *Чорнобай* (у дослідниці – *Чернобай*) – вірогідний дериват від імені-композита *Чорнобай* (або ж відповідно *Чернобай*) на зразок рос. *Черноборъ*, чеськ. *Črnhost*, хорв. *Černogar*, серб. *Črnomir* ‹ псл. **čьrnobaj*ь. Більш докладно про це в: [17, с. 79].

Список використаної літератури

1. Афган, прописаний у серці. Ред. колегія : Гаркуша О. М., Шклярський Ю. О., Дем'яненко О. М. та ін. Миколаїв : Миколаївська обласна друкарня, 2004. 374 с.

2. Афганська неоголошена війна (1979–1989): вінницький вимір: Бібліографічний покажчик. Уклад.: Авраменко Г., Кізян О., Добровольська Н.; Вступна стаття Кирилішика П. Вінниця : ТД «Эдельвейс и К», 2004. 124 с.

3. Бевзенко С. П. З історії української антропономастики (на матеріалі реєстру Київського і Білоцерківського полків 1646 р. за публікацією О. М. Бодянського 1874 р.). *Тези доповідей V Міжвузівської республіканської славістичної конференції 25–30 вересня 1962 р*. Ужгород, 1962. С. 40–42.

4. Бевзенко С. П., Волочанська Л. Є., Мефодовський С. І., Олійникова В. П. Українські прізвища правобережної Середньої Наддніпрянщини в XVIII ст. *Питання сучасної ономастики*. Відп. ред. Цілуйко К. К. Київ : Наукова думка, 1976. С. 151–153.

5. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1969. 506 с.

6. Блажчук Ю. І. Вплив етнофактора на структуру антропонімікону Уманщини (на матеріалі прізвищ козаків Уманського полку за даними «Реєстру

усього Війська Запорізького ...»). *Традиційне і нове у вивченні власних імен*: тези доп. Міжнар. ономастичної конференції (Донецьк-Горлівка-Святогірськ, 13–16 жовтня 2005 р.). Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2005. С. 64–67.

7. Блажчук Ю. І. Семантика твірних основ прізвищ Уманщини XVII ст. (на матеріалі прізвищ козаків Уманського полку за даними «Реєстру усього Війська Запорізького ...»). *Записки з українського мовознавства* : збірник наукових праць. Відп. ред. Бондар О. І. Одеса : Астропринт, 2006. Випуск 16. С. 79–86.

8. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Львів, 1997. 280 с.

9. Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпеґ; Ванкувер : Накладом Ономастичної комісії УВАН і Канадськ. Назвознавч. Ін-ту, 1974. 354 с.

10. Вербич С. О. Антропонімікон Острожчини XVI–XVII ст. з погляду походження. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : збірник наукових статей. Ред. колегія : Бондаренко І. П., Івакін Г. Ю., Самойленко Г. В., Телегін Д. Я. (відп. ред.), Терпиловський Р. В. та ін. Київ : Науково-дослідний центр «Часи козацькі», 2006. Випуск 15. С. 239–243.

11. Вербич С. О. Особові назви козаків Нової Запорозької Січі: етимологічний коментар. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Відп. ред. Мартинова Г. І. Черкаси : Брама-Україна, 2006. С. 32–35.

12. Винар Л. Початки українського реєстрового козацтва. *Український історик*. 1964. № 2. С. 56–68; № 3. С. 52–65.

13. Етимологічний словник української мови: В 7-и т. За ред. Мельничука О. С. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

14. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. на *-енк*(*о*) (етимологічна інтерпретація). *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецк, 2000. Выпуск 6. С. 66–70.

15. Єфименко І. В. З історії виникнення та розвитку українських прізвищевих назв. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 75–88.

16. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. Київ : Поліграф д-ця Інституту історії України НАН України, 2003. 168 с.

17.Єфименко І. В. Українські антропонімні композити XVII ст. (на матеріалі «Переписних книг 1666 р.»). *Єфименко І. В. Дослідження з антропонімії*. Відп. ред. Карпенко О. П. Київ; Луцьк : Терен, 2021. С. 76–80. (серія «Бібліотека української ономастики»).

18. Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. Львів : З друкарні товариства імені Шевченка, 1886. Т. 1–2.

19. Жертвы политического террора в СССР. URL : http://lists.memo.ru (дата звернення: 09.01.2025).

20. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. Київ : Наукова думка, 1984. 152 с.

21. Книга памяти Украины : Николаевская область. Гл. ред. Герасимов И. А. и др. Одесса : Маяк; Николаев : Илион, 2007. Т. 12. 512 с.

22. Книга пам’яті України : Житомирська область: У 12-и т. Ред. : Герасимов І. О., Петронговський Р. Р. та ін. Житомир : Редакційно-видавниче державне підприємство «Льонок», 1995. Т. 8. 640 с.

23. Книга пам’яті України : Івано-Франківська область: У 3-х т. Ред. Герасимов І. О. та ін. Львів : Каменяр, 2001. Т. 2. 758 с.

24. Книга скорботи України : Херсонська область. Ред. колегія: Лебедь В. О. та ін. Херсон : Олді-плюс, 2003. 535 с.

25. Костюк М. Горстка сміху : монографія. Надвірна : Визволення, 2003. 76 с.

26. Красовський І. Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.: За матеріалами Йосифінського поземельного кадастру 1787–1788 рр. Львів : Видавниче підприємство «Край», 1993. 194 с.

27. Осташ Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника). *Реєстр Війська Запорозького 1649 року*: *Транслітерація тексту*. Підгот. до друку: Тодійчук О. В. (гол. упоряд.), Страшко В. В., Осташ Р. І. та ін. Київ : Наукова думка, 1995. С. 517–567.

28. Радіон С. Словник українських прізвищ в Австралії. Мельбурн : Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук, 1981. 177 с.

29. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.

30. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ : Радянська школа, 1968. 256 с.

31. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ. Львів : ТОВ «Простір-М», 2007. Т. 1–2.

32. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. Підгот. до друку: Тодійчук О. В. (гол. упоряд.), Страшко В. В., Осташ Р. І. та ін. Київ : Наукова думка, 1995. 592 с.

33. Словарь русских народных говоров. Под ред. Филина Ф. П., Сороколетова Ф. П., Мызникова С. А. Москва; Ленинград, Санкт-Петербург : Наука, 1965–2021. Выпуск 1–52.

34. Словник української мови. Гол. ред. Білодід І. К. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.

35. Сорока М. М. З Олімпії до Афін – через Україну. Київ : ВАТ Вид-во «Київська правда», 2005. 368 с.

36. Стрижак О. С. Козаки. *Українська пропріальна лексика* : матеріали наукового семінару (13–14 вересня 2000 р.). Відп. ред. Желєзняк І. М. Київ : Кий, 2000. С. 149–162.

37. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен. Санкт-Петербург : Типография Скороходова И. Н., 1903. 857 с.

38. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. Відп. ред. Попівський М. Ф. Київ : Українське вид-во політичної літератури, 1947. 1064 с.

39. Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів : Літопис, 2001. 371 с.

40. Хто є хто в економіці, науці, культурі Криму. Авт.-упоряд. Болгов В. Київ : ВАТ «Поліграфкнига», 2003. Випуск IV. 248 с.

41. Худаш М. Л. Складні українські особові назви середини XVII ст. (на матеріалі Реєстру запорізького війська Богдана Хмельницького, складеного після Зборівського договору 1649 р.). *Питання історії української мови*. Відп. ред. Гумецька Л. Л. Київ : Наукова думка, 1970. С. 158–176.

42. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

43. Черноморець В. О. Історія слободи Пісочинської. Харків : Константа, 2005. Книга 1. 236 с.

44. Чорнобильська трагедія: 20 років болю, страждань, сподівань. Авт.-упоряд. Красильніков С. Київ : ВАТ «Поліграфкнига», 2006. 192 с.

45. Шульгач В. П. «Реєстр війська Запорозького 1649 року» як етимологічне джерело. *Матеріали Міжнародної славістичної конференції пам'яті професора Костянтина Трофимовича, 1–3 квітня 1998 р.*: У 2-х томах. Ред. Моторний В. Львів : Літопис, 1998. Т. І. С. 108–114.

46. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ : Кий, 2015. Ч. ІІ. 504 с.

47. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Под ред. Трубачева О. Н., Журавлева А. Ф., Варбот Ж. Ж. Москва : Наука, 1974–2014. Выпуск 1–39.

48. Russisches geographisches Namenbuch. Begr. von Vasmer M. Wiesbaden : Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1962–1980. Bd I–X.

49. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. Sulimierskiego F. Warszawa : Nowy Świat, 1880–1902. T. I–XV.

50. Wójtowicz M. Древнерусская антропонимия XIV–XV вв.: Северо-Восточная Русь. Poznań : UAM, 1986. 305 с.

Oksana CHAIKA, D. Sc. in Pedagogy, Ph.D. in Linguistics,
Associate Professor, Vacatrice University of Luxembourg

Оксана ЧАЙКА, кандидат філологічних наук,
доцент Люксембурзького університету

AI TRANSLATION FOR LOW-RESOURCE LANGUAGES: CHALLENGES AND FUTURE DIRECTIONS FOR UKRAINIAN AND LUXEMBOURGISH

ПЕРЕКЛАД ШІ ДЛЯ МОВ ІЗ МАЛИМ РЕСУРСОМ: ВИКЛИКИ ТА МАЙБУТНІ НАПРЯМИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ ТА ЛЮКСЕМБУРЖЦІВ

This paper explores the challenges of AI-powered translation for low-resource languages, focusing on Ukrainian and Luxembourgish. It highlights issues such as limited datasets, cross-linguistic interference, and grammatical complexities that affect translation accuracy. The study proposes solutions including custom corpora development, human-in-the-loop feedback, and advanced language models to enhance both linguistic precision and cultural relevance.

***Keywords**: AI translation, low-resource languages, Ukrainian, Luxembourgish, linguistic interference.*

AI translation is essential for both preserving cultural heritage and facilitating global communication. Low-resource languages, such as Ukrainian and Luxembourgish, benefit from AI's ability to break language barriers, increasing accessibility to information and promoting cross-cultural dialogue. However, the effectiveness of AI depends on the availability of high-quality linguistic data – a resource that both languages lack. For Ukrainian, AI models often incorporate

Russian data, which can distort the language's distinct structure and vocabulary. For Luxembourgish, limited digital corpora result in translations influenced by French and German, leading to syntactic deviations and incorrect spelling or word choices. Furthermore, AI tools are frequently trained on general-purpose datasets, which fail to capture the contextual and domain-specific usage required for professional and legal texts. This limitation is particularly problematic for legal terminology, where inaccuracies can alter the meaning of documents, contracts, or regulations.

Quantitative data from participant evaluations underscores these challenges. For example, translations from English involving Ukrainian received an average accuracy score of 2.3 out of 5, with 72 % of participants identifying Russian-influenced phrasing as a recurring issue. English to Luxembourgish translations performed slightly better, with an average score of 2.7 out of 5, but 68 % of participants noted instances of French-influenced syntax that sounded unnatural. These results emphasize the need for AI models to better account for linguistic nuances and cultural context, as well as a sharper accuracy focus when translating professional texts in fields such as law, government, and academia.

Ukrainian datasets often include Russian data, that results in lexical interference and syntactic inaccuracies. For instance, some lexical errors in English to Ukrainian AI-powered translation can be evidenced with the following prepositional interference: EN ***On*** *the way to city* translated to Ukrainian as ***По*** *дорозі до міста* ('along the road to the city' providing the literal translation), reflecting Russian-influenced phrasing. The natural Ukrainian expression is *Дорогою до міста*, i.e., the use of Instrumental case in the Ukrainian language (Nom. case *дорог-**а*** 'road; way' → Instr. case *дорог-**ою***) was substituted with a prepositional phrase ***по*** *дорозі* (po dorozi) found in Russian.

On the other hand, Luxembourgish datasets are limited, causing AI systems to rely on French and German corpora, which affects both word order and grammatical structure. For example, LB *Ech **hunn** et **gär*** (EN *I like it*) was translated in French as *Je l'aime* with the change in semantic value. This and other errors as reported by 68%

of participants illustrate the need for AI systems to distinguish between Luxembourgish semantics and syntax and the patterns of neighboring languages.

Another challenge translating from or to Luxembourgish is the word order in sentences. Luxembourgish follows the verb-second (V2) rule, placing the verb in the second position of the sentence. AI frequently misplaces verbs, particularly in complex clauses, leading to unnatural phrasing that affects the overall clarity and readability of the text.

Common challenges for both languages include limited data, influence of neighboring languages, idiomatic expressions and cultural context, and professional terminology**.** Thus, the lack of large-scale datasets prevents AI models from accurately capturing lexical nuances and contextual usage. Russian influences Ukrainian translations, while French and German impact Luxembourgish, leading to syntactic deviations and lexical errors. Next, AI struggles with idioms, metaphors, and cultural references, which are essential for preserving the authenticity of both languages. Finally, AI systems often fail to recognize domain-specific vocabulary used in legal, academic, and governmental texts, resulting in translations that lack precision and clarity.

The key differences between Ukrainian and Luxembourgish underscore that Ukrainian AI-powered translations are heavily influenced by Russian syntax and lexical calques, particularly in formal writing. Challenges include case-based declensions, gendered nouns, and aspectual differences in verbs. In case of Luxembourgish, the language is influenced by French and German, leading to errors in word order and modal verb usage. The verb-second (V2) rule and modal verbs are particularly challenging for AI models.

The structural differences cannot be ignored either. Ukrainian uses a case system to indicate grammatical relationships, while Luxembourgish relies on word-order shifts to convey meaning.

It is assumed the following solutions may improve AI translation for low-resource languages, Ukrainian and Luxembourgish, in particular: growing custom datasets, introducing efficient human-AI collaboration, employing advanced language

models, and encouraging continuous research and development. Thus, developing language-specific datasets will enable AI models to capture lexical precision, grammatical accuracy, and cultural nuances. This includes compiling texts from sites and professional domains such as law, healthcare, and government. Then, incorporating human feedback into AI training will help systems learn to differentiate between literal translations and contextual meanings, improving their performance in professional settings, and leveraging state-of-the-art models like transformers and contextual embeddings will enhance AI's ability to interpret polysemous words, complex sentences, and idiomatic expressions. It is underscored that ongoing research into low-resource language models will ensure that AI systems can adapt to the linguistic complexities of Ukrainian and Luxembourgish, enabling more accurate and culturally sensitive translations.

In conclusion, AI translation for low-resource languages like Ukrainian and Luxembourgish faces challenges stemming from limited datasets, linguistic interference, and grammatical complexity. To address these issues, scholars and professionals should expand custom datasets tailored to the specific needs of each language, integrate human feedback to refine translations, and advance language models that account for both context and cultural nuance. By implementing these solutions, the quality of AI translations can be enhanced ensuring that both Ukrainian and Luxembourgish are accurately represented in the digital age.

Andriy MYKHAYLUK, Postgraduate Student,
Department of World Literature,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Андрій МИХАЙЛЮК,
аспірант кафедри світової літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

INDIVIDUAL AND SOCIETY IN ASIAN AMERICAN QUEER PROSE: SHAPING IDENTITY

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ТА СУСПІЛЬСТВО В АЗІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІЙ КВІР ПРОЗІ: ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

This study examines how the interconnection of Individual and Society shapes the identities of Asian American queer characters. With a shift in social values, a new literary genre, such as Asian American queer prose, appeared. Approaches of queer theory, Asian American studies, and intersectional analysis revealed the complexity of such representations and their underestimation in the novels 'Blue Boy' (2009) and 'On Earth, We're Briefly Gorgeous' (2019). Findings suggest the overview of how social and cultural contexts of the struggle helped shape the main characters' identities.

Keywords: *Asian American queer prose, queer novels, identity, sexuality, intersectionality, representation.*

Having appeared as a genre in the late 20th century, Asian American queer prose was based on the intersection of two vital aspects: culture and queer. The attempts to define oneself within the context of racist and homophobic America brought specific challenges to these social groups' representatives. While one's racial, cultural, national, or ethnic identity is practically impossible to be hidden, the queer part of it could have been

preserved to themselves. To put it differently, the individuals of marginalized communities were forced to pick one over the other not to face more societal injustices and discrimination.

As A. Mykhaliuk states that due to the fluidity and transgression of societal values, such as diversity and inclusion, the experiences of queer and non-white individuals started being depicted in novels, essays, short stories, memoirs, etc. [2, p. 275]. Thus, new genres emerged in US literature, and Asian American queer prose was among them. In the 21st century, notable authors of the field, such as Rakesh Satyal and Ocean Vuong started creating new experiences through their debut novels 'Blue Boy' (2009) and 'On Earth, We're Briefly Gorgeous' (2019). Finally, the complexity and uniqueness of the Asian American queer identity were represented in US literature too.

To study the matters of this relevantly new field, the bases of queer theory are used, as well as the fundamentals of Asian American studies. Moreover, intersectional analysis is involved too to explore connections between race/culture/nationality and sexuality.

In 'Blue Boy' (2009), the protagonist, Kiran Sharma, is an Indian American teenager who explores his identity throughout the story. Being an ethnically diverse boy in the 1990s in the USA and having a passion for beauty, singing, and performing arts don't make him fully accepted by any of his social circles (school, friends, parents, etc.) [1, p. 34] Although Kiran has faces life challenges with a positive attitude and embraces his truly self, he still feels 'otherness' because of his identity: *«When you are represented by so many circles that the area you take up is so miniscule no one else could possibly fit into it?»* [3, p. 197]. Meaning the protagonist believes he does not belong to any of the social groups as he is neither just queer nor culturally different but both. Furthermore, Kiran understands that his sexuality might be a burden as his family members are ethnic and traditional. However, he still decides to pursue the concept of being his true self: *«I have discovered that we do not hold our sexuality but that our sexuality holds us»* [3, p. 60]. Kiran redefines himself through the figure of Krishna – Hindu God – and lets

myself do what he feels like doing: wearing makeup, and lipstick, and being different than most boys his age. Krishan is a reincarnation of Vishnu who has blue skin, wears lipstick and bright clothing. So, who can really judge a boy for embracing his religious beginnings by impersonating a Hindu icon?

In 'On Earth, We're Briefly Gorgeous' (2019) Little Dog – the protagonist – goes through all possible difficulties as a gay Vietnamese American teenager. Starting from experiencing social discrimination against him and his family based on Vietnamese ethnicity (as the action takes place in the US after the Vietnam War) to shaping his sexuality and accepting himself: *«To be gorgeous, you must first be seen, but to be seen allows you to be hunted»* [4, p. 173]. It is worth noting that this queer novel is a 'confession' by 33-year-old Little Dog about his intimate experiences in childhood and adolescence in the form of letters to his illiterate mother [2, p. 277]. It may be concluded that the interconnection between individual and society is significant for interpretations and perception of these literary texts as it helps shape the identity of Asian American queer characters within social and cultural contexts.

The struggles of both Kiran and Little Dog cannot be overlooked as their backgrounds and crises of identities are truly special, making Asian American queer novels a complex matter that needs to be studied more meticulously. Along with a struggle to shape sexuality as a part of identity, both Kiran and Little Dog face unique obstacles and challenges (the first one: the intersection of religion and his sexuality, the latter: the intersection of war as a part of his people history/identity and sexuality too). Individual narratives of both of these Asian American queer novels make them a worthy matter of academic literary research.

References

1. Eng, C. A. (2018). Toward the «Uncommonly Beautiful»: Queer-of-Color Youth and «Delectable Deformity» in Rakesh Satyal's Blue Boy. *MELUS: Multi-Ethnic Literature of the United States*, *43* (4), 33–56.

2. Mykhailiuk, A. (2023). Artistic representation of sexuality and identity in Ocean Vuong's queer novel «On Earth We're Briefly Glorious». Synopsis : Text, Context, Media, 29(4), 274–280. https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.4.5

3. Satyal, R. (2009). Blue Boy. Kensington Publishing Corp.

4. Vuong, O. (2019). On Earth we're briefly gorgeous: a novel. Large print edition. New York, Random House Large Print.

За достовірність інформації і відсутність плагіату відповідальність несуть автори наукових статей та їхні наукові керівники

Свої зауваження, побажання і пропозиції можна висловити у дзвінках та електронних повідомленнях Торчинському Михайлу Миколайовичу
(електронна адреса: mina©ukr.net;
тел. 096-95-93-660**).**

ПОДІЛЛЯ. ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Електронний збірник наукових праць

Випуск вісімнадцятий

Том другий

Відповідальний за випуск *Торчинський М. М.*
Технічна коректура *Торчинської Н. М.*